ISSN 2415-7929
DOI: 10.31891/2415-7929

Збірник наукових праць

Актуальні проблеми філології та перекладознавства

2019, № 17

Scientific journal

Current issues of linguistics and translation studies

2019, Issue 17

Хмельницький 2019

Актуальні проблеми філології та перекладознавства

Затверджено як фахове видання (наказ МОН №41 від 17.01.2014, додаток 5)

Засновано в березні 2011 р. ***Виходить 2 рази на рік***

Хмельницький, 2019, № 17

Засновник і видавець: Хмельницький національний університет

Наукова бібліотека України ім. В. І. Вернадського http://nbuv.gov.ua/j-tit/apftp

Журнал включено до наукометричних баз:
Google Scholar https://scholar.google.com.ua/citations?hl=uk&user=UE4UR2oAAAAJ

Головний редактор **Царалунга Інна Богданівна**, доктор філологічних наук, доцент, Професор кафедри української філології Хмельницького національного університету

Заступник головного редактора. Голова редакційної колегії **Бойко Юлія Петрівна**, доктор філологічних наук, доцент, завідувач кафедри германської філології та перекладознавства Хмельницького національного університету

Відповідальний секретар **Давидюк Юлія Борисівна**, кандидат філологічних наук, доцент кафедри германської філології та перекладознавства Хмельницького національного університету

Члени редакційної колегії

Гавриш М. М. – канд. філол. н., **Гнатюк М. І. –** д-р філол. н., **Грицева А. П. –** канд. філол. н., **Купчинська З. О.** – д-р. філол. н., **Марчук Л. М.** – д-р. філол. н., **Олійник Л. В.** – канд. філол. н., **Папушина В. А.** – канд.філол. н., **Приймак І. В.** – канд. філол. н., **Станіславова Л. Л.** – канд. філол. н., **Торчинська Н. М.** – канд. філол. н., **Торчинський М. М.** – д-р філол. н., **Холод Уляна** – PhD (м. Оломоуц, Чеська Республіка), **Янчишин А. М.** – канд. філол. н., **Шуляк С. А.** – д-р філол. н., **Базилевич Марина** – PhD (м. Декор, штат Айова, США), **Беднарова-Гібова Клаудія** – PhD (м. Пряшів, Словаччина), **Кшановська-Ключевська Ельжбета** – PhD (м. Краків, Польща), **Панасенко Наталія** – д-р. філол. н. (м. Трнава, Словаччина), **Козловський В. В.** – д-р. філол. н., **Славова Л. Л.** – д-р. філол. н., **Колєгаєва І. М.** – д-р. філол. н., **Ніконова В. Г.** – д-р. філол. н., **Скиба К. М**. – д-р. пед. н., **Єсипенко Н. Г.** – д-р. філол. н., **Ємець О. В.** – канд. філол. н., **Давидюк Ю. Б.** – канд. філол. н., **Тимошенкова Т. М.** – канд. філол. н.

Технічний редактор **Кравчик Ю. В.** – канд. екон. н.

Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради Хмельницького національного університету, протокол № 12 від 26.06.2019 р.

Адреса редакції: **Україна, 29016, м. Хмельницький, вул. Інститутська, 11, Хмельницький національний університет редакція журналу "Актуальні проблеми філології та перекладознавства"**

☎ +38 (0382) 67-51-08

e-mail: apfp.khnu@gmail.com

web: http://apfp.khnu.km.ua/
http://lib.khnu.km.ua/visnyk_apfp.htm

Зареєстровано Міністерством юстиції України.
Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
Серія КВ № 17809-6659Р від 29 березня 2011 року

© Хмельницький національний університет, 2019
© Редакція журналу "Актуальні проблеми філології та перекладознавства", 2019

ПРОБЛЕМИ ФІЛОЛОГІЇ: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ

ЦАРАЛУНГА І. Б.
СЛОВОЗМІННА ВАРІАТИВНІСТЬ ІМЕННИКІВ У ЦЕРКОВНОСЛОВ'ЯНСЬКИХ ТЕКСТАХ УКРАЇНСЬКОЇ РЕДАКЦІЇ XV СТ. 5

ГРИЦЕВА А. П., ХАДИ БАК
ВАРЬИРОВАНИЕ ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИХ ЕДИНИЦ 13

ДУДЕНКО О. В.
ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ 'ДОЛЯ' У ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ М. СТЕЛЬМАХА 17

МАРТИНЮК О. В.
ПОПЕРЕДНЄ ТА КІНЦЕВЕ РЕДАГУВАННЯ ТЕКСТІВ У ПРОЦЕСІ МАШИННОГО ПЕРЕКЛАДУ ЗАСОБАМИ КОМП'ЮТЕРНОГО ПРОГРАМНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА ОНЛАЙН-СЕРВІСІВ 22

ПРИЙМАК І. В.
ХУДОЖНЬО-ОБРАЗНА ФУНКЦІЯ КОЛЬОРИСТИКИ У ПОЕТИЧНІЙ ЗБІРЦІ МАР'ЯНИ САВКИ «ПОРА ПЛОДІВ І КВІТІВ» 27

РОЗГОН В. В., ТИХОВСЬКА І. С.
СИНОНІМІЧНІ ДІЄСЛІВНІ ЛЕКСЕМИ НА ПОЗНАЧЕННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЛЮДИНИ (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРУ МИХАЙЛА СЛАБОШПИЦЬКОГО «УКРАЇНЕЦЬ, ЯКИЙ ВІДМОВИВСЯ БУТИ БІДНИМ») 30

СТАНІСЛАВОВА Л. Л.
ПЕРЕКЛАДАЦЬКІ СТРАТЕГІЇ ТА ЗАСОБИ ЇХ РЕАЛІЗАЦІЇ (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕКЛАДІВ КАЗКИ Ю.КРАШЕВСЬКОГО «KWIAT PAPROCI») 36

ТОРЧИНСЬКИЙ М. М.
КВАНТИТАТИВНИЙ АНАЛІЗ УКРАЇНСЬКИХ ІДЕОНІМІВ 42

ХРЕНОВА В. В.
ОСОБЛИВОСТІ СЕМАНТИКИ ТА СПОСОБИ ХУДОЖНЬОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ БАЗОВОГО КОНЦЕПТУ МАТИ В ПОЕЗІЇ ЛЕВА ЕВГЕНІУША ВЕНГЛІНСЬКОГО 48

ГЕРМАНІСТИКА: СУЧАСНІ АСПЕКТИ ЇЇ ДОСЛІДЖЕННЯ

ГЛУШКОВЕЦЬКА Н. А., МАЦЮК О. О.
ФОНЕТИЧНА ІНТЕРФЕРЕНЦІЯ ЯК ЛІНГВІСТИЧНА ПРОБЛЕМА 53

ДОЛИНСЬКИЙ Є. В.
ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ АНГЛІЙСЬКОЇ ЮРИДИНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ 57

ДМИТРОШКІН Д. Е.
МОДЕЛІ ТЕЛЕСКОПІЗМІВ У АМЕРИКАНСЬКОМУ СПОРТИВНОМУ МЕДІАДИСКУРСІ 62

КРАМАР В. Б.
ЖАНР ТА ІДІОСТИЛЬ ЯК ЧИННИК ВИБОРУ ПЕРЕКЛАДАЦЬКОЇ МОДЕЛІ 65

НАЗАРЕНКО О. В., ПОНОМАРЕНКО А. М.
ЛЕКСИКО-СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОГО АНГЛІЙСЬКОГО ГУМОРУ
В МЕДІА-ДИСКУРСІ 70

СЄРГЄЄВА О. В.
ПОЛІСЕМІЯ АНГЛІЙСЬКИХ ЛЕКСИЧНИХ ОДИНИЦЬ ЯК ПРОБЛЕМА ПЕРЕКЛАДУ 75

ПАВЛИК О. Б., СОБОЛЬ Н. М.
ВИКОРИСТАННЯ СТИЛІСТИЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ У ПЕРЕКЛАДІ РЕКЛАМНИХ СЛОГАНІВ 78

ПРОБЛЕМИ ФІЛОЛОГІЇ: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ

УДК 811.161.2'373
DOI: 10.31891/2415-7929-2019-17-5-12

ЦАРАЛУНГА І. Б.
Хмельницький національний університет

СЛОВОЗМІННА ВАРІАТИВНІСТЬ ІМЕННИКІВ У ЦЕРКОВНОСЛОВ'ЯНСЬКИХ ТЕКСТАХ УКРАЇНСЬКОЇ РЕДАКЦІЇ XV СТ.

Статтю присвячено проблемі варіативності іменникових форм, зафіксованих у церковнослов'янських текстах української редакції XV ст. Аналіз мови релігійних пам'яток засвідчив, що варіативність іменникових флексій зумовлена тісною взаємодією іменників різних основ, яка була спричинена українським народнорозмовним впливом і дотриманням норм традиційної орфографії.

Ключові слова: писемна пам'ятка, релігійний стиль, іменник, відмінювання, варіативність, флексія, діалект.

TSARALUNGA I.
Khmelnytsky National University

INFLECTIONAL VARIATION OF NOUNS IN OLD CHURCH SLAVONIC TEXTS OF THE UKRAINIAN REDACTION OF THE 15TH CENTURY

The article covers the problem of noun forms variation recorded in Old Church Slavonic texts of the Ukrainian redaction of the 15th century. The analysis of the vocabulary of religious monuments of the 15th century shows that the noun inflections variation is caused by the close interaction of nouns of different stems, which was caused by Ukrainian folk-colloquial influence, and observance of traditional spelling standards.

*There is a general tendency for integration and unification of the different types of declension and creation of a new system of noun declensions in Ukrainian language. Inflection variations are represented by analogical noun inflections with *ŭ- stem in genitive, dative, and locative noun case singular, nominative, and genitive noun case plural of the former *ŏ, *jŏ-stems. The influence of the nouns with *ā, *jā-stems on noun forms with ŏ, *jŏ- and *ĭ-stems.*

*Numerous examples of colloquial expressions influence cannot be consistently reflected in Old Church Slavonic texts due to the specific character of the functional style and the small number of preserved written monuments of the Ukrainian redaction. However, the appearance of new features in ancient manuscripts invariably indicates on their presence in colloquial speech, which was a constant condition for the penetration of new linguistic features into the written monument. We record linguistic entanglements that were widespread in Ukrainian written monuments of the late Middle Ages and are still preserved in Ukrainian dialects. In particular, we note the cases of usage of inflections -ови in nouns of masculine and neuter gender in dative case singular, due to the long standing influence of nouns with *ŭ-stem peculiar to modern southwestern dialects, since inflection -у of this grammatical form is rarely used in northwestern dialects. Variation of inflections -ий/-ей in the genitive case plural reveals ancient area of colloquial phenomena.*

Keywords: written monument, religious functional style, noun, declension, variation, inflection, dialect.

Актуальність дослідження. На українських землях упродовж тисячолітньої історії функціонували релігійні осередки: як відомо, християнство ширилося українськими містами уже з VIII – IX ст., а 988 року Володимир Великий охрестив Київ. Кирилична книга, яка прийшла на терени Київської держави разом із християнством, була пов'язана з церквою і християнською літературою.

Традиційною в українському мовознавстві постає думка про церковнослов'янську основу релігійних текстів XV ст. За поширеною теорією диглосії, у Київській Русі паралельно функціонували дві літературно-писемні мови – старослов'янська (слов'яноруська), яка під впливом живої мови кінця XI ст. набула низку місцевих українських фонетичних, граматичних і лексичних прикмет, та староукраїнська мова, що базувалася на народній мові [22, с. 4-8; 1, с. 6; 14, с. 418; 19, с. 10-12; 20, с. 45-46; 4, с. 86]. Не можна відкидати тверджень про давньоболгарське походження релігійних пам'яток, поширюваних на українських теренах в XI – XII ст. Зокрема, А. Стаменова зазначає: „В інших слов'янських і неслов'янських країнах розповсюджуються списки богослужбових і близьких до них текстів, перекладені чи створені давньоболгарською мовою. Так формуються її редакції (ізводи, локальні типи), наприклад, моравська, хорватська, сербська,… українська, білоруська, влахо-молдавська. Вони пов'язані спільною давньоболгарською мовною основою, але різняться вторинними етнічними локальними нашаруваннями у результаті функціонування в іншомовному середовищі" [21, с. 29].

Варто взяти до уваги й класифікацію давньокиївської літературної мови В. Русанівського. Дослідник пропонує відмовитися „…від конкуруючих у наш час теорій, згідно з якими ситуація із старослов'янською і руською мовами визначається або як диглосія, або як білінгвізм", і зауважує, що носії цієї літературної мови – це ті самі люди: князі, їхнє військове, духовне оточення, тому і старослов'янська, і староруська – це різновиди тієї самої літературної мови, яка складалася, на думку мовознавця, з трьох

функціональних стилів: високого (конфесійна, ораторська література), середнього (літописи, художня література) та зниженого („Руська Правда", грамоти) [19, с. 12].

Культурне життя українського народу, який перебував у межах Литовської держави та Корони Польської, зазнавало значного впливу західноєвропейських церковних реформ, коли наближення церковнослов'янської мови до живої народнорозмовної, спрямоване на перехід від застарілого, майже незрозумілого широким колам читачів до більш живого, набуло органічного осмислення й досягло особливого розмаху.

Аналіз останніх джерел. У написанні іменникових форм у богослужбових книгах аналізованого періоду виявляється тісний зв'язок літературно-писемної мови того часу з народним мовленням. Загалом варіанти іменникових форм в українській літературній мові й у говорах зумовлені, на думку дослідників, складним історичним процесом переходу від колишніх типів відмінювання за основами до відмін за граматичними родами [12, с. 59]. Простежується тенденція до об'єднання парадигм іменників одного роду з різною основою і розвитку варіативності форм з подальшим витісненням одних флексій та зміцненням інших: „Давньоруська мова епохи перших писемних пам'яток демонструє розвинуту систему синонімічних флексій у різних відмінково-числових формах. Об'єднання парадигм навколо "сильних" типів відмінювання супроводжувалося розвитком широкої варіативності форм з обмеженням чи уникненням родової синонімії" [7, с. 12].

У морфологічній системі релігійних текстів XV ст., з одного боку, досить широко використовували традиційні флексії, з іншого, – все частіше поставали нові закінчення, властиві народнорозмовній практиці. За спостереженнями І. Чепіги, „…старі форми є даниною книжній традиції або старослов'янському оригіналові, новіші вже широко вживалися в мові ділової писемності, куди вільніше проникали народнорозмовні варіанти, а з середини XVI ст. поширились і в перекладних конфесійних текстах" [23, с. 231]. Відтак у богослужбових пам'ятках спостерігаємо своєрідну еволюцію граматичної системи мови, зокрема, розвиток іменникових форм.

Постановка проблеми. На шляху формування лексико-граматичних класів слів і їхніх граматичних категорій, становлення новітніх парадигм змінних частин мови, вироблення чинних способів словотворення граматична структура мови зазнала значних змін, відображених у текстах релігійних писемних пам'яток.

Мета статті – дослідити явище варіативності іменникових форм, зафіксованих у церковнослов'янських текстах української редакції XV ст., встановити й обґрунтувати причини такої варіативності, визначити місце мовного паралелізму у формуванні української літературно-писемної мови.

Виклад основного матеріалу. Р о д о в и й в і д м і н о к о д н и н и. Родовий відмінок однини іменників чоловічого роду репрезентує хитання закінчень: творець *закону*, але *гр–шника* XV ст., Ап, 72. Значна кількість фіксацій флексії *-у* (*-ю*) в Р. в. однини іменників чоловічого роду різних відмін виявлена у Четьї: *входу, бобоу* соухаго, ј(т) *голоду*, ч(с)тного *постꙋ*, ни тли. ани *червю* н–сть і под. Четья, 60; *в–троу, дароу, закону, запахоу, клопотоу, полку, скарбоу, часоу* тощо [5, с. 262].

Тексти „Ізмарагду", написані у 1462-1496 рр. на Поліссі [6, с. 307-308; 26, с. 509], відображають певні поплутання закінчень у зазначеній формі: *покою* Ізм. № 488, 150, поряд із: *града* Ізм. № 488, 55, *Рима* Ізм. № 488, 226, бес *троуда* Ізм. № 488, 41, паде(т) не маючи *по*(*д*)*пора* Ізм. №488, 235 зв., бес *порока* Ізм. № 488, 46 тощо, як і в Євангелії 1411 року з Кам'янки-Струмилової: *б~а, гд~а, спс~а* КСЄ, 210 зв., *Іјанна* КСЄ, 1, *мира* КСЄ, 35, 57, 130, *страха* КСЄ, 208 зв., *хл–ба* КСЄ, 118, *часа* КСЄ, 39 та ін., проте: *рокꙋ* КСЄ, 210 зв.

В Ужгородському Півуставі абсолютну більшість у Р. в. однини складають іменники чоловічого і середнього роду *ŏ, -*jŏ-основ із закінченням *-а* (*-ꙋ*), зокрема, назви істот: *Костꙋнтина* УП, 18 б, *Мартемьгна, Мелентіа, митрополита, Никифора, Харлампиг* УП, 151 а, *мытари* УП, 173 а, *ј*(*т*)*ца~* УП, 151, *творца* УП, 65 б тощо; назви неістот: с *вечера* УП, 181 а, ј(т) *встока, оустава* УП, 156 б, *гр–ха, живота, оума* УП, 9 а, ј(т) *лица* УП, 12 б, *марта, м*(*с*)*ца* УП, 101 а, ј(т) *сна* УП, 16 б, со *оутра* УП, 181 а, *шюма* волны УП, 11 а, ј(т) *гзыка* УП, 120 а та ін., під впливом яких іменник давньої основи на -*ŭ набув закінчення *-а*: *сн~а* бж~иг УП, 65 б. Натомість іменник основи на -*ĭ зазнав дії *ŭ-основ: ј(т) лица *јгню* УП, 12 б. Мукачівський Псалтир XV ст. теж репрезентує варіативність флексій іменників у Р. в. однини: *испотока* МП, 109, бес *порока* МП, 14, *разоума* МП, 31, але: *в–коу* МП, 142, *в–троу* МП, 17, 82, *лѵкоу* МП, 59, *огню* МП, 67 і под.

Еволюцію іменника в Р. в. однини простежуємо в інших богослужбових пам'ятках XV ст., зокрема в стародруці 1491 року закінчення *-а* використано у назвах неістот: *винограда, въстока, гласа,* ј(т) *запада, с–вера* Тр, 68, *канјна, лова* Тр, 157 зв., ј(т) *лѵка* Тр, 182 зв., *оцта* Тр, 40 зв., *събора* Тр, 100 зв., *часа* Тр, 69 зв., *хл–ба* Тр, 57 зв. та ін.; у назвах осіб: ј(т) *Адама* Тр, 48 зв., 93, *игоумена, попа* Тр, 69, *јтрока* Тр, 45 і под., пор. також: *сн~а* Тр, 142 зв. Закінчення *-оу* (*-ю*) вживається в назвах неістот: врата *градоу* Тр, 57 зв., *законоу* вл(д)ка Тр, 126, ¾иждитель *мироу* Тр, 42 зв., дверь *раю* Тр, 100 зв. тощо.

Поплутання закінчень іменників колишніх *ŏ, *jŏ-основ та іменників *ŭ-основ широко засвідчене і в пам'ятках наступного століття, зокрема, у Крехівському Апостолі: *греха – греху, закону – закона, листа – листу, розуму – розума*, причому І. Огієнко знаходить флексію *-у* (*-ю*) переважно в назвах неживих речей:

вчинку, звичаю, греху, дыму, мозку, плоду, раю, сну, ячменю та багато ін., флексію *-а* (*-я*) – у назвах істот та в іменниках, що позначають конкретні предмети, точно визначені об'єкти: *каменя, избавителя, Ноя, пана, полудня, птаха, сто*(*л*)*ца* тощо [17, с. 316-317]. Процес змішування флексій досить виразно представлений у Пересопницькому Євангелії, зокрема іменники виступають у манускрипті то із закінченням *-у* (*-ю*), то з *-а* (*-я*), а саме: назви на означення рідини: *кваса – квасоу, ѡцта – ѡцтоу*; назви часових проміжків: *в–ка – в–коу, часа – часоу* [11, с. 47-48]; назви на означення збірності *народа – народоу*; ойконіми: *Капер^наоума – Капер^наоумоу, Назарєта – Назарєтоу*; назви явищ природи: *в–тра – в–троу, громоу, дож^да* і под. [406, с. 38]. Форми Р. в. однини з обома закінченнями були загалом властиві церковнослов'янським текстам української редакції, створеним у кінці XVI – XVII ст., і почасти представлені в межах однієї пам'ятки: *гробу – гроба* (Тріодь Цвітна, 1631), *дх~у – дх~~~а* (Острозька Біблія, 1581) та ін. [3, с. 21].

Давальний відмінок однини. У тексті Четьї в Д. в. однини іменників колишніх основ на -*ŏ, -*jŏ та на -*ĭ варіативність форм зумовлена вживанням закінчень *-ови* (*-еві*), переважно в назвах істот: *ворогови, гс~ви, змиєви, Маноєви, Моис–єви, моужєви, Ноєви, огнєви, Пєтрови* та ін. [5, с. 269], що було властиво, за спостереженнями дослідників, для галицьких пам'яток, хоча трапляється у документах з інших територій, а сьогодні вживається в західнополіських та галицько-подільських говорах [27, с. 109; 8, с. 94]. Аналогічні поплутання бачимо в Апостолі: повинуитесu *бв~и – бг~оу*, ще пор.: *дьzволоу, злостраданїю, долготерпению* XV ст., Ап, 72, в інших рукописах, імовірно, галицько-волинського походження: *ісифов*– ЄС, 202 зв., ***лвови***, *моужови* Ізм. № 488, 31 зв.-32, ***Ноеви*** Ізм. № 488, 86 – *архыерev, Григорїю* Ізм. № 488, 226, ко *гръбY* КСЄ, 200 зв., ко *морю* КСЄ, 72, *плотY* Ізм. № 488, 235 зв., *совершителю* КСЄ, 210 зв., *соп–лнїкоу* Ізм. № 488, 27 зв., *х~Y б~Y* КСЄ, 210 зв., *ц~рю* Ізм. № 488, 6 зв.; пор.: ко *домоY* КСЄ, 138.

У стародруках XV ст. фіксуємо аналізоване явище: *гв~и* Тр, 57, *дх~ови* Тр, 136 зв., *мирови* Тр, 74, 135, 153 зв., *оут–шителеви* Тр, 168 та ін., поряд із: *б~оу* Тр, 51, *въсходоу* Тр, 161, къ *въходоу* Тр, 53, *Гаврїилоу* Тр, 84 зв., *громоу* Тр, 175 зв., *дх~оу* Тр, 142, *животоу* Тр, 177, *КостантинY* Тр, 151, *ликоу* Тр, 48, *мироу* пропов–дите Тр, 100 зв., къ *Мjьсеоу* Тр, 55 зв., *пастырю* Тр, 129 зв., *ПилатY* Тр, 36 зв., *родоу* Тр, 40 зв., *рjдителю* Тр, 147, *слоухоу* Тр, 46, *оученикоу* Тр, 83, *ѕалмоу* Тр, 49, *ходатаицv* Тр, 103 зв. та ін.; також наслідки впливу іменників *ŏ, -*jŏ-основ відображають форми Д. в. однини іменників з основою на -*ŭ : *сн~оу* Тр, 59, *домоу* Тр, 84.

У релігійних текстах із закарпатських теренів теж виявляємо поплутання, викликані взаємодією іменників різних давніх основ, насамперед – в Ужгородському Півуставі: *j*(*т*)*цю* УП, 9 а, *слнцю* УП, 142 б, *т–лу* УП, 86 б, *идению* УП, 68 б – *гв~и* УП, 10 б, *гр–хови* УП, 143 а, *мирови* УП, 40 а, 142 а і под.; у Мукачівському Псалтирі успадковані давні форми: въскликн–те *бо~у* МП, 97, *животоу* моемY МП, 26, стопи *чл~коу* исправитсu МП, 36, але під впливом іменників *ŏ, -*jŏ-основ: *домоу* МП, 126.

Варто зауважити, що обидва типи закінчень – *-ови* (*-еві*) та *-у* (*-ю*) – фіксують у релігійних текстах наступного століття. І. Чепіга наголошує, що в Пересопницькому Євангелії вони вживаються незалежно від категорії істоти чи неістоти: *Авраамови – Авраамоу, в–трови – в–т^роу, мирови – мироу, jгневи – jгню* і т. д. [24, с. 39]. Описуючи мовні особливості Житомирського Євангелія 1571 року, І. Огієнко зазначив, що іменники у формі давального на *-ови* (*-еви*), *-ові* (*-еві*) вживалися рідше, ніж на *-у* (*-ю*), проте досить послідовно: *дневі, мужові, отцеви, Пілатові, родові, сынови* і под., і піддержувались не тільки живою українською мовою, але й церковнослов'янською традицією [16, с. 30]. Форми іменників Д. в. однини на *-ови* (*-еви*) дослідник виявив також у Крехівському Апостолі, переважно – в назвах істот: *львови, орачови, учителеви, фараонови, Яковови* і багато под., хоча завдяки своїй поширеності, стверджує мовознавець, закінчення *-ови* (*-еви*) захопило й назви неістот: *законови, концеви, лихтарови, ол-єви, розумови* тощо; натомість етимологічне закінчення *-у* (*-ю*) колишніх *ŏ, *jŏ-основ збереглося під впливом північноукраїнських говорів: *брату, духу, збавителю, князю, м-сецу* та ін., відтак у мові пам'ятки дуже часті дублети: *ангелови – ангелу, Исусови – Исусу, законови – закону, пожиткови – пожиткову* і под. [17, с. 319-320].

Орудний відмінок однини. О. в. однини іменників чоловічого роду відображає тенденцію до поширення закінчень твердої групи на іменники м'якої групи: немноги(м) *д~номъ*, миноувъшим *д~номъ* Четья, 63, *ел–j*(*м*) УП, 70 б, *Мусеjмь* Ізм. №488, 111, пор. також і в манускриптах наступного століття: *архїєрєjмъ, господарj*(*м*), *зєвєдєj*(*м*), *моьсєjмь, товаришj*(*м*) [24, с. 40]; *д–дичом* [17, с. 322]. Про наявність форм О. в. з *-омъ* при основах на м'який приголосний у церковнослов'янських текстах української редакції, створених у кінці XVI – XVII ст., пише й О. Білих: *єлєомъ, Ієрєомъ, Моьсіомъ* та ін., які пояснює впливом української мови [3, с. 28]. Окрім того, у зазначеному відмінку простежуємо вплив іменників *ŏ, -*jŏ основ на іменники чоловічого і середнього роду інших основ: *медомь* Тр, 36 зв., *огнемь* Тр, 45, съ *jслитемь* Тр, 59, *словомъ* УП, 9 а, *т–ломъ* УП, 9 а.

Місцевий відмінок однини. У текстах досліджуваного періоду словозмінна варіативність зумовлена паралельними написаннями іменників чоловічого і середнього роду в М. в. однини: по *житю* Ізм. № 488, 55 – во *житьи* ЄС, 32 зв., в *мир-* УП, 64 а – оу *мироу* Ізм. № 488, 11 зв. і под. Традиційно

іменники давньої основи на -*ŏ, -*jŏ у твердому різновиді набували закінчення --: на свое(м) *м-ст-* УП, 68 б, при *Пилат-* УП, 66 а, въ *ров-* МП, 87, у *чертоз-* ЄС, 2 зв. та ін., а також унаслідок зміни **ĕ > и* в Апостолі простежуємо флексію *-и*: въ *закони,* въ *м-сти* Ап, 69, 72-73; у м'якому різновиді іменники давньої основи на *-ŏ, *-jŏ – закінчення *-и* (*-ы*): в *забыти* оума УП, 9 а, в *моры* КСЄ, 73, въ *мори* Тр, 41, при *моры* КСЄ, 76, въ *бод-нии* ЄС, 165 зв., въ *см-р-ньи* ЄС, 49 тощо, але: во *Каменц-* КСЄ, 210 зв.

Закінчення іменників *ŭ-основи в зазначеній граматичній формі впливає на форми іменників *ŏ, *jŏ-основ: въ *домY* Тр, 137 зв., але: по *брегоY* КСЄ, 25, 75 зв., во *годоу,* j *миру* Ізм. № 488, 31, по *морv* Ізм. № 488, 41, по *jбычаю* КЄ, 85, на *соуду* 1489, Четья, 60, въ *пиру* Ізм. № 488, 99 зв., по *преданию* УП, 68 б, в *роду* Ізм. № 489, 127, на *ряду* МП, 118 та ін.

Характерна особливість іменників середнього роду в текстах Мукачівського Псалтиря – редукція *и* в закінченнях М. в. однини, що зумовило варіативні написання: въ *испов–даніи* МП, 98 – въ *испов–дани* МП, 94, а також: въ *весели* МП, 67, въ *вид–ни* МП, 88, въ *обили* МП, 29, въ *прогн–вани* МП, 94, въ *см–рени* МП, 118, въ *тим–ни* МП, 68 тощо. Дуже рідко спостерігає такі закінчення в іменниках середнього роду на *-ьје* І. Керницький у пам'ятках XVI ст.: j *вста*(*н*)*и*, на *предмести* [9, с. 75]. Натомість значно консеквентніше представлені такі форми в мові Крехівського Апостола: на *вигна*(*н*)*и, виде*(*н*)*и, збаве*(*н*)*и, приклада*(*н*)*и,* у якому панівним для М. в. однини все ж було закінчення *-ю*: *возва*(*н*)*ю, лома*(*н*)*ю, начи*(*н*)*ю, обира*(*н*)*ю, слуха*(*н*)*ю,* унаслідок чого простежується варіативність: *везе*(*н*)*и – везе*(*н*)*ю, молча*(*н*)*и – молча*(*н*)*ю, обреза*(*н*)*и – обреза*(*н*)*ю* тощо, яка свідчить, на думку І. Огієнка, що боротьба давніх форм на *-и* та нових на *-ю* ще не закінчилася [17, с. 327].

Кличний відмінок. Кл. в. іменників чоловічого роду репрезентує закінчення *-е*, первісно властиве іменникам чоловічого роду на -*ŏ: *агньче* Тр, 43, *Борисе, Гл-бе, книже* УП, 166 б, *брате* Ізм. № 489, 20, *дроуже* Тр, 36 зв., *книже* Ізм. № 489, 164, *Ларијне* Ізм. № 488, 17, *j*(*т*)*че* УП, 9 а, *св-тодавче* Тр, 70 зв. і под. Знаходимо форму Кл. в. на *-ю* іменників -*jŏ-основ, що з'явилася, мабуть, під впливом іменників на -*ŭ [2, с. 47]: *врачю* Тр, 127, *въсецр~ю* Тр, 74 зв., *избавителю* Тр, 53 зв., *коню* Ізм. №488, 192, *обновителю* Тр, 170, *оучт~лю* УП, 156 б, *Yчителю* Тр, 36, *цр~ю* Тр, 48 зв. тощо. В. Німчук зарахував такі написання до найраніших випадків вирівнювання основи іменників на -*jo: имисu за мою головY *прироженцю* мои [15, с. 60]. Ця правописна традиція була підтримана і переписувачами наступних століть, пор. у Крехівському Апостолі: *королю, неприятелю, Тимоѳею* [17, с. 322].

Називний відмінок множини. Словозмінна варіативність іменників широко представлена формами множини. Традиційна флексія *-и* іменників чоловічого роду в Н. в. множини замінюється на флексію *-ы*, запозичену від форм З. в. множини: *прр*(*о*)*кы* Ап, 72 поряд із: *вразї* твои УП, 10 б, *гр–шници* УП, 199 а, *мчц~и* УП, 166 б, *оYчници* КСЄ, 181, *законници* Тр, 41, *отрјци* Тр, 93, 152, *со~енници* Тр, 41, пор. також у Пересопницькому Євангелії XVI ст: *з^накы, оучин^кы, хл–бы* тощо [24, с. 40]. Зміна флексії *-и > -ы* дуже широко представлена в Крехівському Апостолі, що дає змогу І. Огієнкові стверджувати про завершеність цього процесу: *валы, дары, жарты, ставы, чары* та багато ін., хоча зафіксовано й церковнослов'янські форми з пом'якшенням приголосного *к > ц: гр–шници, нам–стници, пророци, противници, роскошници* [17, с. 329].

Закінчення *-ове* (*-еве*), перейняте від іменників *ŭ-основ, знаходимо в текстах, створених на Закарпатті: *попове* УП, 68 б, *гадове* УП, 70 б; у Кракові: *врачеве* Тр, 99, *родове* Тр, 49, *дарове* Тр, 181, *чинјве* Тр, 160 зв.; на Волині: *б-сове* Ізм. № 488, 7, 30, 47 зв., *влъхвове* Ізм. № 488, 6, *вранове* Ізм. № 488, 44, 47 зв., 227 зв., *гласове* Ізм. № 488, 235, *дарове* Ізм. № 488, 28 зв., *жидове* Ізм. № 488, 164 зв., *лвове* Ізм. № 488, 14 зв., *попове* Ізм. № 489, 74 тощо, пор.: *сн~јве* Тр, 55. Такі форми, за спостереженнями О. Колесси, з'явилися під впливом живої народної мови [10, с. 48]. Часте закінчення *-ове* (*-еве*) Н. в. множини для пам'яток наступного періоду, зокрема в Крехівському Апостолі воно послідовно вживається в назвах істот: *арабове, богачове, королеве, мужове, рабове* і багато под., що було властиво, як стверджує І. Огієнко, для всіх українських пам'яток XVI ст. [17, с. 330]. І. Керницький зауважує, що в текстах XVI ст. ця флексія фіксується головно в галицьких пам'ятках: *богачеве, волове, в–трове, гр–хове, морове* тощо [9, с. 54]. Через втрачання її на користь *-ы* в релігійних текстах пізнього середньовіччя простежують варіативні форми: *ангелы – ангелове, докторы – докторове* тощо [17, с. 330].

Родовий відмінок множини. Глибокі зміни в іменниковій парадигмі відображають форми Р. в. множини. Насамперед треба звернути увагу на нечасті випадки збереження давніх закінчень іменників *ŏ, *jŏ-основ: j(*т*)*ць* наши(х) УП, 68 б, *рабъ* своихъ УП, 67 б, *раб* своихъ КСЄ, 210 зв., j(т) *рабь* Тр, 69, из *ребрь* Тр, 89, 113, jгненыхь *изыкь* Тр, 175 зв., а також відображення їх в іменнику на приголосний: с *нбсъ* УП, 65 б. Занепад давніх форм у богослужбових текстах констатує І. Огієнко: „Давньої форми Р. в. *ŏ-основ у Крехівському Апостолі немає зовсім, збереглися тільки рідкі випадки: от *апостол* 232, певне, як вплив церковнослов'янський" [17, с. 333].

До морфологічних особливостей народнорозмовної мови зараховуємо наявність в іменниках чоловічого роду у Р. в. множини колишніх основ на -*ŏ, -*jŏ флексії *-овъ* (*-євъ*), засвоєної від іменників *ŭ-основ: *апостоловъ, вороговъ, городовъ, грєховъ, злод–євъ, мужовъ, поклоновъ* тощо [5, с. 262], *гр–ховъ* УП, 66 а, *сновь, чаровь* Ізм. №488, 55, j(т) *длъговь* Тр, 36 зв., *jблаковь* Тр, 182 зв., *плjдовь* Тр, 112, j(т) *рjдовь*

Тр, 154, пор. також питому форму: *сн~jвь* МП, 102. Це закінчення поширеніше в Крехівському Апостолі: *греков, днев, звычаєв, листов, покоєв, птахов* та багато ін. [17, с. 332], у Пересопницькому Євангелії: *братовь, враговь, градовь, грєко*(*в*) та ін., як і його фонетичні варіанти: *братоувь, влосоувь, тала*(*н*)*тоувь, оучєникоувь* і под. [24, с. 41].

Закінчення *-овъ* іменника *день* у Р. в. множини в Четьї, на думку В. Німчука, характеризує рідну мову перекладача, а не переписувача: до девuти *д~новъ*, ины(х) *дновъ,* за колько *дновъ*, до .е~. *дно*(*в*) тощо 1489, Четья, 62. Тут же вжито форми: ты(х) *днии*, поститесu *днии* .м~., властиві, мабуть, церковнослов'янській мові текстів, із яких зроблено переклад [15, с. 62].

У зазначеній граматичній формі спостерігаємо взаємодію й інших флексій іменників, зокрема жіночого роду колишньої *ї-основи: *запов–дїи* Тр, 116 зв. – *запов–деи* твоихъ Тр, 49 зв., j(т) *скорбии* УП, 67 а – *скръбеи* Тр, 98. Тож Р. в. множини іменників характеризується поширеністю закінчення *-ий*, що розвинулося з *-ьи* < *-*ьjь*: *двериии* Тр, 149, *запов–дїи* Тр, 116 зв., *людіи* МП, 7, *людїи* Тр, 36, *людїи* Тр, 106, *людїи* Тр, 111, j(т) *скорбии* УП, 67 а та ін. У релігійних текстах виявлене також закінчення *-ей* Р. в. множини іменників жіночого роду, що є фонетичною видозміною колишнього *-ьи*, де редукований *ь* перейшов в *е* [2, с. 82]: внYтрь *мыслеи, пuдеи, роуко zтеи,* j(т) *копеи* тощо 1489, Четья, 59, *бол–знеи* Тр, 41, *заповедеи* Ізм. № 489, 7, *запов–деи* Тр, 49 зв., j(т) *напастеи* и *скръбеи* Тр, 98, *пuндеи* Ізм. № 488, 228, *страстеи* Тр, 78, 93, 156, j(т) *с–теи* Тр, 70, 98 тощо. Для іменників з *ї-основами варіативність флексій *-ий / -ей* була притаманна і в релігійних текстах XVI ст.: *злостей – злостий, кревкостей – кревкостий* тощо, де вторинні форми на *-ей* І. Огієнко слушно вважає говірковими [17, с. 334].

Аналогічні поплутання флексій відображають іменники середнього роду: *съгр–шеніи – съгр–шенеи* Тр, 88 зв., 89, тож закінчення *-ей / -ий* переносилося, вочевидь, на іменники інших основ: *м*(*с*)*цеи, кнzзеи, конеи* та ін. 1489, Четья, 59. *мvчителеи* Тр, 79 зв., але: четыры тысuоа *мYжьи* КСЄ, 39 зв., *пр–гр–шенїи* Тр, 48 зв., j(т) *сvдїи* Тр, 43 і под. Такі хитання у формі Р. в. множини іменників чоловічого роду виявляють і в текстах Крехівського Апостола XVI ст.: *дней, зводителей, королей*, але: *дний, м–сеций* [17, с. 333]. Як відомо, „…нині континуант *-ей* притаманний північному і південно-східному наріччям української мови та волинському й подільському діалектам південно-західного" [15, с. 59], а закінчення *-ий* за твердженнями дослідників, було характерне для пам'яток південно-західного походження [5, с. 270], збереглося в південно-карпатських українських говорах: *гусий, костий* [18, с. 228], у говорі галицьких лемків: *гостій, путій*; у говорі батюків: *гостий, гусий*; у подільських говірках: *ночий, слабостий* тощо [2, с. 83].

Давальний відмінок множини. У давальному відмінку множини іменників чоловічого роду на -*ŏ, -*jŏ відображено давні флексії: *воиномъ* УП, 28 а, *гр–шникомъ* УП, 67б, *тропаре*(*м*) УП, 173 а, *лъвj*(*м*) МП, 57, *оученикjмь* Тр, 83, *члв–ком*(*м*) (!) Ізм. №488, 111, засвідчені внаслідок аналогійного впливу й в іменниках *ŭ-основ: *сн~о*(*м*) МП, 82. Наведені приклади репрезентовано в текстах з різних регіонів України, тож доречно зауважити, що чимало українських говорів і тепер ще містять давні форми Д. в. множини, а саме закарпатські говірки: *льодом*; говори Холмщини: *паном охвіцером*; південноподільські говірки: *коньом, людьом, чоботьом*; говірки північно-західної Чернігівщини: *дядьком, пастухом,* а також у поліських та карпатських говірках, де вони виступають паралельно з нормативними формами на *-ам* [2, с. 86; 13, с. 134].

Закінчення *-емъ* Д. в. множини притаманне й іменникам *ї-основи, які дуже рано підпали під уплив *jŏ-основ: *людемь* МП, 73, *стртемь* (!) УП, 86 б. Збережене воно і в деяких діалектах, до прикладу, в говорі батюків: *дверем, людем;* у наддністрянських говірках: *костем* [2, с. 87; 13, с. 153]. Слушним є припущення І. Чепіги, що збережена в Пересопницькому Євангелії флексія *-емъ* (*болєзнємь, двєрємь*) підтримувалася народнорозмовною практикою, бо відома й деяким сучасним південно-західним говорам [24, с. 41].

Варто зауважити, що в іменниках чоловічого роду в аналізованій формі не виявлено закінчень *-ам* (*-ям*). Як висновують дослідники, у боротьбі іменникових закінчень сильний вплив *ā, *jā-основ розпочався пізно, до прикладу, в Крехівському Апостолі іменники чоловічого роду *ŏ, *jŏ-основ ніколи не закінчуються на *-ам* (*-ям*), панівною є флексія *-ом* (*-ем*): *веком, конем, отцем, поганом,* яка використовувалася аж до кінця XVII ст. [17, с. 335].

Орудний відмінок множини. О. в. множини іменників характеризується паралельними формами. Передусім варто зазначити послідовність вживання іменників *ŏ, *jŏ-основ із давньою флексією *-ы*: съ *архаг~глы* Тр, 96, з *б–сы* Ізм. № 488, 4, 9 зв., 20, краткыми *гл~~ы* Тр, 157, съ *книжникы*, съ *со~енникы,* съ *оученикы* Тр, 36, съ *св–тилникы* Тр, 73, вс–ми *чювьствы* УП, 9 а тощо, вплив яких поширився й на іменники консонантних основ: *чюдесы* УП, 156 б – *чюдесми* Тр, 132 зв. та ін. Такі флексії іменників в О. в. множини були розповсюджені й у релігійних пам'ятках наступного століття, до прикладу, в Пересопницькому Євангелії: на(д) *доухы*, мєжи *народы*, со *оученикы* [24, с. 41], у Крехівському Апостолі: перед *анъгелы, голосы* своими, *дяконы,* з *отцы, роботники* хитрыми, с *тиряны,* з *учинки* та багато ін. [17, с. 341]. За спостереженнями мовознавців, залишки архаїчних форм на *-ы* (*-и, -і*) О. в. множини містять бойківські, лемківські, закарпатські, гуцульські говори і деякі говірки Житомирщини: медже *бойкы*, з *волы*, з *дуби*, перед *жниви*, из *паны*, тима *часы* і под. [8, с. 109]. З огляду на консеквентність їх у

західноукраїнських говорах, І. Огієнко припускається думки про значно ширші терени його функціонування в XVI ст. [17, с. 341].

Іменникам *ĭ-основи в О. в. множини притаманне традиційне закінчення *-ьми* (*-ми*): *в–щьми* ЄС, 2, пред *дверми* XV ст., Ап, 72, предними *дверми* УП, 68 б і под. Поодинокі приклади іменників різних відмін відображають незначну тенденцію до відмінювання за зразком *ā, *jā-основ: *лоучами* Тр, 184, *радощами* УП, 95 б, засвідчену також пам'ятками офіційно-ділового стилю XV ст. Закінчення *-ами* (*-ями*), котре виступає в іменниках другої відміни сучасної української мови в усіх говірках і є основним для О. в. множини [8, с. 109, 116], більш послідовно використовувалося у релігійних текстах XVI ст.: *вязнями, псами, сынами, учинками* [17, с. 342]; *вьинами, вълосами, голосами, злочинцами* [24, с. 42], а в пам'ятках XVII ст. стало провідним [8, с. 118].

М і с ц е в и й в і д м і н о к м н о ж и н и. М. в. множини іменників вирізняється строкатістю закінчень. Чимало варіативних написань пов'язані з іменниками давніх *ŏ, *jŏ-основ. До прикладу, іменники твердої групи відображають питому флексію *–хъ*: въ *безчиньств–хь* Тр, 120, въ *избитц–(х)* МП, 20, о *оуст–хъ* УП, 67 а, на *хиромив–х* КСЄ, 8 зв., 94 зв. тощо, яка вплинула на консонантні основи й зумовила заміну давньої флексії *-ьхъ* таких іменників на *–хъ*: в *чюдес–хъ* УП, 3 а. Унаслідок зміни **ĕ > и* іменники чоловічого роду на -*ŏ також набули флексії *-ихъ* (*-ыхъ*): *ј гр–си(х)* Ізм. № 488, 25, въ *гр–сихъ* Ізм. № 488, 50, оу *чисихь* Тр, 95 та ін. Примітно, що іменники м'якої групи зазначеної основи у М. в. множини первісно закінчувалися на *-ихъ*: въ *кјнцихь* Тр, 181 зв., пор. ще вияв зміни *и* на *ы*: въ *ср~дцых* КСЄ, 109 зв., въ *ѕзыцых* КСЄ, 92. Проте богослужбові пам'ятки фіксують флексію *-ехъ* < *-ьхъ* іменників колишньої *ĭ-основи: по *дн~ехь* Тр, 91, въ *лысте(х)* МП, 146. Окрім того, представлено зміну флексії *-ехъ* < *-ьхъ* в іменниках колишньої *ĭ-основи: в *запов–де(х)* УП, 87 а, въ *мысле(х)* УП, 9 а, въ *п–сне(х)* МП, 137, въ *печалехь* Тр, 101, хоча знаходимо й словоформу: в *брани(х)* УП, 182 а, зумовлену, вочевидь, впливом іменників *jŏ-основ або ж особливістю артикуляції ненаголошеного *е*. Така варіативність у словозміні іменника була притаманна й для мови пам'яток наступних століть, зокрема І. Огієнко, досліджуючи тексти Житомирського Євангелія 1571 року, підкреслив, що форми Д. в. множини іменників чоловічого роду на *-омъ, -емъ*, О. в. множини на *-ы, -и,* М. в. на *–хъ* (*-ехъ, -ихъ*) „…держалися в українській літературній мові не лише XVI – XVII ст., але перейшли навіть у XVIII ст." [16, с. 17].

Висновки. Аналіз паралельних закінчень іменників у церковнослов'янських текстах української редакції XV ст. показав певне руйнування традиційної орфографії й перебудову іменникової парадигми, оскільки виявлено наслідки заміни старих форм новими, що виникли в результаті взаємодії іменників різних давніх основ. Хитання у словозміні репрезентовані аналогійними закінченнями іменників *ŭ-основ у родовому, давальному і місцевому відмінках однини, називному і родовому множини іменників колишніх *ŏ, *jŏ-основ. Незаперечним є вплив іменників *ā, *jā-основ на форми іменників *ŏ, *jŏ- та *ĭ-основ.

Численні приклади говіркових впливів не можуть послідовно відображатися у релігійних текстах з огляду на специфіку функціонального стилю та невелику кількість збережених писемних пам'яток української редакції, проте поява нових рис у давніх рукописах обов'язково свідчить про наявність їх у живому мовленні, котре було незмінною умовою проникнення нових мовних особливостей у пам'ятку. Фіксуємо мовні поплутання, що були поширені в українських пам'ятках пізнього середньовіччя і збереглися до сьогодні в українських діалектах. Зокрема, відзначаємо випадки вживання флексії *-ови* в давальному відмінку однини іменників чоловічого і середнього роду, зумовленої давнім впливом іменників *ŭ-основ і властивої сучасним південно-західним діалектам, позаяк флексія *-у* цієї граматичної форми зрідка використовується в північно-західних говірках. Варіативність флексій *-ий/-ей* у родовому відмінку множини дозволяє виявити давні ареали говіркових явищ.

У контексті дослідження мовних рис релігійних текстів самобутність української мови постає незаперечним фактом, що дає підстави стверджувати про глибинуі неперервність розвитку української мовної системи від найдавніших часів до сьогодні.

Перспективи використання результатів дослідження. Наукові узагальнення, викладені у праці, поглиблюють засадничі положення з історичної діалектології та історичної граматики української й інших слов'янських мов, сприяють установленню взаємозв'язків між варіативністю елементів мовних рівнів зокрема та варіантами української мови загалом. Одержані результати наукової розвідки уможливлюють використання наукових узагальнень для написання фундаментальних праць з історії української мови, історичної граматики української мови та української діалектології, а також для типологічних студій з порівняльної граматики слов'янських мов. Результати наукового дослідження слугуватимуть створенню підручників і навчальних посібників з історичної граматики української мови, історії української мови та історичної діалектології, розробленню спецкурсів для студентів філологічних факультетів.

Перспективи подальшого дослідження варіативності української літературно-писемної мови вбачаємо у вивченні варіативних мовних одиниць на різних рівнях мовної структури в писемних пам'ятках інших періодів розвитку української мови, у виокремленні функціональних варіантів української літературно-писемної мови на основі отриманих мовних фактів інших хронологічних зрізів.

Скорочення

Ап – Карпинский М. Южно-русский Апостол XV века / М. Карпинский // Русский филологический вестник. – Варшава, 1888. – Т. 19. – С. 68–73.

ЄС – Соболевский А. И. Поучения Ефрема Сирина 1492 года / А. И. Соболевский // Труды по истории русского языка. Т. 1. Очерки по истории русского языка. – Київ, 1884. – С. 50–58.

Ізм. № 488, Ізм. № 489 – Требін О. Матеріали до історії української мови з рукописів XV віку київських бібліотек / О. Требін // Записки Українського наукового товариства в Києві. – 1910. – Т. 7. – С. 1–16.

КСЄ – Крыжановский Г. Каменец-Стромиловское тетраевангелие 1411 года и волынское наречие в XIV – XV вв. / Г. Крыжановский // Волынские Епархиальные ведомости. Вып. 17. – Кременец, 1886. – С. 502-509; Вып. 18. – Кременец, 1886. – С. 531-540.

МП – Соколов И. И. Мукачевская псалтырь XV века / И. И. Соколов // Сборник статей по славяноведению, составленный и изданный учениками В. И. Ламанского по случаю 25-летия его ученой и профессорской деятельности. – СПб. : тип. Имп. Акад. Наук, 1883. – С. 450–468.

Тр – Тріодь цвѣтная. [Triod' cvetnaja ; Kraków, Svebold (Szwajpolt) Fiol, ante 1491]. Muzeum Narodowe w Krakowie [Resurs elektroniczny] : Małopolska biblioteka cyfrowa : URL: http://mbc.malopolska.pl/dlibra/doccontent?id=82876 [mianowanie z ekranu]

УП – Колесса О. Ужгородський „Полууставъ” у пергаміновій рукописі XIV в. / О. Колесса // Записки НТШ, Львів, 1925. – Т. 141–143. – С. 1–59.

Четья – Німчук В. Українська Четья 1489 року / В. Німчук / відп. ред. В. Мойсієнко. – Житомир, 2015. – 101 с.

Література

1. Бабич Н. Д. Історія української літературної мови : практичний курс / Н. Д. Бабич. – Львів : Світ, 1993. – 374 с.

2. Бевзенко С. П. Історична морфологія української мови / С. П. Бевзенко. – Ужгород : Закарпатське обласне видавництво, 1960. – 416 с.

3. Білих О. П. Словозміна в церковнослов’янській мові української редакції (кінець XVI – XVII ст.) / О. П. Білих. – Кіровоград : ФОП Александрова М. В., 2016. – 328 с.

4. Гнатюк Л. П. Варіативний складник мовної свідомості українців: історико-лінгвістичний вимір / Л. П. Гнатюк // Мовознавство. – 2015. – № 2. – С. 86–96.

5. Гринчишин Д. Четья 1489 року – видатна конфесійна пам’ятка української мови */ Д. Гринчишин //* Записки НТШ. Т. CCXXIX. Праці філологічної секції / ред. М. Ільницький, О. Купчинський. – Львів : вид-во НТШ, 1995. – С. 251–276.

6. Запаско Я. П. Українська рукописна книга / Я. П. Запаско. – Львів, 1995. – 478 с.

7. Иорданиди С. И. История именных парадигм множественного числа в русском языке / С. И. Иорданиди. – М., 1996. – 100 с.

8. Історія української мови. Морфологія / відп. ред. В. В. Німчук. – Київ : Наук. думка, 1978. – 539 с.

9. Керницький І. М. Система словозміни в українській мові / І. М. Керницький. – Київ : Наук. думка, 1967. – 288 с.

10. Колесса О. Ужгородський „Полууставъ” у пергаміновій рукописі XIV в. / О. Колесса // Записки НТШ. – Львів, 1925. – Т. 141–143. – С. 1–59.

11. Марчило Л. М. До історії форм родового відмінка в українській мові (на матеріалі Пересопницького Євангелія 1556–1561 рр.) / Л. М. Марчило // Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова. Серія 10: Проблеми граматики і лексикології української мови. – 2011. – Вип. 7. – С. 45–50.

12. Матвіяс І. Г. Діалектна основа словозміни в українській літературній мові / І. Г. Матвіяс // Мовознавство. – 2006. – № 5. – С. 52–65.

13. Матвіяс І. Г. Іменник в українській мові / І. Г. Матвіяс. – Київ, 1973. – 183 с.

14. Німчук В. В. Пам’ятки української мови / В. В. Німчук // Українська мова. Енциклопедія / редкол.: В. М. Русанівський, О. О. Тараненко, М. П. Зяблюк [та ін.]. – Київ : вид-во „Укр. енцикл.” ім. М. П. Бажана, 2000. – С. 418–420.

15. Німчук В. Українська Четья 1489 року / В. Німчук / відп. ред. В. Мойсієнко. – Житомир, 2015. – 101 с.

16. Огієнко І. Українська Житомирська Євангелія 1571 року / І. Огієнко. – Вінніпег : Благодійне видавництво „Українська автокефальна церква”, 1922. – 72 с.

17. Огієнко І. Українська літературна мова XVI століття і Крехівський „Апостол” 1560 року / І. Огієнко. – Варшава : Друкарня синодальна, 1930. – Т. 1–2.

18. Панькевич І. А. Українські говори Підкарпатської Русі та суміжних областей / І. А. Панькевич. – Прага, 1938. – 549 с.

19. Русанівський В. М. Історія української літературної мови / В. М. Русанівський. – Київ : АртЕк, 2002. – 423 с.

20. Скаб М. В. Церковнослов’янська мова української редакції: історія виникнення та функціонування, графіка, орфографія, фонетика, лексика / М. В. Скаб. – Чернівці, 2014. – 340 с.

21. Стаменова А. История лексических древнеболгаризмов в украинском литературном языке / А. Стаменова. – София : Paradox, 2017. – 535 с.

22. Успенский Б. А. Краткий очерк истории русского литературного языка (XI – XIX вв.) / Б. А. Успенский. – М. : Гнозис, 1994. – 240 с.

23. Чепіга І. Пересопницьке Євангеліє і морфологічний стандарт української мови / І. Чепіга // Український діалектологічний збірник. – Київ : Наук. думка, 1997. – Кн. 3. – С. 231–236.

24. Чепіга І. Пересопницьке Євангеліє – унікальна пам’ятка української мови / І. Чепіга // Пересопницьке Євангеліє 1556–1561 рр. Дослідження. Транслітерований текст. Словопокажчик / НАН України, Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського, Інститут української мови ; підгот. І. П. Чепіга, Л. А. Гнатенко ; ред. кол. О. С. Онищенко [та ін.]. – Київ, 2001. – С. 13–54.

25. Шахматов А. А. Очерк древнейшего периода в истории русского языка / А. А. Шахматов // Энциклопедия славянской филологии. – Петроград, 1915. – Вып. 11.1. – 369 с.

26. Шевельов Ю. Історична фонологія української мови / Ю. Шевельов. – Харків : Акта, 2002. – 1054 с.

27. Kuraszkiewicz W. Gramoty halicko-wołyńskie XIV – XV wieku. Studium językowe / W. Kuraszkiewicz. – Kraków, 1934. – 174 s.

References

1. Babych N. D. Istoriia ukrainskoi literaturnoi movy : praktychnyi kurs / N. D. Babych. – Lviv : Svit, 1993. – 374 s.
2. Bevzenko S. P. Istorychna morfolohiia ukrainskoi movy / S. P. Bevzenko. – Uzhhorod : Zakarpatske oblasne vydavnytstvo, 1960. – 416 s.
3. Bilykh O. P. Slovozmina v tserkovnoslovianskii movi ukrainskoi redaktsii (kinets XVI – XVII ct.) / O. P. Bilykh. – Kirovohrad : FOP Aleksandrova M. V., 2016. – 328 s.
4. Hnatiuk L. P. Variatyvnyi skladnyk movnoi svidomosti ukraintsiv: istoryko-linhvistychnyi vymir / L. P. Hnatiuk // Movoznavstvo. – 2015. – № 2. – S. 86–96.
5. Hrynchyshyn D. Chetia 1489 roku – vydatna konfesiina pamiatka ukrainskoi movy / D. Hrynchyshyn // Zapysky NTSh. T. CCXXIX. Pratsi filolohichnoi sektsii / red. M. Ilnytskyi, O. Kupchynskyi. – Lviv : vyd-vo NTSh, 1995. – S. 251–276.
6. Zapasko Ya. P. Ukrainska rukopysna knyha / Ya. P. Zapasko. – Lviv, 1995. – 478 s.
7. Yordanydy S. Y. Ystoryia ymennыkh paradyhm mnozhestvennoho chysla v russkom yazыke / S. Y. Yordanydy. – M., 1996. – 100 s.
8. Istoriia ukrainskoi movy. Morfolohiia / vidp. red. V. V. Nimchuk. – Kyiv : Nauk. dumka, 1978. – 539 s.
9. Kernytskyi I. M. Systema slovozminy v ukrainskii movi / I. M. Kernytskyi. – Kyiv : Nauk. dumka, 1967. – 288 s.
10. Kolessa O. Uzhhorodskyi „Poluustavъ” u perhaminovii rukopysi XIV v. / O. Kolessa // Zapysky NTSh. – Lviv, 1925. – T. 141–143. – S. 1–59.
11. Marchylo L. M. Do istorii form rodovoho vidminka v ukrainskii movi (na materiali Peresopnytskoho Yevanheliia 1556–1561 rr.) / L. M. Marchylo // Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu im. M. P. Drahomanova. Seriia 10: Problemy hramatyky i leksykolohii ukrainskoi movy. – 2011. – Vyp. 7. – S. 45–50.
12. Matviias I. H. Dialektna osnova slovozminy v ukrainskii literaturnii movi / I. H. Matviias // Movoznavstvo. – 2006. – № 5. – S. 52–65.
13. Matviias I. H. Imennyk v ukrainskii movi / I. H. Matviias. – Kyiv, 1973. – 183 s.
14. Nimchuk V. V. Pamiatky ukrainskoi movy / V. V. Nimchuk // Ukrainska mova. Entsyklopediia / redkol.: V. M. Rusanivskyi, O. O. Taranenko, M. P. Ziabliuk [ta in.]. – Kyiv : vyd-vo „Ukr. entsykl.” im. M. P. Bazhana, 2000. – S. 418–420.
15. Nimchuk V. Ukrainska Chetia 1489 roku / V. Nimchuk / vidp. red. V. Moisiienko. – Zhytomyr, 2015. – 101 s.
16. Ohiienko I. Ukrainska Zhytomyrska Yevanheliia 1571 roku / I. Ohiienko. – Vinnipeh : Blahodiine vydavnytstvo „Ukrainska avtokefalna tserkva”, 1922. – 72 s.
17. Ohiienko I. Ukrainska literaturna mova XVI stolittia i Krekhivskyi „Apostol” 1560 roku / I. Ohiienko. – Varshava : Drukarnia synodalna, 1930. – T. 1–2.
18. Pankevych I. A. Ukrainski hovory Pidkarpatskoi Rusi ta sumizhnykh oblastei / I. A. Pankevych. – Praha, 1938. – 549 s.
19. Rusanivskyi V. M. Istoriia ukrainskoi literaturnoi movy / V. M. Rusanivskyi. – Kyiv : ArtEk, 2002. – 423 s.
20. Skab M. V. Tserkovnoslovianska mova ukrainskoi redaktsii: istoriia vynyknennia ta funktsionuvannia, hrafika, orfohrafiia, fonetyka, leksyka / M. V. Skab. – Chernivtsi, 2014. – 340 s.
21. Stamenova A. Ystoryia leksycheskykh drevnebolharyzmov v ukraynskom lyteraturnom yazыke / A. Stamenova. – Sofyia : Paradox, 2017. – 535 s.
22. Uspenskyi B. A. Kratkyi ocherk ystoryy russkoho lyteraturnoho yazыka (XI – XIX vv.) / B. A. Uspenskyi. – M. : Hnozys, 1994. – 240 s.
23. Chepiha I. Peresopnytske Yevanheliie i morfolohichnyi standart ukrainskoi movy / I. Chepiha // Ukrainskyi dialektolohichnyi zbirnyk. – Kyiv : Nauk. dumka, 1997. – Kn. 3. – S. 231–236.
24. Chepiha I. Peresopnytske Yevanheliie – unikalna pamiatka ukrainskoi movy / I. Chepiha // Peresopnytske Yevanheliie 1556–1561 rr. Doslidzhennia. Transliterovanyi tekst. Slovopokazhchyk / NAN Ukrainy, Natsionalna biblioteka Ukrainy im. V. I. Vernadskoho, Instytut ukrainskoi movy ; pidhot. I. P. Chepiha, L. A. Hnatenko ; red. kol. O. S. Onyshchenko [ta in.]. – Kyiv, 2001. – S. 13–54.
25. Shakhmatov A. A. Ocherk drevneisheho peryoda v ystoryy russkoho yazыka / A. A. Shakhmatov // Эntsyklopedyia slavianskoi fylolohyy. – Petrohrad, 1915. – Vыp. 11.1. – 369 s.
26. Shevelov Yu. Istorychna fonolohiia ukrainskoi movy / Yu. Shevelov. – Kharkiv : Akta, 2002. – 1054 s.
27. Kuraszkiewicz W. Gramoty halicko-wołyńskie XIV – XV wieku. Studium językowe / W. Kuraszkiewicz. – Kraków, 1934. – 174 s.

Рецензія/Peer review : 14.05.2019 Надрукована/Printed : 02.07.2019

УДК: 811.161.1:81'373.7
DOI: 10.31891/2415-7929-2019-17-13-16

ГРИЦЕВА А. П.
Хмельницький національний університет
ХАДИ БАК
Ататюркский университет (Эрзурум, Турция)

ВАРЬИРОВАНИЕ ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИХ ЕДИНИЦ

В статье рассматривается варьирование фразеологических единиц. В сфере устойчивых фразеологических оборотов проявляются такие основные виды вариантных отношений, как внутренне варьирование. Оно может иметь как формальный характер (морфонематическое варьирование, явление редукции, усечение фразеологизма), так и семантический характер (замена одного из элементов фразеологизма другим, близким по значению, но отличающимся по социолингвистической характеристике). Подобные замены определяются стремлением оживить образность фразеологизма. В других случаях – повышение образности за счет введения более конкретного по значению слова, иногда узко специализированного элемента контекста.

Ключевые слова: варьирование фразеологических единиц, расщепление фразеологизма, эллипсис, семантическое варьирование, синонимия фразеологизмов, окказиональная трансформация, экспрессивность фразеологизмов.

GRITSEVA A. P.
Khmelnytsky National University
HADI BAK
Ataturk University (Erzurum, Turkey)

THE VARIATION OF PHRASEOLOGICAL UNITS

The article discusses the variation of phraseological units, a typical representation of which is, firstly, a change in the lexical structure while maintaining the general meaning of phraseological units - splitting phraseological units, ellipsis, replacing words in phraseological units; secondly, the change in the meaning of phraseology while maintaining the lexical composition; thirdly, a change in the lexical composition and meaning of phraseological units.

In the field of stable phraseological units such basic types of variant relations as internal variation are manifested. It can have both a formal character (morphonematic variation, the phenomenon of reduction, truncation of phraseological units), and semantic nature (replacing one of the elements of phraseological unit with another, similar in value, but different in sociolinguistic characteristics). Such substitutions are determined by the desire to revive the imagery of phraseological units. In other cases, an increase in imagery is due to the introduction of a more specific word meaning, sometimes a narrowly specialized element of context.

There is also a semantic variation in the sphere of phraseology, that is, ambiguity, it is possible to develop secondary, transitive meanings in compound terminological names., Synonymy, and occasional transformation are widely represented among phraseological units. An increase in expressiveness is facilitated by the replacement of one component with a word of a different stylistic marking, the introduction of additional components, often definitions, word-formation modifications into phraseological units. Most phraseological units are figurative in nature as a result of the transfer of the meaning of a free phrase or sentence. Artistic forms such as hyperbole are often used.

Keywords: variation of phraseological units, splitting of phraseological units, ellipsis, semantic variation, synonyms of phraseological units, occasional transformation, expressiveness of phraseological units.

Актуальность исследования. Специфической частью словарного состава языка является фразеология. Её единицы, будучи формально отличающимися от слов-универбов, тем не менее органически включены в лексическую систему русского языка и подчиняются всем её закономерностям.

Природа фразеологизмов двойственна, противоречива, и главное противоречие заключается в том, что по всей внешней форме они подобны словосочетаниям – единицам промежуточного типа, связывающим лексический уровень языковой системы с синтаксическим [1; с. 194]. Все единицы промежуточного типа представляют собой единства, напротив, любое словосочетание заключает в себе противоречие между формой и функцией: по форме – это синтаксическая единица, выполняющая коммуникативную роль, по функции, - подобно слову, выполняет номинативную роль.

В отличие от свободных словосочетаний значение фразеологизма идиоматично, и в этом фразеологизм сближается со словом. Таким образом, фразеологизм имеет два признака, общих со словом: номинативную функцию и идиоматичность, отличается же цельнооформленностью.

Анализ последних источников. Фразеология как особый раздел лексикологии начала свое развитие сравнительно недавно. В становлении фразеологии как особого самостоятельного раздела науки о русском языке большую роль сыграли основополагающие работы В. В. Виноградова [2] и Б. А. Ларина [3]. В последующее время конкретному исследованию вопросов русской фразеологии посвятили свои работы А. М. Бабкин, Ю. А. Гвоздарев, А. И. Молотков, Н. М. Шанский и др.

Во второй половине XX в. появились первые научные труды, посвященные фразеологической вариативности. В отличие от некоторых исследователей считаем и солидарны с мнением Т. Н. Федуленковой, что характер языкового варьирования непреходящ [5; с. 63], без него и вне него невозможно изменение и развитие языка. Фразеологическое варьирование – это «всеобщее свойство,

заложенное в самой системе языке» [4; с. 226]. Проблемами фразеологического варьирования занимались Н. Ф. Алефиренко, В. Л. Архангельский, А. М. Бабкин, В. Т. Бондаренко, Е. А. Иванникова, В. П. Жуков, В. М. Мокиенко, В. А. Лебединская, Е. Р. Ратушная, Т. Н. Федуленкова, Г. А. Шиганова и др.

Постановка проблемы. Актуальность изучения обусловлена системным варьированием фразеологизмов в языке и речи, экспрессивной трансформацией фразеологизмов в речи, в частности изменением лексического состава при сохранении общего значения фразеологизма (расщеплением количества слов, заменой слов во фразеологизме); изменением значения фразеологизма при сохранении лексического состава; изменением лексического состава и значения фразеологизма.

Изложение основного материала. В сфере устойчивых фразеологических оборотов, являющихся единицами лексической системы, проявляются такие основные виды вариантных отношений, как внутреннее варьирование отдельных фразеологических единиц. Оно может иметь как формальный, так и семантический характер. Формальное варьирование может осуществляться несколькими способами. Во-первых, в рамках одного и того же оборота наблюдается морфонематическое варьирование, например: *сбоку припеку – сбока припека*; во-вторых, – явление редукции, усечение фразеологизма, например: *прошел огонь и воду (и медные трубы), оборотная сторона (медали)*.

Типичным способом лексического варьирования оказывается замена одного из элементов фразеологизма другим, близким по смыслу, но отличающимся по социолингвистическим характеристикам, например: *стоять у кормила* (устар.)*, стоять у руля: на всех парусах – на всех парах; не иметь за душой ни полушки* (устар.) – *не иметь за душой ни копейки; витать в эмпиреях* (заимств.) – *витать в облаках; ломаного гроша не стоит – рваного рубля не стоит* и под. Такие замены определяются стремлением оживить образность фразеологизма за счет ясности прямого смысла слов, включаемых в него вместо устаревших или денотативно непонятных.

В других случаях лексическое варьирование определяется стремлением повысить образность фразеологизма, причем за счет введения более конкретного по значению слова, например: *взять на заметку – взять на карандаш*; *стреляный воробей – старый воробей;* иногда, напротив, конкретное слово, значение которого не вполне ясно в данном фразеологическом обороте, чередуется со словом, прямо выражающим понятие, ср.: *кормить завтраками – кормить обещаниями*; также – *драть три (пять, семь, десять* и т.д.) *шкуры*.

Во фразеологических сочетаниях вариантами являются обороты с переменными, но узко специализированными элементами контекста как *нести чепуху (ерунду, ересь, чушь, галиматью)*. Во всех этих случаях создаются формальные варианты-дублеты одного и того же фразеологизма, подобные фонетико-морфологическим вариантам слова *(греча – гречка, галоша – калоша)*.

Имеет место в сфере фразеологии также и семантическое варьирование – многозначность. Один и то же оборот может иметь несколько значений. Например, фразеологизм *поставить на ноги* имеет три значения: 1) «вылечить» (*Доктор известный, он вас в два дня на ноги поставит*); 2) «вырастить, воспитать, довести до самостоятельности детей» (*Отец наш один поставил на ноги шестерых детей*); 3) «вызвать к действию, заставить действовать в каком-либо направлении» (*Была поднята на ноги полиция*). Так же, как и при семантическом варьировании слов, различное осмысление одного и того же оборота определяется контекстом. Возможно развитие вторичных, переносных значений у составных наименований терминологического характера, например: *цепная реакция* (физ., хим. термин) и цепная реакция – в значении «распространение, передача от одного к другому, к другим (каких-либо чувств, настроений, состояния») – *Так утверждается цепная реакция доброты, ее всемогущество…*

Широко представлена среди фразеологизмов и синонимия. Есть целые ряды фразеологических оборотов, служащих для передачи одного и того же понятийного содержания. Например, значение «далеко» выражается такими фразеологическими оборотами, как: *на краю света, за тридевять земель, у черта на куличках*; значение «внезапно исчез» может быть выражено с помощью фразеологизмов: *и был таков, и след простыл, поминай как звали, только его и видели, как ни бывало, как сквозь землю провалился, как в воду канул*. Близки по значению обороты *бывалый человек, тертый калач, стреляный воробей; ломать дурака, валять ваньку*.

В живой речи, в текстах художественной литературы встречаются окказиональные трансформации фразеологизмов. В одних случаях такие трансформации происходят без особой установки на экспрессивность, бессознательно, но не без оснований. К ним можно отнести расширение сочетаемости, например: *краеугольный камень – краеугольный вопрос, чувства: Краеугольными были чувства патриотические* (С. Наровчатов); контаминацию близких по смыслу оборотов, например: *играть роль* и *иметь значение* в речи часто используются в «перепутанном» виде (*иметь роль, играть значение*), ср. также фразу (из речи телевизионного комментатора): *Мы сегодня закладываем какие-то правильные камни в основу нашего цикла*, – где контаминированы обороты *класть в основу* и *краеугольный камень*. Еще пример такого рода: *На воде белыми нитками писано* – как результат окказиональной контаминации фразеологизмов *на воде вилами писано* и *шить белыми нитками.*

В художественных и публицистических текстах встречается нарочитая трансформация фразеологизмов, при которой возникают известные сдвиги в их семантике, повышаются их экспрессивность

и образность. Одним из примеров есть «оживление» внутренней формы за счет использования в контексте элементов фразеологизма в свободном значении, например: *Здесь все нараспашку – и двери теплушки, и телогрейки, и души ребят* (А. Дмитреев).

Повышению экспрессивности способствует замена одного компонента словом иной стилистической маркированности, ср. у В. Маяковского: *Важно пялят взор сцены на критическую моду* (нормативно – *пялят глаза*); или у Г. Бокарева: – *Не верите, значит*? *Родственникам по классу не верите*? (*братья по классу*). Тому же служит введение во фразеологизм дополнительных компонентов, чаще определений. Например: – *У меня такое ощущение, что я сваляла огромного дурака. – Похоже, что и я тоже свалял! И тоже не маленького* (Бокарев). Даже словообразовательные модификации могут быть средствами усиления экспрессивности фразеологизма, ср.: *Пусть пока немало людишек травки ниже, водицы тише* (Р. Рождественский). Возможно образование речевого фразеологизма по известным моделям. Например, у Г. Бокарева в реплике: *До настоящего-то ему далеко. Как нейлону до хлопка* (по модели – *как небо от земли*).

Как известно, большая часть фразеологизмов русского языка имеет образный характер. Образность фразеологизма – это чаще всего результат переноса значения свободного словосочетания или предложения. Образность фразеологизма поддерживается сохранением остатков этой связи. Так, фразеологизм *подливать масло в огонь* имеет два значения: «обострять отношения» или «повышать интерес к кому-, чему-либо». Каждое из этих значений – результат переноса значения свободного словосочетания *подливать масло в огонь*, т. е. способствовать тому, чтобы огонь горел сильнее. Этот образ, заложенный во фразеологизме, образ огня, связывается в одном случае с интересом, а в другом – со ссорой, недаром говорят: *разгорелась вражда, разгорелся интерес.*

Образные фразеологизмы основаны на метафорическом или метонимическом переносном значении, например: метафора (т. е перенос на основе сходства) – *китайская грамота* (что-то непонятное), *закусить удила* (действовать не зная удержу), метонимия (т. е перенос значения на основе смежности) – *пальцем не пошевелит* (часть вместо целого), *кисейная барышня* (соотношение формы и содержания). При образовании фразеологизмов нередко используются такие художественные приемы, как гипербола: *живого места нет, пушкой не пробьешь*; литота: *воробью по колено, с гулькин нос, от горшка два вершка*; сравнение: *как с гуся вода, как горох об стенку, как на ладони*. Таким образом, в обычной речи фразеологизмы всегда сохраняют свой состав и значение и в той или иной мере утрачивают свою образность, становятся привычными. В связи с этим писатели стараются вернуть фразеологизму образность, свежесть его, используя для этого различные приемы.

Авторские изменения фразеологизмов, встречаются в художественной литературе и публицистике, можно распределить по трем основным типам:

- изменение лексического состава при сохранении обычного значения фразеологизма;
- изменение значения фразеологизма при сохранении лексического состава;
- частичное изменение лексического состава и изменение общего значения.

Изменение лексического состава при сохранении обычного значения фразеологизма дает наибольшие возможности авторскому варьированию при творческом видоизменении фразеологизмов. Здесь можно наметить несколько видов. 1. Сокращение количества слов фразеологизма – эллипсис: автор использует свойство постоянного состава фразеологизмов и считает, что достаточно дать часть слов, чтобы читатель восстановил в памяти весь фразеологизм:

Снова где-то на задворках
Мерзлый грунт боднул снаряд.
Как ни в чем – Василий Тёркин,
Как ни в чем – старик-солдат.
(А. Твардовский)

2. Расщепление фразеологизма. В этом случае лексический состав фразеологизма полностью сохраняется, но автор вводит в него дополнительные слова, например: «В литературе все понимают – *хоть сто пудов пруди знатоками*» (Р. Рождественский). 3. Замена слов во фразеологизме. Такая замена может быть частичной или полной. «*Я теперь по мачты влюблена* в серый «Коминтерн», трехтрубный крейсер» (В. Маяковский). При полной замене слов в составе фразеологизма выражение образуется как бы по его модели. Например, «*Люблю я земщину, но странною любовью*» (М. Салтыков-Щедрин); «*Причесываться? Зачем же? На время не стоит труда, а вечно причесанным быть невозможно*» (В. Маяковский).

Изменение значения фразеологизма при сохранении лексического состава. Писатели довольно часто используют фразеологизмы в необычном для фразеологизмов окружении, сочетая их с такими словами, с которыми они обычно не сочетаются в речи. При этом смысл фразеологизма изменяется. Понять значение, которое приписывает фразеологизму в данном случае писатель можно только по контексту. Так, фразеологизм *во всю ивановскую* обычно сочетается с глаголами кричать, орать и т. п. В авторском употреблении встречаем сочетание этого фразеологизма с другими глаголами, отчего все значение изменяется: «Солнце блестит *во всю ивановскую*» (А. П. Чехов); «Во всяком случае, *во всю ивановскую будем стараться обставить вашу жизнь возможно комфортабельно*» (А. П. Чехов); «*Тогда терны цвели*

во всю ивановскую, белой кипенью вся балка взялась» (М. Шолохов). Однако различные значения фразеологизма во всю ивановскую можно свести в приведенных примерах к одному общему значению «*активно, наибольшей силой*». Таким образом, авторы как бы расширяют общее значение этого фразеологизма, закрепленное за ним в языке.

Изменение лексического состава и значения фразеологизма. По сути сам фразеологизм здесь уже перестает существовать, однако автор рассчитывает на то, что читатель знает его и поэтому поймет употребленное им выражение. Например: «*В июле институты опустели, и студенты канули в лето*». Сразу вспоминается фразеологизм *кануть в Лету*, смысл которого «*быть забытым*». В данном случае, однако, этот смысл не сохраняется, а все выражение имеет значения «*исчезли на летнее время*». Как видно, лексический состав фразеологизма здесь также частично изменен. И все-таки соотнесенность выражений *кануть в Лету* и *кануть в лето* налицо.

Язык СМИ также обладает свойством сочетать две установки – стандарт и экспрессию. Экспрессивность зачастую может быть выражена через использование фразеологизмов путем их трансформации. Выразительность через трансформацию очень важна для газетной речи, ибо помогает передавать авторскую позицию.

В. Н. Вакуров семантически преобразованные фразеологизмы называет «фразеологическими каламбурами» [6; с. 17]. Существует несколько типов преобразований фразеологизмов: 1) преобразования, не нарушающие тождество фразеологических единиц; 2) преобразования, в результате которых возникают окказиональные фразеологизмы; 3) преобразования, приводящие к разрушению фразеологических единиц и др.

В первом типе происходит расширение компонентного состава фразеологизма: *«… с того времени много воды утекло <u>в Иркуте</u> …»; «пробил <u>комендантский</u> час»; «первый блин комом <u>не вышел</u>»; «С народу по нитке, <u>стране</u> – рубашка»*.

Еще одной формой преобразования следует считать изменение в расположении компонентов, например: *«<u>Что ж</u>, кадры, <u>как и прежде</u>, решают все»; «яблоко, <u>как известно</u>, от яблони недалеко падает».*

В преобразованиях, приводящих к разрушению фразеологических единиц, используются лишь «осколки» фразеологизмов, например; *«Дяди больше нет», «Бесплатного* ***сыра не бывает».***

Выводы. В сфере устойчивых фразеологических оборотов проявляются такие основные виды вариантных отношений, как внутренне варьирование. Оно может иметь как формальный характер (морфонематическое варьирование, явление редукции, усечение фразеологизма), так и семантический характер (замена одного из элементов фразеологизма другим, близким по значению, но отличающимся по социолингвистической характеристике). Подобные замены определяются стремлением оживить образность фразеологизма. В других случаях – повышение образности за счет введения более конкретного по значению слова, иногда узко специализированного элемента контекста. Трансформация фразеологических единиц на газетной полосе, таким образом, помогает увлекательно выстроить текст, а яркий фразеологический оборот в заголовках привлекает внимание к публикации, играет роль в повышении рейтинга газеты.

Перспективи використання результатів дослідження. В результате исследований фразеологизмов определяется круг теоретических вопросов фразеологии, разрабатываются многие общие положения, выявляются наиболее сложные вопросы, на решение которых направлены в настоящее время усилия фразеологов.

Література

1. Кузнецова Э. В. Лексикология русского языка: Учебное пособие для филологических факультетов университетов : 2-е изд., испр. и доп. / Э. В. Кузнецова. – М. : Высшая школа, 1989. – 216 с.

2. Виноградов В. В. Основные понятия русской фразеологии как лингвистической дисциплины / В. В. Виноградов // Избранные труды: Лексикология и лексикография. – М., 1977. – С. 118-139.

3. Ларин Б. А. Очерки по фразеологии / Б. А. Ларин // История русского языка и общее языкознание. – М., 1977. – С. 125-148.

4. Шиганова Г. А. Варьирование фразеологических единиц / Г. А. Шиганова // Челябинская фразеологическая школа (итоги и осмысление пути). Научно-исторический очерк. – Челябинск : Издательство Челябинского государственного педуниверситета, 2002. – С. 226-229.

5. Федуленкова Т. Н. Фразеологическая вариативность как лингвистическая проблема / Т. Н. Федуленкова // Вестник ОГУ. Приложение Гуманитарные науки. – №4. – 2005. – С. 61-69.

6. Вакуров В. Н. Фразеологический каламбур в современной публицистике / В. Н. Вакуров. – М., 1994. – 179 с.

References

1. Kuznetsova E. V. Leksykolohyia russkoho yazыka: Uchebnoe posobye dlia fylolohycheskykh fakultetov unyversytetov : 2-e yzd., yspr. y dop. / E. V. Kuznetsova. – M. : Vыsshaia shkola, 1989. – 216 s.

2. Vynohradov V. V. Osnovnыe poniatyia russkoi frazeolohyy kak lynhvystycheskoi dystsyplynы / V. V. Vynohradov // Yzbrannыe trudы: Leksykolohyia y leksykohrafyia. – M., 1977. – S. 118-139.

3. Laryn B. A. Ocherky po frazeolohyy / B. A. Laryn // Ystoryia russkoho yazыka y obshchee yazыkoznanye. – M., 1977. – S. 125-148.

4. Shyhanova H. A. Varyrovanye frazeolohycheskykh edynyts / H. A. Shyhanova // Cheliabynskaia frazeolohycheskaia shkola (ytohy y osmыslenye puty). Nauchno-ystorycheskyi ocherk. – Cheliabynsk : Yzdatelstvo Cheliabynskoho hosudarstvennoho pedunyversyteta, 2002. – S. 226-229.

5. Fedulenkova T. N. Frazeolohycheskaia varyatyvnost kak lynhvystycheskaia problema / T. N. Fedulenkova // Vestnyk OHU. Prylozhenye Humanytarnыe nauky. – №4. – 2005. – S. 61-69.

6. Vakurov V. N. Frazeolohycheskyi kalambur v sovremennoi publytsystyke / V. N. Vakurov. – M., 1994. – 179 s.

Рецензія/Peer review : 22.05.2019 Надрукована/Printed : 03.07.2019

УДК 811.161.2'373 : 821.161.2.0 (092)
DOI: 10.31891/2415-7929-2019-17-17-21

ДУДЕНКО О. В.
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ ‘ДОЛЯ’ У ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ М. СТЕЛЬМАХА

У статті проаналізовано індивідуально-авторське уживання лексем, що вербалізують концепт ‘доля’ (доля, судьба, фортуна, недоля) у романі М. Стельмаха «Чотири броди». Зокрема, розкрито семантику їх конситуативного використання, з’ясовано стилістичні функції словосполучень із означеними вербалізаторами як стрижневими (епітетні сполуки, метафоричні поєднання та фразеологізми). Зроблено висновок про дуалістичне ставлення героїв роману до своєї долі: прийняття як невідворотності, неминучості, фатуму і водночас – як перебігу життєвих обставин, на які можна вплинути власними діями, вчинками, власною чи чужою волею.

Ключові слова: концепт ‘доля’, судьба, фортуна, недоля, М. Стельмах.

DUDENKO O.
Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University

VERBALIZATION OF “DOLIA (FATE)” CONCEPT IN M. STELMAKH'S ARTISTIC DISCOURSE

The article deals with the semantic and functional analysis of the lexical units, that can verbalize "dolia (fate)" concept in M. Stelmakh’s novel “Chotyry brody” (Four Rifts) and the phrases having structure, where such units can be main components.

The purpose of the work is to identify the peculiarities of linguistic representation of "dolia (fate)" concept in the artistic discourse of the writer. The aim is revealed through the solution of the following tasks: to find out the peculiarities of the semantic structure of concept verbalizers in the text of the novel, to analyze free (epithet, metaphor) and established phrases containing the component "dolia" and show the peculiarities of their usage.

The article analyzes the author’s use of lexemes dolia (fate), sudba (destiny), fortuna (fortune), nedolia (misfortune) in the above-mentioned novel, clarifies the semantics of their situation aware usage, shows the stylistic functions of word combinations in which the identified verbalizers are main ones. In epithet combinations dolia (fate) emerges either with a positive (best, blue-eyed, peasant’s / farmer’s, quiet, easy, glorious, faithful) or with the negative connotation (unfaithful, misleading, restless, unhappy, bitter). The author uses only a few phraseological units (dolia vypala, na doliu, dolia pryvela), but fully personifies fate / misfortune and destiny according to people’s beliefs. When a positive meaning is covered then the fate (destiny) grows, defends, protects against misery, helps, sends (someone), comes etc. If a negative meaning is shown, fate does not give happiness, weep, is silent, becomes like a stepmother, does not hold someone in high regard, is gone, etc. Nedolia (misfortune) (i.e., evil, bitter fate) brings only misery (flies near fate, has wide wings, etc.).

The conclusion is drawn about the dualistic attitude of the novel’s heroes to their fates: accepting inevitability, predictability, fortune, and at the same time treating them as the course of life circumstances, which can be influenced by one’s own actions, activities, one’s own will.

Key words: "dolia (fate)" concept, sudba (destiny), fortuna (fortune), nedolia (misfortune), M. Stelmakh.

Актуальність дослідження. Концепт ‘доля’ належить до ключових концептів української етнокультури. Пареміологічний, народнопісенний фонд нашого народу увібрав пов’язані з долею ще дохристиянські вірування, міфи і легенди давньої України, міцно увійшовши у народну свідомість. Доля постає то як неминучість, невідворотність певних подій у житті людини, то як щасливий випадок; як кохана людина чи весь життєвий шлях; водночас – як нещастя, лихо (недоля).

В українській мові концепт ‘доля’ вербалізується іменниками: *доля, талан, фортуна, призначення, судьба, фатум, жереб, щастя, уділ, пай, приречення* та ін. Однак досі з’ясовано лише окремі питання мовного вираження концепту ‘доля’, оскільки до аналізу залучено зазвичай тексти окремого автора чи факти окремого синхронного зрізу, зафіксовані насамперед у словниках. Вітчизняній лінгвістиці бракує цілісного дослідження названого концепту, де б його мовна репрезентація постала і в народно-фольклорній традиції, і в індивідуально-авторській інтерпретації. З’ясування специфіки вербалізації концепту в різних письменників різних часових зрізів є сходинкою у пізнанні цілого. Усе це й зумовлює актуальність пропонованого дослідження.

Аналіз останніх джерел. Концепт ‘доля’ неодноразово ставав об’єктом філологічних розвідок як вітчизняних (Н. Андрейчук, Н. Бурлака, К. Головенко, І. Голубовська, В. Жайворонок, В. Калашник, І. Мамажанова, А. Манько, Л. Масенко, Є. Нахлік, Н. Пасік, Н. Шарманова та ін.), так і зарубіжних дослідників (А. Афанасьєв, Є. Бартмінський, А. Вежбицька, О. Веселовський, Н. Дєєва, Н. Жданова та ін.).

Серед останніх досліджень заслуговує на увагу робота Н. Пасік, у якій проаналізовано фразеологізми з компонентом *доля*; простежено, як образна основа українських фразеологічних одиниць корелює з текстами повір’їв про долю, репрезентуючи моделі міфологічного мислення [1].

Цікавими є дослідження, у яких означений концепт постає на матеріалі інших мов. Наприклад, у праці російської дослідниці Н. Дєєвої розкрито особливості репрезентації концепту «los» (доля) у польській

лінгвокультурі [2]; у роботі Л. Масенко проаналізовано концепт *доля* в поезії Т. Шевченка у зіставленні з польським *los* і російським *судьба* [3]. Проте засоби вербалізації означеного концепту в художньому дискурсі М. Стельмаха ще не були предметом окремого дослідження.

Постановка проблеми, мета дослідження. Михайло Стельмах, хоч і належить до яскравих представників соцреалізму, все ж закорінений у народну стихію: мислення й мовлення його персонажів пройняте народною філософією, яка сягає глибин тисячоліть.

Мета роботи – виявлення особливостей мовної репрезентації концепту ‘доля’ в художньому дискурсі М. Стельмаха – розкривається через розв’язання таких завдань: з’ясувати особливості семантичної структури вербалізаторів концепту у тексті роману, проаналізувати вільні (епітетні, метафоричні) та стійкі словосполучення із компонентом *доля*, виявити особливості їхнього використання.

Виклад основного матеріалу. У романі «Чотири броди» концепт ‘доля’ вербалізується кількома лексемами: *доля, судьба, фортуна, недоля.* Перші два вживаються у конситуаціях як із позитивною конотацією, так із негативною, причому другий є власне розмовним варіантом.

Академічний тлумачний словник української мови лексему **ДОЛЯ** пояснює так: 1. Хід подій, збіг обставин, напрям життєвого шляху, що ніби не залежать від бажання, волі людини. // Умови життя; життєвий шлях і те, що на ньому виникає. // Бажане, щасливе життя. 2. Стан, у якому перебуває або перебуватиме що-небудь; майбутнє чогось (СУМ: в 11 томах. – Том 2, 1971. – С. 360).

Оскільки, як зазначає російська дослідниця Н. Дєєва, із давніх часів у слов’ян Доля (ім’я походить від дієслова «ділити») вважалася жінкою-божеством, що пряла нитку долі людини і визначала її подальше життя (отже, Доля – це та, що наділяє) [2: 32], то й наділена людині доля, відповідно, могла бути як щасливою, так і сповненою випробувань.

Покажемо це на контекстуальних прикладах.

Людина почуває себе щасливою, коли зустрічає кохану людину. Тому М. Стельмах неодноразово підкреслює це у романі: *...гарно стало йому* (Данилові)*...з оцією грудочкою селянської* ***долі*** (Мирославою) (Ст: 179); *Славна* ***доля*** *комусь росте, як не обездолить її час* (про гарну дівчину подумали оточенці) (Ст: 410); *У цих же лісах він* (Чигирин) *і стрів свою* ***долю*** *– свою з нерівними бровами Марину…* (Ст: 443); *Нарешті Ольга вийняла зі скрині дві сумки з медикаментами і сказала: – Тепер можна їхати…–* ***Судьба****! – зітхнув Роман. –* ***Судьба****! – погодився Василь* (коли близнята Гримичі з першого погляду закохалися в Ольгу) (Ст: 563).

І навпаки: коли в людини нещасливе заміжжя або несприятливо складаються життєві обставини, звинувачують нещасливу долю, послану їй ще при народженні: *Ось така жіноча* ***доля****. Ще дівчиною, а потім молодицею гадалося, що все життя, як одну годину, проживе зі своїм судженим*…(а чоловіка вбили вороги) (Ст: 125); *І не Кундрика, а засмучену Ольгу побачив перед собою. Теж* ***судьба****, не позавидуєш*… (жінка була нещасна у заміжжі) (Ст: 348); (Про Василину, яка із 17 р. залишилася на все життя вдовою і без дітей) *Теж* ***судьба*** *у жінки!* (Ст: 528).

Лексему *фортуна* згадано в тексті роману лише раз, як синонім *долі*: *І в останню свою хвилину він (Магазаник) не так винив себе, як свою* ***фортуну****, хоча й знав, що вона не винна…* (Ст: 585). В Академічному словнику української мови лексему пояснено так: 1. Богиня щасливої долі, талану в римській міфології, яку зображували молодою жінкою із зав’язаними очима, з рогом достатку в руках, іноді на колесі; символ щасливого випадку, удачі. // Щасливий випадок, удача, успіх. // розм. Доля, талан (СУМ: в 11 томах. – Том 10, 1979. – С. 629).

Зате письменник часто послуговується лексемою *недоля*. У СУМ її пояснено так: Гірка, лиха доля; нещасливе, важке життя. // Нещастя, горе (СУМ: в 11 томах. – Том 5, 1974. – С. 294).

Таким чином, Недоля – нещаслива, зла доля. У східних слов’ян це злий дух, супротивниця Долі, яка постійно пробує завдати людині якоїсь шкоди. Доля допомагає працьовитим, беручким і дбайливим. Якщо ж людина не ладнає з Долею, то взамін отримує Недолю. Прийнято вважати, що Недоля є карою за скоєні людиною власні гріхи, або ж навіть гріхи предків. Доля і Недоля, в уявленнях слов’ян, уособлені в образах сестер-прях. Сестра-Доля пряде гарну, міцну, золоту шовкову нитку. Натомість, сестра-Недоля пряде недбало і нитка у неї виходить тонка і така, що може у будь-який момент обірватися [4].

У дискурсі роману відчувається відгомін давніх повір’їв, що засвідчують контексти: *Що ж це: чи нерозумний жарт лихої людини, чи й справді біля його долі* ***закружляла недоля****?* (Ст: 195); *Широкі крила має* ***недоля****…* (Ст: 267); *«Утеча від* ***недолі****», – з гіркістю думав Данило. То раніше він, як міг,* ***доганяв*** *селянську* ***долю****, а тепер* ***утікав від*** *своєї* ***недолі*** (Ст: 270); *Його чекатимуть, як* ***долю****!.. То вже за це варто жити, страждати і до нестями битися з чорним вороном* ***недолі*** (Ст: 289); *Не жартуй, Лавріне, з* ***недолею****, коли маєш сяку-таку долю* (Ст: 511).

Аналіз близько 100 конситуативних уживань лексем *доля / судьба /недоля* доводить, що світосприйняття М. Стельмаха глибоко закорінене у народний світогляд. Тому не дивно, що у його художньому дискурсі вони зображені відповідно до давніх вірувань народу. Доля постає:

- як не підвладна людині сила, певна невідворотність подій (*Який же ти гарний, чоловіче, та* ***доля*** *теж* ***не жалувала тебе****: залишила свої шрами і на тілі, і на душі…* (Ст: 293); *Ніхто не знає,* ***де його доля****: попереду, позаду чи збоку…* (Ст: 235); *...нікуди* ***не втечете від своєї долі*** (Ст: 259); *…він* (Гітлер) *не вірив, що* ***доля*** *усіх тиранів* ***закінчується*** *однаково* (Ст: 304));

- як кохана людина (чоловік / дружина), зустріч з якою є призначенням вищих сил (*Не занапасти свою красу, бо, може,* ***я твоя доля****! – Вдова вгнівилася: –* ***Не бути*** *вам* ***моєю долею****!* (Ст: 59); *Що ж він скаже? Може, краще: «****Ти моя доля****!» А вона й приголомшить: «Моя* ***доля*** *не з цього села»* (Ст: 200));

- водночас як прояв волі людини, наслідок її діянь, коли вона може вплинути на хід життєвих подій:

- як позитивно (*…розщедрився батько, в душі* ***задобрюючи*** *перед дорогою* ***долю*** (Ст: 91); *А тепер ми самі повинні* ***ставати*** *тими* ***богами, що змінюють селянську долю****, виводять хлібороба у світ великих надій, у світ великого врожаю і душевності* (Ст: 189); *Широкі* ***крила має недоля****, та зламаємо і їх* (Ст: 267); *У переможно опереточні пози ставав Адольф Гітлер – «вождь армій, що* ***перемогли долю»*** (Ст: 304));

- так і негативно (*А ти, Семене, теж подумай про головне:* ***не підміни своєї долі на чужу****. Тоді вже ніщо не врятує тебе. …* ***долею не торгуй*** (Ст: 511); *(Магазаник) Люди добрі, невже ви відберете у мене життя?.. Я ще, кинувши все, можу вам послужити…– Пізно, – не дивлячись на нього, сказав Лаврін. – Ти* ***сам підмінив свою долю*** (Ст: 584));

- або ж зазнати впливу з боку інших людей (*А став би Ступачевим потакачем, то й* ***не шматували б твою долю*** (Ст: 268); *…на Данилка, який навіть уві сні сердився і на свою долю, і на того, хто* ***викручував їй руки*** (Ст: 239)).

Цікавими епітетами наділяє долю автор роману. Якщо серед фразеологізованих епітетів у словниках зафіксовано лише окремі (*лиха, гірка, щербата, чорна* (ФСУМ – Т. 1 – С. 261)), то у М. Стельмаха фіксуємо образні словосполучення з мейоративною семантикою: доля *краща, синьоока, селянська / хліборобська, тиха, легка, славна, вірна.*

Продемонструємо на прикладах: *Ярослав Хоролець вірив, що й на бідняцькому полі вродить не тільки золота пшениця, а й* ***краща доля*** (Ст: 10); *…і кому він повезе на возі оцю* ***синьооку судьбу****?* (Ст: 121); *А що для вас головне в житті..?* – ***Селянська доля****! – задумливо відповів Данило* (Ст: 189), *Житечко наше, житечко,* – ***доля селянська****,* – *сиве, як вічність, сиве, як матір* (Ст: 403), *Дивись, донечко, яка* ***гарна селянська доля****, коли навкруги є колос* (Ст: 261); *…і зашелестів несмілий теплий струмок борошна* (у млині)*, на якому тримається* ***хліборобська доля*** (Ст: 218); *…час не дав нам* ***тихої долі****…* (Ст: 216); ***Славна доля*** *комусь росте…* (Ст: 410); *Ось тобі й тендітна вербичка з карабіном на плечі, ось тобі твоя* ***вірна доля*** (Ст: 480).

Однак письменник дотримується фольклорно-пісенної традиції: доля не завжди щаслива, частіше несе життєві випробування, іноді важкі, трагічні, тому й відповідні образні означення обирає їй автор – доля *зрадлива, лукава, неспокійна, нещаслива, покручена, обкрадена* і под. Покажемо це у контекстах: *А байстрюком мене робить теперішня* ***зрадлива доля****… і страх* (Ст: 25); *Така моя* ***лукава доля****…* (Ст: 151); (про вітряк) *Гуде, мов* ***неспокійна доля*** (Ст: 176); ***Нещаслива*** *моя* ***доля*** *– Не вкипіла бараболя* (жарт.) (Ст: 434); *…поліцай, петляючи, побіг світ заочі. Куди ж ти повернеш свою* ***покручену долю****?* (Ст: 464); (заплакали) *…з жалю до* ***обкраденої*** *жіночої* ***долі*** (Ст: 530).

Автор послуговується лише кількома фразеологізмами з компонентом *доля – доля випала* («склалися певним чином життєві обставини у кого-небудь; судилося що-небудь комусь» (ФСУМ – Т. 1 – С. 260), напр.: *Та хоч би яка* ***доля випала тобі****, хоч би які випробування лягли на твої дні, ти маєш бути людиною* (Ст: 273))*, випадати на долю* («ставати неминучим у чиєму-небудь житті» ((СУМ: в 11 томах. – Том 1, 1974. – С. 445)), напр.: *І вони заплакали разом – Василина з жалості до того, що* ***випало на долю*** *дівчини…*(Ст: 530)).

А от фразеологізм *доля привела* («у кого-небудь склалися певним чином життєві обставини; судилося, довелося») (ФСУМ – Т. 1 – С. 261) у художньому дискурсі М. Стельмаха обростає рядом словосполучень, близьких за значенням: *доля завіяла* (*… набурмилений стояв перед батьком, проклинаючи в душі* ***долю, яка завіяла*** *його до гетьмана Скоропадського…*(Ст: 28)); *доля послала* (*Яку внучку* ***послала*** *йому* ***доля****…*(Ст: 394)); *Певне, сама* ***доля послала*** *йому* (Михайлові Чигирину) *таку жінку, люблячу, щиру…* (його Марину) (Ст: 415); *доля провадить* (*Куди тебе* ***доля*** *чи недоля* ***провадить****? – Додому* (Ст: 470)). У зазначених висловах закарбована віра наших предків, що доля спрямовує, веде людину.

Зафіксовано нами і фразеологізм *не судьба,* який, по суті, належить до фразеологічного фонду російської мови (**Не судьба** *кому-чему с инф.* – не придется, не удастся [7]), а в мовлення пересічних українців потрапив через тісні міжмовні контакти: (Коли чоловік на довгий час зник, умовляють) *Уже можна й не ждати. Видать,* ***не судьба****. Виходь, донечко, за іншого* (Ст: 274).

Письменник послуговується українськими пареміями про долю, включаючи їх у контекст у незмінному вигляді або у трансформованому. Серед перших заслуговують на увагу такі: *Дитя спить, а доля його росте* (Ст: 52) (повір'я про те, що біля дитини сидять судженицi, котрі грають із клубком і розмотують нитку життя, до них приходять із веретеном демони долі [1: 30]); *А може, козак не без долі, а дівка не без щастя?* (Ст: 121) (тут автор змінив лише стверджувальну модальність на питальну).

До включених у контекст трансформованих прислів'їв віднесемо такі: *Ніхто не знає, де його доля…*(Ст: 235) (Пор.: *Ніхто не знає, де кого доля чекає* (ПП: 176)), *… нікуди не втечете від своєї долі…*(Ст: 259) (Пор.: *Перед своєю долею не втечеш* (ПП: 176)).

Слідуючи за народними уявленнями, автор повністю персоніфікує *долю / недолю* й *судьбу.* У позитивному ключі *доля* (розм. судьба) *береже, боронить від недолі, помагає, посилає (когось), приходить*

тощо. Привертають увагу побажальні вислови з опорним *доля,* засвідчені у тексті роману: *Бувай здоров, сину, хай тебе* ***доля*** *і бог* ***береже****…* (Ст: 195); *Хай* ***оберігає*** *тебе* ***доля*** *від усього лихого* (Ст: 295); *То хай* ***доля боронить*** *од недолі!* (Ст: 459); *Що ж,* ***помагай, доле, та борони*** *від недолі* (Ст: 483). У них відчувається відгомін давніх вірувань, коли закликали долю бути щасливою.

Звичай закликати долю дуже давній. Про нього згадує О. Воропай, коли пише про день великомучениці Катерини (свято дівочої долі), коли дівчата ворожать і закликають долю. «Тримаючи в руках горня з кашею і борщем, дівка тричі гукає: «Доле, доле, йди до мене вечеряти!» Якщо в цей час заспіває півень – значить, «доля обізвалася», коли ні – «доля оглухла»; коли ж падає з неба зірка, то це вказує на те, що доля погасне [5: 13].

«Богом людської долі» В. Войтович називає Калету. День народження бога Калети припадає на 12–13 грудня, сучасне «свято Андрія». «Кожна дівчина вірить, що цієї чарівної ночі добрий бог допоможе їй дізнатися про свою долю – чи вийде вона заміж, а чи знову доведеться дівувати цілий рік» [6: 128]. Це була пора заклинань і ворожінь, коли дівчата і хлопці виконували певні обрядодії, найважливішим із яких було випікання коржа-Калети.

Наші предки закликали долю і бачили її знаки в різних речах, що підтверджують приклади з роману: *Данило пішов на той журавлиний голос, що,* ***мов доля, озвався*** *до нього і замовк* (Ст: 241); *…звертаючись до машин, що даленіли,* (Василь) *запитав сам себе: –* ***Доле, де ти****? –* ***Доля****, напевне,* ***почула*** *партизан, бо узлісся знову озвалося надсадним з прихекуванням бурчанням…* (Ст: 431); *Василь…замовк, думаючи про сестру, і вже по-іншому запитав: «****Доле, де ти****?» Це щоб* ***доля*** *була милосердною до Яринки…–* ***Доле, де ти****?* (Ст: 432).

Інколи очікували на щасливий випадок як знак долі, проте марно. Тоді казали: «Мовчить доля». Про це стверджує і автор роману: *Та* ***мовчить*** *тепер її* (Мирослави) ***доля*** (Ст: 261).

До долі зверталися, як і до Бога, не лише у свято, а завжди, коли потребували захисту і допомоги вищих сил. Про це йдеться і в романі, коли експлікується метафоричне словосполучення *благати долю*: *І на ранніх і на вечірніх зорях* ***благатиму долю****, щоб берегла тебе…* (Ст: 291); *Озвися ж, сину, заговори. І тебе, і* ***долю*** *твою* ***благаю*** *– озвися…* (Ст: 604). Так само, як і Богу, їй дякували, про що засвідчує контекст: *Кому дякувати, кому вклонятися до землі, що ти,* ***доле****, є на землі?..* (Ст: 284).

Автор послуговується й іншими метафоричними конструкціями з компонентом *доля*. Більша частина їх має пейоративну конотацію, адже це сила, незалежна від людської волі: *доля не поспішає важити щастя, доля плаче, стає мачухою, не жалує, пропадає* і т. д. Продемонструємо це контекстами: *…то не я, то моя* ***доля плаче****…* (Ст: 49); *Красивим* ***доля не поспішає важити щастя*** (Ст: 9); ***Доля не говорить*** *людині про свої дороги* (Ст: 90); *А чиясь дівоча* ***доля*** *од вас* ***не кигикала чайкою****?* (Ст: 186); *Так де ж вона, та людина? На землі чи в землі? Мабуть,* ***невидимою мачухою стала*** *його* ***доля****…* (Ст: 275); *…лісник…відчував, як* ***пропадає*** *його* ***доля****: запівдарма чи задарма продав її…* (Ст: 367); *– А житечко осипається… – І* ***доля*** *чиясь* ***осипається****… – З чим тільки післязавтра наша* ***доля зіткнеться****?..* (Ст: 388).

Вважається, що скаржитися на нещасливий життєвий шлях – гріх, адже треба нести свій хрест із гідністю, бо будь-яке випробування не даремне: це кара за гріхи, свої чи чужі. Ще О. Веселовський зазначав, що «доля и недоля не только даются, но и заслуживаются…» [8: 246]. Однак персонажі роману поводять себе по-різному. Одні дотримуються народних уявлень, не нарікають (напр.: *І, головне,* ***не нарікає*** *він* ***на долю****…* (Ст: 87); *І хоч як гірко зараз тобі,* ***не ремствуй на*** *свою неспокійну* ***долю****, бо час не дав нам тихої долі* (Ст: 216)), інші ж, слабодухі, проклинають її (напр.: *Люди на схід та на схід – в евакуацію, а я зі сходу, як той бродяга, що* ***судьбу проклинає****…*(Ст: 466); *…другі* (поліцаї) *мовчки* ***проклинали*** *свою* ***долю****, що зробила їх погоничами лиха* (Ст: 579)).

Таким чином, проведений аналіз семантики та сполучуваності вербалізаторів концепту ‘доля’ у художньому дискурсі М. Стельмаха показав значну частотність їх уживання і глибоку закоріненість у давніх віруваннях народу.

Висновки. Філософи усіх часів і народів обстоювали діяльну поведінку людини, про що свідчать афоризми: «У своїх лихах люди схильні винити долю, богів і все, що завгодно, але тільки не самих себе» (Платон); «Те, що людьми прийнято називати долею, є, по суті, лише сукупністю дурощів, що чиняться ними» (А. Шопенгауер).

Проте аналіз мовної репрезентації концепту ‘доля’ у художньому дискурсі М. Стельмаха доводить двоїсте ставлення українців до своєї долі: від покірного сприйняття як фатуму – до заперечення, натомість схвалення активної життєвої позиції людини, яка є ковалем свого щастя.

Перспективи використання результатів дослідження. Подальші дослідження засобів вербалізації названого концепту в індивідуально-авторській інтерпретації українських письменників допоможуть виявити загальні особливості семантики та сполучуваності репрезентантів концепту, що дозволить експлікувати закодований давній міфологічний зміст, пов’язаний із повір’ями наших предків про долю, відтворити образно-смислові парадигми і моделі міфологічного мислення нашого народу.

Перелік умовних скорочень

ПП – Прислів’я та приказки. Взаємини між людьми / Упор. М. М. Пазяк. – К. : Наук. думка, 1991. – 440 с.

СУМ: в 11 томах. – Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. – К. : Наукова думка, 1970–1980.

Ст – Стельмах М. П. Твори в 7 т. – Т. 6. – К. : Дніпро, 1983. – 606 с.

ФСУМ – Фразеологічний словник української мови: в 2 кн. / укл. В. М. Білоноженко та ін. – К. : Наук. думка, 1999. – Т. 1–2.

Література

1. Пасік Н. М. Експлікація міфологічних уявлень про долю в українській фразеології / Н. М. Пасік // Молодий вчений : матер. III Міжнародної наук.-практ. конф. «Пріоритети сучасної філології : теорія і практика» (м. Київ, 21–22 вересня 2018 р.) – Херсон : Видавництво «Молодий вчений», 2018. – С. 27–33 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://molodyvcheny.in.ua/files/conf/fil/24sept2018/5.pdf

2. Деева Н. В. Концепт «los»: особенности репрезентации в польской лингвокультуре / Н. В. Деева // Вестник Томского государственного педагогического университета. – 2016. – 2 (167). – С. 31–36 [Електронный ресурс]. – Режим доступа : https://cyberleninka.ru/article/n/kontsept-los-osobennosti-reprezentats

3. Масенко Л. Концепт доля в поезії Т. Шевченка у зіставленні з польським los і російським судьба / Л. Масенко // Українська мова. – 2014. – № 4. – С. 3–11. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/ Ukrm_2014_4_3.

4. Недоля [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://uk.wikipedia.org/wiki/Недоля_(міфологія)

5. Воропай Олекса. Звичаї нашого народу: етнографічний нарис / Олекса Воропай. – К. : Оберіг, 1993. – 592 с.

6. Войтович В. Міфи та легенди давньої України / Валерій Войтович. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан. 2005. – 392 с.

7. Ушаков Д. Н. Судьба // Толковый словарь Ушакова. 1935–1940 / Д. Н. Ушаков. [Електронный ресурс]. – Режим доступа : https://dic.academic.ru/dic.nsf/ushakov/1046918/СУДЬБА

8. Веселовский А. Н. Разыскания в области русского духовного стиха. XIII. Судьба-Доля в народных представлениях славян // Сборник отделения русского языка и словесности Императорской академии наук. / А. Н. Веселовский. – СПб., 1890. – Т. 46.

References

1. Pasik N. M. Eksplikatsiia mifolohichnykh uiavlen pro doliu v ukrainskii frazeolohii / N. M. Pasik // Molodyi vchenyi : mater. III Mizhnarodnoi nauk.-prakt. konf. «Priorytety suchasnoi filolohii : teoriia i praktyka» (m. Kyiv, 21–22 veresnia 2018 r.) – Kherson : Vydavnytstvo «Molodyi vchenyi», 2018. – S. 27–33 [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : http://molodyvcheny.in.ua/files/conf/fil/24sept2018/5.pdf

2. Deeva N. V. Kontsept «los»: osobennosty reprezentatsyy v polskoi lynhvokulture / N. V. Deeva // Vestnyk Tomskoho hosudarstvennoho pedahohycheskoho unyversyteta. – 2016. – 2 (167). – S. 31–36 [Elektronnыi resurs]. – Rezhym dostupa : https://cyberleninka.ru/article/n/kontsept-los-osobennosti-reprezentats

3. Masenko L. Kontsept dolia v poezii T. Shevchenka u zistavlenni z polskym los i rosiiskym sudba / L. Masenko // Ukrainska mova. – 2014. – № 4. – S. 3–11. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : http://nbuv.gov.ua/UJRN/ Ukrm_2014_4_3.

4. Nedolia [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : https://uk.wikipedia.org/wiki/Nedolia_(mifolohiia)

5. Voropai Oleksa. Zvychai nashoho narodu: etnohrafichnyi narys / Oleksa Voropai. – K. : Oberih, 1993. – 592 s.

6. Voitovych V. Mify ta lehendy davnoi Ukrainy / Valerii Voitovych. – Ternopil : Navchalna knyha – Bohdan. 2005. – 392 s.

7. Ushakov D. N. Sudba // Tolkovыi slovar Ushakova. 1935–1940 / D. N. Ushakov. [Elektronnыi resurs]. – Rezhym dostupa : https://dic.academic.ru/dic.nsf/ushakov/1046918/SUDBA

8. Veselovskyi A. N. Razыskanyia v oblasty russkoho dukhovnoho stykha. KhIII. Sudba-Dolia v narodnыkh predstavlenyiakh slavian // Sbornyk otdelenyia russkoho yazыka y slovesnosty Ymperatorskoi akademyy nauk. / A. N. Veselovskyi. – SPb., 1890. – T. 46.

Рецензія/Peer review : 06.05.2019 Надрукована/Printed : 05.07.2019

УДК 811.111-26
DOI: 10.31891/2415-7929-2019-17-22-26

МАРТИНЮК О. В.
Хмельницький національний університет

ПОПЕРЕДНЄ ТА КІНЦЕВЕ РЕДАГУВАННЯ ТЕКСТІВ У ПРОЦЕСІ МАШИННОГО ПЕРЕКЛАДУ ЗАСОБАМИ КОМП'ЮТЕРНОГО ПРОГРАМНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА ОНЛАЙН-СЕРВІСІВ

У статті розглянуто особливості попереднього редагування та кінцевого редагування (постредагування) текстів для отримання кращої якості машинного перекладу засобами онлайн-сервісів та комп'ютерних програм-перекладачів. Узагальнено рекомендації щодо оптимізації форми представлення текстової інформації перед її обробкою системою машинного перекладу та визначено основні етапи постредагування вихідного тексту перекладу. Окреслено недоліки та переваги машинного перекладу документів.

Ключові слова: машинний переклад (МП), системи МП, програмне забезпечення, онлайн сервіс МП, попереднє редагування, постредагування, вихідний текст.

MARTYNYUK O.
Khmelnytskyi National University

PRE-EDITING AND POST-EDITING OF TEXTS IN THE PROCESS OF MACHINE TRANSLATION BY MEANS OF TRANSLATION SOFTWARE AND ONLINE SERVICES

The article deals with the peculiarities of preliminary text preparation and post-editing to ensure higher quality of machine translation (MT) performed by various translation software and online translation services. MT can be worthwhile when dealing with large volumes of similar texts. Translated documents contain lexical, grammar and syntax errors, though the gist of the article can be discovered for internal use. It has been proven that incorporating an efficient pre-editing process, correct adaptation of MT systems, including "training" in a particular subject area, can considerably simplify the job of both MT systems and editors involved in the post-editing process. Pre-editing has been defined as preparation involved prior to running a particular text through an automatic translation tool. It involves reviewing the content for basic errors, tagging certain content to be translated a certain way (or to not be translated at all), and optimizing the formatting. Post-editing has been described as the process of "fixing" MT output to bring it closer to a human translation standard. Pre-editing can provide better results when the recommendations summarized by the author are followed. They include avoiding misprints and spelling mistakes, minding punctuation marks, using diacritics correctly, observing the case of letters, using simple syntactic constructions with direct word order, using only conventional abbreviations, avoiding the use of slangy expressions, avoiding clichés and colloquial phrases, using infinitive verb forms instead of gerunds, using the active voice instead of passive voice, avoiding compound sentences and homogeneous parts of sentences, writing phrases that you can recycle, removing needless words, etc. It has been emphasized that in most cases, MT requires post-editing by an editor, who normally has special training and is experienced in handling machine-translated texts. In post-editing MT content, the process involves the following steps: a sentence or segment of the MT output is read; the MT output is compared to the source text; post-editor applies some form of quality judgment on each segment, based on explicit instructions; quick decisions are made on whether the translation is correct; the text is improved or re-translated.

Keywords: machine translation (MT), MT systems, software, MT online service, pre-editing, post-editing, output text.

Актуальність дослідження. Надзвичайно швидкий прогрес у галузі розробки електронного обладнання та комп'ютерного програмного забезпечення, а також спроби отримати прийнятний переклад за мінімальний період часу сприяють розвитку машинного перекладу (МП). Машинний переклад, який ще називають *автоматичним* або *миттєвим*, визначається як переклад тексту комп'ютером, без участі людини. Основна перевага машинного перекладу – можливість швидко обробляти великі за обсягом тексти, що зазвичай робить його більш економічним, ніж переклад, зроблений людиною. Тут варто зауважити, що якість МП завжди буде поступатися людському перекладу.

Звичайно, поліпшення якості МП є головним завданням розробників спеціалізованого програмного забезпечення. Однак користувач також може докласти певних зусиль для досягнення прийнятних результатів, оскільки якість МП певною мірою залежить і від якості поданого тексту.

Аналіз останніх джерел. Проаналізувавши наукові праці зарубіжних (М. Черагуй [5], П. Коен [7], М. Окпор [8]) та українських (П. Асоянц [2], В. Масюкевич [3], В. Яковина [3], А. Янковець [4]) дослідників, інформацію з вебсайтів розробників перекладацького програмного забезпечення та власний досвід викладання МП, ми переконалися, що недосконалість програмних засобів МП призводить до наявності лексичних, граматичних та синтаксичних помилок у перекладеному документі, хоча суть тексту можна зрозуміти. Тому МП застосовують передусім у тих випадках, коли документ передбачено для внутрішнього чи особистого використання. Наприклад, для ознайомлення з інформацією вебсайту, статті чи листа іноземною мовою або пошуку повідомлення про певну подію у міжнародних засобах масової інформації. По-друге, МП можна використовувати для технічних та вузькоспеціалізованих текстів, які в подальшому потребують постредагування фахівцями в цій галузі. У такому випадку цільовий текст використовується як

«підрядковий» переклад, на основі якого технічний експерт продукує кінцевий варіант тексту, спираючись на знання предметної галузі.

Багато типів текстових матеріалів не можна перекладати засобами МП. Сюди віднесемо тексти, що містять інформацію, неправильне трактування якої загрожуватиме здоров'ю людини; описи складних пристроїв чи механізмів; документи, пов'язані з юридичною відповідальністю сторін (договори, гарантії, контракти); маркетингові матеріали, де текст має бути переформований у новому культурному контексті або фактично відтворений з нуля, тощо. У таких випадках заощаджений час не виправдовує ризиків.

Загалом, належної якості можна очікувати від МП формалізованих технічних текстів, тоді як літературний переклад виходить за рамки МП.

Постановка проблеми. Незважаючи на розвиток та вдосконалення технології машинного перекладу, професійні людські навички попереднього редагування і постредагування тексту залишаються вкрай необхідними для створення високоякісних перекладів.

Метою нашого дослідження є узагальнення рекомендацій щодо попереднього редагування та постредагування текстової інформації для отримання кращої якості МП засобами онлайн-сервісів та комп'ютерних програм-перекладачів. Об'єктом дослідження є процес МП, що включає попередню підготовку тексту (попереднє редагування), власне МП та етап постредагування. Предметом дослідження є шляхи покращення якості МП, пов'язані зі зміною форми висловлювання у тексті, тобто якості самого тексту.

Виклад основного матеріалу. Попереднє редагування не варто плутати з постредагуванням. Попереднє редагування стосується підготовки тексту до обробки програмним продуктом для автоматичного перекладу. Воно передбачає перегляд змісту для виявлення основних помилок, позначення певного контенту для перекладу тим чи іншим чином (або як неперекладного) та оптимізацію форматування [6]. Ця підготовка тексту до його обробки засобами перекладу може значно покращити кінцевий результат, тому вона вважається важливим етапом процесу автоматичного перекладу. Постредагування – це процес «виправлення» вихідного тексту МП з метою наближення його якості до стандарту перекладу, здійсненого людиною [9]. Ефективне попереднє редагування тексту може значно покращити якість вихідного тексту перекладу, спростити роботу як систем МП, так і редакторів, перед якими стоїть завдання вдосконалити вихідний текст машинного перекладу на завершальному етапі обробки (постредагування) матеріалів.

Попередня підготовка тексту починається на етапі створення його змісту. Для цього розробляють спеціальні стандарти для технічних письменників та авторів, які дотримуються їх з метою забезпечення кращого розуміння змісту та перекладу текстів як засобами комп'ютерної техніки, так і професійними перекладачами.

Проаналізуємо та узагальнимо основні рекомендації щодо попереднього редагування текстової інформації для отримання кращої якості МП засобами онлайн-сервісів та комп'ютерних програм-перекладачів під час перекладу з англійської мови і навпаки [6]. Сюди віднесемо:

1. Уникнення друкарських та орфографічних помилок. Комп'ютерний перекладач не може виправити помилки та розпізнати неправильно надруковані слова. Тут можуть стати у нагоді спеціальні програмні засоби для перевірки правопису, так звані Spellcheckers. Їх можна встановити на персональному комп'ютері, використовувати як безкоштовний онлайн-сервіс чи плагін до текстових редакторів. Часто програми для перевірки правопису дозволяють також перевіряти граматику. Як і онлайн словники, онлайн перевірка правопису дозволяє користувачеві друкувати слова, рядки, параграфи, перевіряючи автоматично правопис українською та іншими мовами.

2. Дотримання правил пунктуації. Пропущені або, навпаки, зайві розділові знаки можуть перешкодити електронному перекладачеві правильно зрозуміти синтаксичну структуру речення. Наприклад, мітки абзацу (¶) програма-перекладач автоматично видаляє, таким чином рядки «зливаються» в один. Тому важливо завершувати речення крапкою (.).

3. Адекватне використання діакритичних знаків. Діакритичний знак – це надрядковий або підрядковий знак при букві, що вказує на вимову, яка відрізняється від вимови звука, позначеного цією ж буквою без знака [1]. Як правило, електронний перекладач не може розпізнати слова, що містять російську букву «ё», або слова з позначками наголосу.

4. Дотримання регістру (розкладки) літер. Малу літеру в слові можна легко перетворити на прописну (велику) літеру, наприклад, на початку речення або в заголовку. Це враховується під час розробки систем МП. І навпаки, прописна літера рідко стає малою. Здебільшого це пов'язано з утворенням нових слів, наприклад, при переході іменника, що є власною назвою, до розряду загальних назв: *xerox* та ін.). Слово «Internet» зазвичай пишеться з великої літери, тому електронний перекладач може не розпізнати його у випадку написання з малої літери, тощо.

Окрім того, існують мови, в яких велика література змінює частину мови, до якої належить слово. Яскравий приклад – німецька мова, де іменники з великої літери вживаються як на початку, так і в середині речення. Порівняємо ці переклади:

- *"wie funktioniert das übersetzen mit dem "clipboard"?" – "how does this function translate with "clipboard"?"*

- *"Wie funktioniert das Übersetzen mit dem "clipboard"?" – "How does the translation with "clipboard" function?"*

У реченні німецькою мовою *das Übersetzen* (укр. *переклад*) є іменником, відповідно воно має починатися з великої літери. У першому випадку цей факт не враховано, а тому в реченні англійською мовою *das übersetzen* перекладено дієсловом *translate* (укр. *перекладати*). Таким чином, переклад першого речення є неправильним, тоді як друге речення, де враховано розкладку літер, перекладено правильно.

5. Уникнення зайвих слів. Мова йде про видалення слів, які не розширюють змістового наповнення речення. Наприклад:

He (укр. *Він*) замість *He is a man who* (укр. *Він – чоловік, який*).

6. Повторення іменників замість займенників. Це сприяє адекватному «сприйняттю» змісту речень програмами-перекладачами. У наступному прикладі перше речення відредаговано правильно:

You must pre-edit the text before using MT engine to translate ***this text*** (укр. *цей текст*).

You must pre-edit the text before using MT engine to translate ***it*** (укр. *його*).

7. Вживання означеного артикля (the) для позначення іменників в англійській мові. Наприклад:

Use ***the*** *necessary pre-editing techniques* (відредаговано правильно).

Use necessary pre-editing techniques (відредаговано неправильно)

8. Використання загальноприйнятих абревіатур. Неправильний переклад абревіатури є лише частиною проблеми. Справа в тому, що навіть одне неперекладене слово може перешкодити електронному перекладачеві правильно проаналізувати синтаксичну структуру речення (абревіатури беруть участь у синтаксичних зв'язках поряд із звичайними словами). Правопис деяких абревіатур інколи збігається з написанням звичайних слів, що може мати неприємні наслідки. Наприклад, російська абревіатура «ПО» (анг. *software, укр. програмне забезпечення*) пишеться так само, як і російська прийменник «по» (анг. *on,* укр. *на*). У цьому прикладі регістр літер не відіграє ніякої ролі, оскільки прийменник може бути надрукований прописними літерами, наприклад, у заголовку. Тому з російської мови речення *«Я ЧАСТО ИСПОЛЬЗУЮ ЭТО ПО» може бути перекладене* англійською мовою як *«I FREQUENTLY USE IT ON».* З іншого боку, якщо відредагувати речення, уникаючи абревіатури «*Я часто использую это программное обеспечение»,* переклад його англійською мовою буде цілком адекватним: «*I frequently use this software».*

9. Уникнення сленгових виразів. Звичайно, мова не йде про злочинний сленг, хоча можна припустити, що злочинці можуть використовувати системи МП. У неформальній комунікації навіть законослухняні носії мови часто використовують слова, вирази та конструкції, що не належать до літературної мови. Як приклад, розглянемо речення російською мовою:

Люди, решите ***траблу****! Не могу зарегить* ***мыло****!*

З одного боку, проблема полягає в тому, що такі сленгові слова з'являються у мовленні раніше, ніж у словниках. З іншого боку, додавання неологізмів до словника не завжди є доцільним. Наприклад, російське слово *«мыло»* (англ. *soap*) для більшості користувачів систем МП вживається для позначення миючого засобу.

10. Уникнення кліше, ідіом та розмовних фраз. Засоби МП можуть неправильно (часто буквально) передати їх зміст. Тоді речення мовою перекладу не матиме сенсу. Наприклад, англійське речення «*It is easy»* (укр. «*Це легко»*) відредаговано правильно. Тоді як речення «*It is a piece of cake»*, що містить ідіому *«a piece of cake»* зі значенням *«легко»*, засобами машинного перекладу перекладається як *«Це шматок пирога»*.

11. Використання простих синтаксичних конструкцій з прямим порядком слів. Наприклад, в англійській мові на перше місце треба поставити підмет чи його групу (*I, you, he, my cat, my chief, son of my girlfriend*). На другому місці має стояти присудок, виражений дієсловом (*want, know, like*).

Не варто надмірно ускладнювати структуру речень. Наприклад, друге речення англійською мовою містить складніші синтаксичні конструкції:

«Show that you can organize your thoughts by using a simple sentence structure in your texts» – «Покажіть, що ви можете організувати свої думки, використовуючи просту структуру речень у своїх текстах» (відредаговано правильно).

«You, in your texts, to show that you can organize your thoughts, should use a simple sentence structure» – «Ви в своїх текстах, щоб показати, що ви можете організувати свої думки, повинні використовувати просту структуру речень» (відредаговано неправильно).

12. Уникнення складних речень та однорідних частин речень. У найкращому випадку, кожне речення має передавати одну логічну думку. Це правило, яке однаково застосовується до всіх мов, є найбільш ефективним з усіх.

Необхідно також уникати сполучників *(and, but, which, etc.)* та, коли це можливо, випадків уживання більше одного підрядного простого речення в межах складного. Рекомендований обсяг речення – не більше 25 слів. Кожне речення має бути граматично завершеним.

13. Вживання інфінітивних конструкцій замість герундіальних. Як бачимо з наступного прикладу, перше речення з англійською герундіальною конструкцією *«refusing to tell»* містить помилку у перекладі. Тоді як уживання інфінітивної конструкції *«to refuse to tell»* у другому випадку допомогло правильно передати зміст речення.

«A woman's idea of keeping a secret is ***refusing*** *to tell who told it» – «Ідея жінки зберігати таємницю відмовляється розповідати, хто це сказав».*

«A woman's idea of keeping a secret is ***to refuse*** *to tell who told it» – «Ідея жінки зберігати таємницю – це відмовитись розповідати, хто це сказав».*

14. Використання активного стану дієслів замість пасивного. Активний стан – це прямий стиль написання, який допомагає уникнути розмитості та неоднозначності. Програмам МП дуже складно перекладати розмиті фрази або слова з подвійним значенням. Наприклад:

«My first time meeting him ***will always be remembered****» – «Перший мій зустріч з ним завжди запам'ятається» (відредаговано неправильно).*

Якщо замінити пасивну конструкцію активною, переклад стане зрозумілішим, але досі не бездоганним:

*«****I will always remember*** *meeting him» – «Я завжди буду пам'ятати, як його зустрічали».*

Однак варто продовжити редагування речення, уникнувши вживання герундія:

«I will always remember ***how I met*** *him» – «Я завжди буду пам'ятати, як я його зустрічав»* (відредаговано правильно).

Як бачимо, лише після внесення останніх змін машинний переклад речення українською мовою виявився правильним.

15. Вживання фраз, однакових за структурою. Сюди віднесемо фрази, що мають однакову синтаксичну структуру і неодноразово вживаються в кількох частинах документу. Наприклад:

Follow these three steps to build your MT engine:

1. Gather your training data.

2. Build the MT engine.

3. Translate your clients' files.

Звичайно, розглянуті вище рекомендації не можуть виправити усі недоліки МП. Однак, як показує практика, дотримання цих простих правил та належна адаптація системи МП можуть значно спростити постредагування тексту цільовою мовою.

Постредагування передбачає удосконалення тексту, отриманого у процесі МП, редактором, який зазвичай проходить спеціальну підготовку та має досвід роботи з текстовими документами такого типу. Кількість часу та праці, необхідних для постредагування, є одним із ключових факторів, які слід враховувати під час оцінки економічної ефективності МП. Літературні, рекламні та інші тексти, зазвичай не рекомендовані для МП, також не підлягають постредагуванню. Щоб забезпечити належну якість тексту, наближену до людського перекладу, редакторам може знадобитися заново переписати текст. У цьому випадку переваги МП практично зводяться до нуля.

Процес постредагування тексту МП включає такі етапи:

1. Перечитування речення чи фрагменту тексту МП.
2. Порівняння вихідного тексту МП з оригінальним текстом.
3. Оцінювання якості кожному фрагменту тексту перекладу на основі стандартизованих інструкцій.
4. Прийняття рішення щодо достовірності перекладу того чи іншого фрагмента.
5. Удосконалення або повторний переклад тексту [9].

Машинний переклад з постредагуванням є доцільним під час роботи з великими за обсягом та подібними за формою текстами. Великі за обсягом переклади часто виконуються у стінах перекладацьких бюро, які спеціалізуються у певних предметних галузях. Тому використання ефективних, хоча й часто дорогих систем МП останнього покоління, є економічно виправданим у цих випадках. Однак ні перекладацькі бюро, ні перекладачі-фрилансери не можуть ефективно використовувати програмні продукти для МП без необхідності постредагування.

Висновки. Перш ніж вдаватися до МП, слід сформувати чітке уявлення про його кінцевий результат та усвідомити недоліки цієї технології. Окрім цього, необхідно враховувати, що системи МП потребують складного налаштування, вдосконалення та «навчання» у певній предметній галузі, без якого вони не виконають покладених на них функцій. Машинний переклад доцільно використовувати під час роботи з великими за обсягом і подібними за формою текстами, що належать до однієї предметної галузі (здебільшого технічної). Поліпшення якості МП можна забезпечити шляхом дотримання проаналізованих вище рекомендацій, які можна застосовувати як при попередньому редагуванні текстів, так і безпосередньо під час їх написання. Постредагування тексту перекладу полягає у «виправленні» вихідного тексту МП з метою наближення його якості до стандарту перекладу, виконаного людиною.

Перспективи використання результатів дослідження. Результати дослідження можуть бути використані під час розробки змісту навчальних дисциплін, пов'язаних із застосуванням систем машинного перекладу текстів, для формування професійних навичок майбутніх філологів у закладах вищої освіти, професійного розвитку фахівців у галузі перекладу та редагування текстової інформації.

Література

1. Академічний тлумачний словник української мови [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://sum.in.ua/s/diakrytychnyj.
2. Асоянц П. Г. Автоматизовані технології науково-технічного перекладу / П. Г. Асоянц. – К. : КНЛУ, 2012. – 243 с.

3. Яковина В. Огляд та аналіз метрик оцінювання якості машинного перекладу / В. Яковина, В. Масюкевич // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2013. – № 771 : Комп'ютерні науки та інформаційні технології. – С. 101-107.

4. Янковець А. Особливості використання машинного перекладу в умовах професійної підготовки майбутніх перекладачів / А. Янковець // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Педагогіка. Соціальна робота. – 2012. – Вип. 25. – С. 233-236. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuuped_2012_25_80.

5. Chéragui M. A. Theoretical overview of machine translation / M. A. Chéragui // Proceedings ICWIT. – 2012. –p. 160-169.

6. How to improve the quality of machine translation [Online resource]. – Access Mode: http://www.online-translator.com/Help/Tips/.

7. Koehn P. Statistical Machine Translation / P. Koehn. – Cambridge University Press, 2009. – 433 p.

8. Okpor M. Machine translation approaches: issues and challenges / M. Okpor // International Journal of Computer Science Issues (IJCSI). – 2014. – Vol. 11(5). – P. 159-165.

9. Post-editing guidelines [Online resource]. – Access Mode: https://kantanmt.com/documents/Post-Editing_Guidelines.pdf.

References

1. Akademichnyi tlumachnyi slovnyk ukrainskoi movy [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://sum.in.ua/s/diakrytychnyj.

2. Asoiants P. H. Avtomatyzovani tekhnolohii naukovo-tekhnichnoho perekladu / P. H. Asoiants. – K. : KNLU, 2012. – 243 s.

3. Yakovyna V. Ohliad ta analiz metryk otsiniuvannia yakosti mashynnoho perekladu / V. Yakovyna, V. Masiukevych // Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika». – 2013. – № 771 : Kompiuterni nauky ta informatsiini tekhnolohii. – S. 101-107.

4. Yankovets A. Osoblyvosti vykorystannia mashynnoho perekladu v umovakh profesiinoi pidhotovky maibutnikh perekladachiv / A. Yankovets // Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriia : Pedahohika. Sotsialna robota. – 2012. – Vyp. 25. – S. 233-236. – Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuuped_2012_25_80.

5. Chéragui M. A. Theoretical overview of machine translation / M. A. Chéragui // Proceedings ICWIT. – 2012. –p. 160-169.

6. How to improve the quality of machine translation [Online resource]. – Access Mode: http://www.online-translator.com/Help/Tips/.

7. Koehn P. Statistical Machine Translation / P. Koehn. – Cambridge University Press, 2009. – 433 p.

8. Okpor M. Machine translation approaches: issues and challenges / M. Okpor // International Journal of Computer Science Issues (IJCSI). – 2014. – Vol. 11(5). – P. 159-165.

9. Post-editing guidelines [Online resource]. – Access Mode: https://kantanmt.com/documents/Post-Editing_Guidelines.pdf.

Рецензія/Peer review : 03.06.2019 Надрукована/Printed : 04.07.2019

УДК: 821.161.2
DOI: 10.31891/2415-7929-2019-17-27-29

ПРИЙМАК І. В.
Хмельницький національний університет

ХУДОЖНЬО-ОБРАЗНА ФУНКЦІЯ КОЛЬОРИСТИКИ У ПОЕТИЧНІЙ ЗБІРЦІ МАР'ЯНИ САВКИ «ПОРА ПЛОДІВ І КВІТІВ»

У статті закцентовано увагу на колористиці поетичних текстів Мар'яни Савки, вміщених у збірці «Пора плодів і квітів», скласифіковано кольороназви за походженням, фізичними ознаками та визначено їхнє значення в художньому тексті.

Ключові слова: сучасна українська література, кольороназви.

PRIJMAK I.
Khmelnytsky National University

ART-FINE COLORING FUNCTION IN THE MARINE SHOWER'S POETRY ASSEMBLY «TIME OF FRUIT AND FLOWERS»

The modern literary process is characterized by rapid development, dynamism and rapid development. Poetry occupies a prominent place in the art of the artistic word of the third millennium.

Among the artists who work fruitfully in the field of artistic words, the figure of Lviv poet, social and cultural figure Maryana Savka is striking and original.

The poetic heritage of the artist is a prominent phenomenon in the contemporary literary process. Her creative personality attracts the attention of literary critics and critics who emphasize the lyricism and high artistic perfection of her artwork.

The specificity of these studies is that the analysis of problematic, thematic aspects, main motives, genre and style features, verification of the works of M. Savka was carried out on the example of individual poetry and collections, but no systematic idea of the poetics of the writer is given, and the issues of coloristics in her work in general was not the subject of the study.

Color names in the poetic text serve as a multifaceted and meaningful imagery: create landscape paintings, depict the complex feelings of the lyrical hero, despite the universal nature of the color feature. M. Sawki's poetry has a considerable color load: its poetic texts are dominated by black and white colors, as well as a multicolored color palette.

Key words: modern Ukrainian literature, color names.

Актуальність дослідження. Сучасний літературний процес характеризується стрімкістю розвитку, динамізмом та строкатістю розвитку. Чільне місце у мистецтві художнього слова третього тисячоліття посідає поезія. Художня картина світу останніх десятиліть характеризується широтою і багатством тем, мотивів, глибиною та різноманітністю проблематики. У літературі цього періоду самобутньо осмислюються як нагальні, злободенні проблеми, так і «вічні»: нового звучання набувають теми природи, кохання, життя тощо.

Серед митців, які плідно працюють на ниві художнього слова, яскравою та оригінальною є постать львівської поетки, громадської та культурної діячки Мар'яни Савки. Хронологічно творчість письменниці припадає саме на кінець XX – початок XXI ст. – період завершення однієї культурної епохи і народження іншої. Дослідники аналізують її як представника літератури покоління «дев'ятдесятників», адже перша збірка авторки вийшла 1995 року. Поетичне слово молодої поетки відразу стало помітним та впізнаваним серед мистецького ареалу. Специфікою цих звернень є те, що аналіз проблемних, тематичних аспектів, основних мотивів, жанрових і стильових особливостей, версифікації творчості Мар'яни Савки здійснено на прикладі окремих поезій і збірок, але не подано системного уявлення про поетику письменниці, а питання колористики в її творчості взагалі не було об'єктом дослідження, що й зумовило **актуальність** нашої роботи.

Аналіз останніх джерел. Поетична спадщина Мар'яни Савки є помітним явищем у сучасному літературному процесі. Її творча постать привертає увагу літературознавців та критиків, які наголошують на ліризмі та високій художній довершеності мистецького доробку. Зокрема літературний критик Є. Баран влучно помічає художню специфіку поетичного спадку: «Вірші М. Савки дуже добре сприймаються на слух і так само задовільняють естетичні чуття при інтимному прочитанні. Вони легкі, граційні, сповнені глибоких і чистих переживань, осінньої ностальгії, елегійного настрою. Поетичне письмо у М. Савки пастельне і тихе…»[1, с. 4].

Проблемі колористики в усіх сферах життя та мистецтва, особливо в літературі та в мові, присвячено ряд праць вітчизняних та зарубіжних вчених, зокрема відома класифікація кольорономінантів за фізичними параметрами Л.М. Миронової, за частотністю вживання В.А. Москович, за структурно-семантичними типами А.П. Кириченко, за словотвірною структурою О.М. Дзівак, за подібністю у психолінгвістичному аспекті Р.М. Фрумкіної, за подібністю в історичному аспекті Н.Б. Бахіліної, за ієрархією Л.О. Пустовіт.

Постановка проблеми. У цій статті ми маємо на меті здійснити аналіз кольорономінантів, використаних письменницею у збірці «Пора плодів і квітів».

Виклад основного матеріалу. Колір у художньому тексті може виражати думку, почуття, ставлення, ідею, ширше – авторське світобачення. Теорія про світло-кольорову палітру художнього твору

має давню історію у світовій літературі. За характером вираження кольори є символами-архетипами, а значить, їхня символіка має кілька шарів. Асоціативний і безпосередній сугестивний (підсвідомий чи свідомий) уплив кольорів породжує базову властивість кольору – його виражальність. Колір є елементом художньої системи твору, тому аналіз колірних образів дає матеріал для висновків про сюжетостворюючі, характерологічні фактори, поетику, про метод, світогляд, стиль письменника і навіть про певний аспект розвитку національної літератури. Узагальнивши отримані результати, дослідники говорять про тенденції розвитку колоризму в літературних, мистецьких напрямках і в культурі загалом.

Кольороназви в поетичному тексті слугують багатогранним і змістовним образним засобом: створюють пейзажні картини, зображують складні почуття ліричного героя, незважаючи на універсальний характер колірної ознаки.

Поезія Мар'яни Савки має значне колористичне навантаження: тут колір може виступати представником будь-якої символічної системи і водночас виступати будівничим нового художнього світу. «Поет, коли береться малювати, то не чинить се виключно красками, фарбами, котрі у нього властиво є тільки словами, зчепленням таких і таких шелестів і гуків, але торкає різні наші змисли, викликає в душі образи різнородних вражень, але так, щоб вони тут же зливалися в одну органічну і гармонійну цілість» [3, с. 349], – таким бачив Іван Франко поетичне малярство і передав свої погляди у трактаті «Із секретів поетичної творчості». У попередніх рядках цього ж трактату він стверджує: «Ми вже сказали, що змисл зору дає найбагатший матеріал для нашого психічного життя, а тим самим і для поезії. Пригадаймо тільки великі контрасти світла і темноти, і безконечну скалю кольорів, пригадаймо такі поняття, як високість і низькість, красота і бридкість, форма і рух, такі образи, як небо, поле, земля, гори, і зрозуміємо, як глибоко сягає в нашу душу вплив зорового смислу» [3, с. 349].

Окрім підсилення емоційної тональності вірша, колір може надавати символічності поетичним образам та бути ключем до часткового декодування символічних значень, які містить семантико-асоціативне поле образу. Колористичне вирішення поезії будується, сказати б, за «принципом веселки». Перше враження від лірики – яскравість і розмаїття барв. Глибше дослідження семантики кольорів у поезії Мар'яни Савки дає несподівані результати: кольорову палітру цієї поезії насправді складають синій, блакитний, срібний, золотий, білий, зелений, жовтий, пожовклий, рожевий, червоний, чорний, сірий, пурпуровий, багряний та інші кольори.

У поетичному ідіолекті поетеси колористична стихія обіймає народнопоетичну й індивідуально-авторську символіку, що враховує загальнокультурний та історичний досвід, національні і світові традиції. Результати статистичної й інтерпретаційної роботи з поетичними текстами доводять, що у символічному значенні найбільш уживаними є білий та чорний кольори.

За спостереженням дослідників, білий колір – найпоширеніший у слов'янському, зокрема й українському фольклорі, чим можна пояснити особливу увагу наших митців до цих кольорономінацій як засобу образотворення. Назви білого кольору у збірці «Пора плодів і квітів» представлені широким спектром значень – від власне номінативних до символічно-узагальнених.

У художній мові колірні характеристики мають природні явища (мох, сніг, хмара), просторові поняття (небо, поле, сад), назви флори та фауни (квіти, лілеї, гуси, курка), предметні реалії (льоля, сорочина, хустка). Подекуди ця кольороназва наділена особливим сакральним змістом: «***Білими*** *більмами блимають вежі у віхолі. Ліплено* ***білою*** *глиною місто горіхове* [2, с. 39]. В інтимній ліриці кольороназви білого/чорного утворюють бінарну опозицію радість/смуток. Це протиставленя образно вживає у своїй поезії і Мар'яна Савка: *«Перша птаха із крильми* ***білими*** *вміла грати на лірі»* [2, с. 39].

«Друга птаха із крильми ***чорними*** *все мовчала, дивилась у вікна»* [2, с. 39].

Чорний – символ темряви, зла і смерті, всіх злих сил, процесів гниття, затемнення. Традиційно, це є колір потойбіччя. Чорний колір із давніх-давен асоціюється в людини з трауром, скорботою, смертю, втратою, негативом. Усьому негативному, що є в житті, людина присуджує чорний колір (чорна магія, провісник смерті чорний ворон, чорні думи, чорна руїна).

«Розсипалися ***чорні*** *зеренця»* [2, с. 260].

Цей колір є домінантним на означення загрози і трагедійності буття, що чатують на людину *«Над* ***чорним*** *містом. мокрим і сумним»* [2, с. 28].

На реальну парадигму, що відповідає чорному кольору, нашаровується переносна, образна. У поетичній мові Мар'яни Савки прикметник чорний є емоційно наповненим. Йому притаманні смислові й естетичні прирощення, які надають кольороназві особливої експресивності: *«Чи знаєш, чого в мене коси на* ***чорно, на чорно***[…]. *То кров закипає у жилах, то* ***чорна*** *ожина вчинила нам згубу,* ***зчорнила*** *нам губи потворно»* [2, с. 83].

Сірий колір поєднує в собі протилежні якості чорного і білого та вважається кольором самоти, спустошення, невпевненості, так як живе на межі чорного та білого. *«Надворі день, як* ***сірий*** *пан Ніхто/ А може то у вікнах шиби* ***сірі****»* [2, с. 47].

Сивий колір близький по символіці до сірого. Проте, на відміну від сірого, символізує мудрість, досвід. *«Заховаю тобі сиві пасма,/ Брате втомлений, мій сивий вітре…»*[2, с. 55].

Значення синього кольору в поезіях Мар'яни Савки назагал відповідає його розумінню в спільноєвропейській літературній традиції, що сягає часів романтизму: синій і блакитний – барви спокою, відкритості, гармонії, вічності, віри, пошуків істини та ідеалу *«Застиглі сонми* ***синіх*** *парасоль./ Столикий світ за склом солоно скиглить…»* [2, 40]. У цих поетичних рядках поетеса майстерно вдається до засобів алітерації, що дозволяє створити елегійний настроєвий тон. Таємничість синього співіснує зі здатністю цього кольору створювати спокій, наближеність до Вічности: «*У* ***синій*** *піднебесній вишині*» [2, с. 245].

Зелений колір – це колір життя, достатку, молодості. Листя, трава, рослини – усе це належить до продовження життя, процвітання і благополуччя. *«Спинитися в брамі /Біля з****елених*** *свічок ялівцю /І вгадувати її бажання»* [2, 217].

Високим ступенем частотності у поетичному словнику Мар'яни Савки характеризуються одиниці зі складу лексико-семантичної групи жовтого кольору, насамперед золотого. Золотий – світлий колір, тому, звичайно, його використовують письменники для відтворення забарвлення реалій небесної сфери, вогню. У Мар'яни Савки читаємо: *«Візантія. Небесна вагота./* ***Золототкан****а радість і офіра*» [2, с. 245].

Номінанти жовтого кольору в структурі багатьох словесно-поетичних образів поетеси реалізують спектральну семантику. Це показово з огляду на те, що жовтий колір, справді, вважається більш земним, «предметним», порівняно з величним золотим. Первинне значення кольорономінацій актуалізується в сполученні з іменниками, що називають реалії флори та фауни. Жовтий – це символ тепла, радості та поваги. Це колір золота та стиглого колоса, через які він уособлює Сонячне світло. Однак жовтий колір має суперечливе значення. З одного боку, це колір Сонця, золота, немовби застиглого сонячного світла. З іншого – це колір опалого листя та зрілого жита, що означає смерть, тобто життя в потойбічному світі: *«а далі осінь* ***жовтими*** *листами / засипле скриньку / спопеліє день»* [2, с. 129].

До образного слововжитку віршів збірки «Пора плодів і квітів» авторка активно залучає номінації червоного кольору. Цей колір характеризується найвищим ступенем інтенсивності, насиченості, сконцентрованості, він максимально помітний при сприйманні предметів. Серед усіх структурних колористичних груп саме назви червоного тону демонструють у словесно-поетичному континуумі семантичну багатоплановість і найширшу сполучуваність з абстрактними і конкретними поняттями. Особливі кольорові асоціації експлікуються в інтимній ліриці поетів, де червоний колір стає уособленням жінки, символізує жіночність, красу, загадковість, пристрасть, кохання. Червоний – символ крові і вогню, символ свободи та енергії, символ любові та символ страждань. Червоний колір змушує насторожитись під час небезпеки, символізує нестримну пристрасть та любов. Таким чином, йому властива максимальність у почуттях. *«Фарба* ***червона*** *– як кров із вселенський артерій»* [2, с. 65].

Характерною ознакою лірики Мар'яни Савки є те, що вона відтінює найтонші порухи душевних чувань ліричних героїв, тому часто вдається до зображення напівтонів: «*Тільки* ***чорно-криваві*** *рожі….На троянди* ***червоно-чорні***» [2, 83]. Зчаста поетична гра кольорами створює відповідний настрій, є засобом інтимізації художнього слова: «*Чорно-біла світлина. Сонячний день./ Навіть посмішки мають тіні./ Це фіксація нашої ніжності, де/* ***сір****і очі насправді сині*» [2, с. 191].

Незважаючи на часто тужливі конотації, пов'язані з використання темної кольорової палітри, у збірці «Пора плодів і квітів» зустрічаємо й пастельні кольори. Поетка навіть подає цілий спектр таких відтінків, щоби передати світлий настрій та душевне піднесення: «*Весна.* ***Рожеве. Біле. Голубе****. Росту до неба – бо люблю тебе*» [2, с. 10].

Колір у поетичній скарбниці поета – це ключ до глибини, асоціативно-психологічних моментів твору.

Висновки. Аналіз колористики творів, уміщених у поетичній збірці Мар'яни Савки «Пора плодів і квітів», а також кольористично маркованих компонентів дає можливість зробити висновок, що використання чистих барв, а не відтінків свідчить про строкатий художній світ авторів, ліричний герой «купається» у «теплому» спектрі позитивних кольорів-відчуттів. Колористика у творчому доробку поетеси виконує важливі ідейно-естетичні й символічні функції, є константою індивідуального стилю. У поетичних текстах, де присутні кольори, постає гармонійна система індивідуального естетичного коду, в основі якої – надзвичайна спостережливість й оригінальність авторської інтерпретації природних кольорів. Кольори в семантичному полі поезій виконують важливу функціональну роль, вони не лише слугують для створення відповідного емоційного тла, а й є яскравим художнім засобом вираження внутрішнього «Я» ліричного героя.

Перспективи використання результатів дослідження. Подальші дослідження поетичного доробку Мар'яни Савки сприятимуть створенню цілісної та органічної картини сучасного літературного процесу.

Література

1. Баран Є. «Між сторінками старої альбомної лірики ...» / Є. Баран // Мар'яна Савка. Гірка мандрагора. – Львів : Видавництво Старого Лева, 2002. – 132 с.
2. Савка М. Пора плодів і квітів / М. Савка. – Львів : Видавництво Старого Лева, 2013. – 287 с.
3. Франко І. Із секретів поетичної творчості / І. Я. Франко // Зібрання творів : в 50 т. – К., 1982. - Т. 37. – С. 349-350.

References

1. Baran Ye. «Mizh storinkamy staroi albomnoi liryky ...» / Ye. Baran // Mariana Savka. Hirka mandrahora. – Lviv : Vydavnytstvo Staroho Leva, 2002. – 132 s.
2. Savka M. Pora plodiv i kvitiv / M. Savka. – Lviv : Vydavnytstvo Staroho Leva, 2013. – 287 s.
3. Franko I. Iz sekretiv poetychnoi tvorchosti / I. Ya. Franko // Zibrannia tvoriv : v 50 t. – K., 1982. T. 37. – S. 349-350.

Рецензія/Peer review : 09.06.2019 Надрукована/Printed : 05.07.2019

УДК 811.161.2’373.421:331.102.344]:821.161.2.0(092)
DOI: 10.31891/2415-7929-2019-17-30-35

РОЗГОН В. В., ТИХОВСЬКА І. С.
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

СИНОНІМІЧНІ ДІЄСЛІВНІ ЛЕКСЕМИ НА ПОЗНАЧЕННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЛЮДИНИ (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРУ МИХАЙЛА СЛАБОШПИЦЬКОГО «УКРАЇНЕЦЬ, ЯКИЙ ВІДМОВИВСЯ БУТИ БІДНИМ»)

У статті схарактеризовано функціонально-семантичні особливості дієслівної синонімії на позначення інтелектуальної діяльності людини. Визначено загальномовні та контекстуальні синоніми, а також фразеологічні одиниці, співвідносні з дієсловами на позначення інтелектуальної діяльності. Увагу акцентовано на інтелектуальній діяльності українців, яких часто характеризує П. Яцик.

Ключові слова: семантично-співвідносні дієслова, синонімія, дієслова інтелектуальної діяльності, загальномовні синоніми, контекстуальні синоніми, стійкі сполучення слів.

ROZGHON V. V., TYKHOVSKA I. S.
Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University

SYNONYMOUS VERBAL LEXEMS ON THE DESIGNATION OF THE INTELLECTUAL ACTIVITY OF THE HUMAN (BASED ON MYKHAYLO SLABOSHPYTSKY’S WORK «A UKRAINIAN THAT REFUSED TO BE POOR»)

The article describes the functional-semantic features of verbal synonymy for the designation of human intellectual activity. The semantics of the verbs have been clarified, the additional semantic shades of verbal tokens that characterize the intellectual activity of Ukrainians have been identified, synonymous series are formed. Common and contextual synonyms, as well as phraseological units that are correlated with verbs to denote intellectual activity have been identified. The focus is on the intellectual activity of Ukrainians, often characterized by P. Yatsyk. The verbal tokens characterizing the activity and the hero of the work are described.

The article identifies and systematically analyzes verbal synonyms of the artistic language of Mykhaylo Slaboshpytsky’s works, outlines thematic groups of synonyms for the designation of human intellectual activity, describes the peculiarities of the semantic structure and patterns of functioning of synonymous units of artistic prose.

Attention is drawn to the fact that synonyms play an important stylistic role, have additional significant shades, varying content, differ in the degree and quality of emotional coloring, stylistic belonging to a particular genre of language, exhibit different activity in the language. It is determined that the given synonyms differ from each other by the nature of the exercise of thought, the intensity and depth of the action, the duration, the participation of the will in the emergence of thought, the presence of a relative share of confidence and assumption in the composition of thought, the nature of the situation that is the object of thought, stylistic component.

Keywords: semantic-relative verbs, synonyms, intellectual activity verbs, common synonyms, contextual synonyms, stable word combinations.

Актуальність дослідження. Розумова діяльність людини як процес пізнання, розуміння та усвідомлення навколишньої дійсності здавна привертала увагу психологів, філософів, мовознавців.

У сучасній українській мові дієслова інтелектуальної діяльності людини становлять якісно і кількісно розвинену лексико-семантичну групу та характеризуються широкими функціональними можливостями.

Лексико-семантична група українських дієслів на позначення інтелектуальної діяльності людини повинна підлягати детальному аналізу, оскільки не лише описує мислительні процеси, пов’язані із отриманням, обробкою, збереженням, аналізом та відтворенням інформації, виведенням на її основі узагальнень та висновків, а й детально відображають загальну картину інтелектуальної поведінки людини [2, с. 208].

Мислительні дії та операції можуть спрямовуватися на пізнання, вирішення логічних завдань, запам’ятовування, узагальнення практичного досвіду, фіксування емоційних станів тощо. Із теорії психології доречно звернути увагу на розмежування традиційних розумових операцій (аналіз, синтез, порівняння, абстрагування, узагальнення, класифікація, систематизація, аналогія) та своєрідних ментальних дій, притаманних суб’єкту в певній ситуації і за певних умов (О. Винославська, М. Варій, А. Смирнов, Л. Сухіна, В. Клак та ін.) [3, с. 332].

Дієслівним лексемам на позначення інтелектуальної діяльності людини характерні активність, контрольованість, спрямованість на об’єкт, що зумовлено природою людського мислення.

Аналіз останніх джерел. Дієслова інтелектуальної діяльності людини як лексико-семантична група з характерними їй семантико-граматичними особливостями була предметом дослідження як у зарубіжному, так і в українському мовознавстві. Різні аспекти дієслів на позначення розумової діяльності досліджували І. Ділай (схарактеризовано когнітивні дієслова), В. Станкевич, І. Горохова, О. Ільчук, З. Корнєва (семантичний

об'єм дієслів мислення у різних мовах), В. Крофт (ментальні дієслова), Т. Левченко, Т. Чубань (способи словотвору дієслів на позначення інтелектуальної діяльності людини), І. Овчиннікова (лексико-семантичні особливості дієслів на позначення розумової діяльності) М. Піменова (порівняльний аналіз англійських і російських дієслів на позначення інтелектуальної діяльності людини), С. Шепітько (класифіковано дієслова на позначення мисленнєвої діяльності) та ін.

Лінгвостилістичний аналіз синонімічних дієслів на позначення інтелектуальної діяльності людини здійснювали на матеріалі творів Марка Вовчка (Ю. Ткаченко), Михайла Коцюбинського, Олекси Чинилука (І. Овчиннікова), Івана Багряного (А. Ярова), Григорія Жученка (Т. Полякова) та ін.

Постановка проблеми. Незважаючи на пильну увагу дослідників до вивчення дієслівної синонімії, переважна більшість творів не стала матеріалом для вивчення дієслів на позначення інтелектуальної діяльності людини. Вивчення синонімічних дієслівних лексем на позначення розумової діяльності на матеріалі творів М. Слабошпицького сприяє глибшому розумінню синонімії та збагаченню національної мови.

Мета – схарактеризувати функціонально-семантичні особливості синонімічних дієслівних лексем на позначення інтелектуальної діяльності людини у творі М. Слабошпицького «Українець, який відмовився бути бідним», у якому змальовано подвижницьке життя однієї з найвизначніших особистостей сучасності.

Виклад основного матеріалу. У статті взято за основу властиву більшості сучасних лінгвістів точку зору на синонімію як явище семантичне, на синоніми – як одиниці, що позначають одне і теж поняття, характеризуються семантичною спільністю та частковою взаємозамінністю (Ш. Баллі, Ж. Соколовська, Л. Щерба).

Реалізуючи спільне загальне значення, дієслівні синоніми відрізняються додатковими відтінками, дають різну емоційну оцінку інтелектуальній діяльності людини.

У ході дослідження синонімічні дієслівні лексеми на позначення інтелектуальної діяльності людини диференційовано відповідно до семантики та відтінків значень: *думати* – міркувати, мислити, гадати, вважати, припускати, прикинути, зважити, шукати, сушити голову, жити думкою, визнавати голос логіки, муляє думка, скерувати свої уми; *зрозуміти* – збагнути, осягнути, усвідомити, схопити, затямити, дотямити, дійти, покласти, знати, володіти знаннями, дійти переконання; *вчитися* – здобути знання; *дослідити* – вивчати, простудіювати, пізнати, визбирувати, вишколювати, аналізувати, піддавати аналізові, критично підходити до життя, критично глянути на себе, препарувати, виважувати; *довести* – доказати, аргументувати, переконати, зробити висновок; *пам'ятати* – стояти у пам'яті, засісти у пам'яті, засісти в свідомості.

У контексті досліджуваного твору дієслова інтелектуальної діяльності людини посідають особливе місце, оскільки автор та його персонаж – видатний український бізнесмен і меценат Петро Яцик – роздумують як стати українцеві заможним, а державі сильною.

Думати, міркувати, мислити – процеси, які супроводжують життя і діяльність П. Яцика. Він постійно думає («Я довго ***думав*** над тим, бо вмію критично підходити до життя» (4); (Спершу ***подумалося***: може, все знімається для того, щоб замінити новим, досконалішим?») (4), міркує («Він ***міркує***, приміром, так: «Я виставлю їх. Приміщення пустуватиме. Хто з цього виграє?») (4), мислить («Хто ясно ***мислить*** – ясно викладає») (4).

Уживаючи у своїй мові дієслово ***думати***, П. Яцик акцентує увагу, що він, будучи українцем, на відміну від більшості представників нашого народу, турбується не лише про те, як і де здобути гроші, але й як використати їх, щоб розбудувати успішне підприємство («Українці, всі українці ***думають***, щоб заробити гроші. Вони хочуть здобути гроші й покласти у банку чи в кредитівку. Але гроші треба вживати. Я завжди ***думав*** про те, як розбудувати підприємство. Трудове життя особи триває 25 років. А заінкорпороване підприємство може існувати принаймні 100 років. Тож я завжди намагався розбудувати підприємство – щось тривале») (4).

П. Яцик гостро висловлюється, критикує українців та їхні розумові здібності. На його думку, переважна більшість українців не вміє і не хоче думати, конструктивно мислити, аналізувати, критично підходити до життя, а лише керується емоціями. Щоб висловити свою думку стосовно бездумності українців, П. Яцик вживає дієслова *думати, хотіти* із заперечною часткою *не* та стійке сполучення слів ***визнавати голос логіки*** («Юрба здебільшого ніколи ***не думає***. А якщо й подумає, то не про добро інституції, а про себе»(4); Мої спільники ***не хотіли визнавати голосу логіки***, опертої на калькуляцію. В них усе було на емоціях: «хочу», «не хочу» (4).

П. Яцик не втрачав жодної можливості, щоб здобути певні знання («А ще він не втрачав жодної нагоди ***вчитися*** в усіх, і тому міг з твердою переконаністю сказати, що вже тоді, в роки війни, ***навчився*** дечого й од німців») (4).

Як покровитель української науки П. Яцик постійно підкреслює її силу, наголошує, що успіх держави, зокрема бізнесу, залежить насамперед від стану та рівня розвитку освіти та науки. Він звертає увагу на те, що українці прагнуть здобути успіху, але практично не думають про освіту, самоосвіту, науку («Аналізуючи історію появи українців у Канаді (та, зрештою, і в інших країнах американського континенту), він побачив, що наші краяни ***найменш*** за все ***думали*** про науку й просвіту, бо впродовж перших десятиліть

свого побутування там не мали для цього ніякої змоги») (4). Крім того, він замислюється над освітою як способом звільнитися від важкої фізичної праці («***Учись***, синку, абись не робив», – часто чув він у дитинстві слова сільських батьків своїм дітям» (4); «***Вчись*** не для того, щоб ***здобути знань***, які стануть у пригоді в твоїй роботі і в твоєму житті, а саме: ***вчись***, щоб не працювати чи не працювати тяжко, як твої батьки») (4).

М. Слабошпицький вживає дієслово *гадати* для відтворення ситуації, у якій автор чи герой твору постає перед необхідністю розв'язання проблеми, яка є зрозумілою, але потребує нового способу вирішення («***Гадаю***, що в цьому – теж одне з пояснень його підприємницьких здобутків, бо саме та особливість характеру дозволяє Яцикові знаходити найраціональніші методи ведення повсякденної справи й досягати у ній успіху») (4).

П. Яцик – генератор продуктивних ідей. Він має свою думку стосовно політики, науки, освіти, культури і впевнено висловлює її: «Яцик ***зробив висновок***, на якому непохитно стоїть і сьогодні: більшовизм нічого не будує, а все нищить» (4).

Перш ніж прийняти важливе рішення, висловити точку зору, бачення певної проблеми, дійти до суті, істини, дати рекомендації, поради, настанови він постійно *припускає*, коли має думку-здогадку не підкріплену фактами («Хіба ***не*** можна ***припустити***, що добрі люди бувають і серед багатих?») (4), *прикидає*, коли у процесі міркування потрібно порівняти чи зіставити, встановити переваги та недоліки («Він ***прикинув***: нині тут своєрідний демографічний вибух, до Торонто звідусюд інтенсивно прибувають люди, купують будинки») (4), *зважує*, коли необхідно всебічно розглянути всі деталі («Звичайно, треба ***зважити***, що добра половина опублікованого в фольклористичних записах радянських часів – це псевдофольклор, творений од імені самого народу за соціальним замовленням ідеологів») (4), *шукає*, що має емоційно-експресивне забарвлення, підкреслює інтенсивність, глибину думки («Коли вони зі мною не погоджувалися, я спершу ***шукав***, у чому помиляюся») (4), *аналізує*, коли розглядає, обмірковує явище, розкладаючи на складові частини («Можливо, він спокійно ***аналізує*** те, що може стояти за словами, оскільки, як людина конкретна, легко знаходить найкоротшу дорогу до суті») (4).

Як людина бізнесу П. Яцик схильний вірити лише достовірним, перевіреним, обгрунтованим фактам, тому надає перевагу доводам, аргументам («Нині, коли мені хай навіть сто душ говорять: «Те, що ти чиниш, неправильно», я скажу: «***Доведіть***, ***аргументуйте***. Не бризкайте емоціями, не давіть мене морально й не звинувачуйте, що я непоступливий, а спокійно ***переконайте*** фактами, ***докажіть***, що я помиляюся, і тоді я погоджуся з вами») (4).

Як і автор твору, так і головний герой послуговуються лексемою *зрозуміти,* що підкреслює аналітико-синтетичний аспект їхнього мислення («Випустивши їх з уваги, значно важче ***зрозуміти*** механізм досягнення успіхів і весь процес вивищення Яцика в світі канадського бізнесу» (4); «***Зрозуміють*** нарешті у вас і такий закон: хто хоче більше мати – мусить більше працювати») (4).

П. Яцик вживає дієслово ***розуміти*** із заперечною часткою ***не***, щоб підкреслити, що українці не вміють правильно сприймати, не можуть осягнути розумом, усвідомити специфіку успішного створення та розвитку бізнесу («Розповівши це, Яцик сказав: «Такі люди хочуть більше зробити для світу, для інших. І їх треба підтримувати. Цього ***не розуміють*** в Україні, а дехто ***не розуміє*** і тут») (4).

М. Слабошпицький акцентує на розумовій діяльності П. Яцика, яка постійно супроводжується мислительними операціями. Синонім *збагнути* позначає процес переходу від фактів до розкриття сутності їх, до вольових висновків («Все почалося з того, що, коли я ***збагнув***, який убогий професійний рівень має більшість господарських керівників України, я спробував організувати в Торонто школу для виховання керівників підприємств») (4).

У цьому ж значенні, але з емоційно-експресивним забарвленням урочистості автор послуговується лексемами *осягнути* («А щоб те ***осягнути***, необхідно більше про світ вивчати і взагалі – знати його...») (4).

Ужите у мові твору дієслово *усвідомити* свідчить про те, що зміст інформації, який засвоюється головним героєм чи автором, сприймається розумом свідомо, осмислюється, обдумується («Дуже важливо ***усвідомити***, що проблема існує, але ще важливіше знайти спосіб її розв'язання») (4).

Український бізнесмен гостро засуджує народних депутатів за їхню байдужість до інтересів держави, безвідповідальність, пустослів'я («Деякі наші народні депутати ніяк ***не можуть усвідомити***, що вони ***відповідають*** за історичну долю п'ятдесятимільйонного народу» (4); «Я впевнений, що переважна більшість зголошених кандидатів запаморочена блиском можливості і навіть ***не думає*** про добро України та її народу») (4).

З цією семантикою автор вживає лексеми *затямити, дотямити* та стійкі сполучення слів, що є стилістичним засобом емоційної та смислової виразності, експресивності, відображаючи презирство автора («Час би нам уже це ***затямити*** й ***подолати*** в собі ***ліниву наївність***, ***витравити*** з себе ***печерний романтичний дух***» (4); «Аж потім ***дотямив***: це – звичайнісіньке мородерство») (4).

Щоб підкреслити високий рівень розвитку чуттєвого і логічного (раціонального) ступенів пізнання українського мецената, М. Слабошпицький вживає дієслово *схопити* у переносному значенні («Він одразу ***схоплює*** серцевину проблеми і зовсім не відволікається на неістотні подробиці, в яких можна надовго загрузнути чи й заблукати») (4).

Як високоінтелектуальна, розумна та мудра людина П. Яцик піддає кожну проблему ретельному науковому розгляду з метою пізнання, вияснення суті. Цілеспрямований і послідовний процес наукового

дослідження П. Яцика, що підпорядкований певній системі принципів, дотримання яких забезпечує його ефективність, відтворює дієслово *вивчати* («Але, на моє глибоке переконання, перед тим, як починати там якусь справу, треба поїхати в Україну принаймні на півроку, щоб мати змогу ретельно, щодня ***вивчати*** ситуацію, ***вивчати*** людей, їхні методи роботи, організацію праці з точки зору застосування там західних методів і технологій») (4).

Лексама *студіювати* позначає свідомий процес вивчення інформації П. Яциком, для якого характерно ясність, логічність, послідовність, об'єктивність, точність, актуальність. У контексті досліджуваного твору дієслово *студіювати* вжито у формі доконаного виду з префіксом *про-*, що вказує на обмеженість дії у часі, результативність її («Талановитий самоук ***простудіював*** чимало важливих праць з економіки, юриспруденції, філософії, історії; його освіченості можуть позаздрити чимало наших докторів наук») (4).

Процес пізнання невід'ємний від мислення відомого українського філантропа. П. Яцик осягає розумом явища об'єктивної дійсності, одержує істинне уявлення про певне явище шляхом цілеспрямованого, активного пізнання («У серпні того року я виїхав до Києва з надією ознайомитись із країною моїх предків, ***пізнати*** її виховну систему, яку я вважав кращою від канадської…» (4); «На мою думку, все-таки найкраще починати з праці на будові, щоб ***пізнати*** все від основ») (4).

На думку П. Яцика, важливо не просто здобути знання, а вміти пристосувати їх до умов сьогодення, зокрема до змін, які відбуваються в різних галузях людської діяльності («Завжди також треба передбачати зміни, які тепер приходять так скоро. Тому необхідно постійно себе ***дишколювати*** і ***достосовуватися*** до змін, які зайшли, і до нових потреб. Скажімо, за 25 років творчого життя треба принаймні чотири рази основно ***перешколюватися***» (4); «З вірою у витривалість і природну здібність ***достосуватися*** до нових впливів ***скеруймо свої уми*** та інтелігентність на творчість, якою можемо зайняти певне місце у цьому змагу...») (4).

У цьому аспекті П. Яцик не оминає українських професорів, наголошуючи на безперспективності їхніх знань, невмінні ними скористатися, направити їх у потрібне русло, щоб досягнути ефективного результату («Чимало українських професорів багато ***знають*** лише для того, щоб ***знати, володіють знаннями*** заради самих знань, тоді як реальний світ здобуває їх для того, щоб ними скористатися» (4); «Світ української мови ***не знає*** і ***знати не хоче***») (4).

Канадський підприємець українського походження підкреслює відсутність бажання вчитися в українських емігрантів, зокрема вивчати іноземну мову, через що вони не можуть знайти собі місце у суспільстві, роботу, відстояти свої інтереси («Інші емігранти, які через лінощі ***не змогли*** бодай трохи ***вивчити*** англійську, в нових умовах навіть ***не могли*** ні ***обстояти*** свої інтереси, ні бодай проафішувати свої наміри») (4).

Автор захоплюється інтелектуальною діяльністю П. Яцика, швидкістю закарбування, точністю відтворення, тривалістю зберігання інформації в пам'яті та готовністю до використання збереженої інформації («Водночас ми маємо ***пам'ятати***, що іноземні інвестиції не страждають від інфляційних процесів місцевої валюти» (4); «Батько, ***пам'ятаю*** добре, був дуже працьовитий» (4); «***Пам'ятайте***, що не важко вступити в ділове партнерство, як і в шлюб, набагато важче розлучитися») (4).

Крім загальномовних синонімів на позначення розумової діяльності людини, автор активно використовує стійкі сполучення слів, які посилюють емоційно-експресивне забарвлення зображуваного. Для розв'язання певної проблеми, напруженого розмірковування, посилення розумових зусиль автор вживає фразеологізм *сушити голову*: «Він мав ***сушити голову*** за братів і сестер, брав на свої руки всю ту важку роботу, що досі була батьковою повинністю» (4).

Щоб загострити увагу читача на тому, що бізнес, освіта, наука, культура українського народу відстають у своєму розвитку, зокрема через недостатньо розвинуті інтелектуальні здібності, невміння організувати справи належним чином, П. Яцик послуговується фразеологізмом ***пасти задніх*** («Аналізуючи наші здобутки на північноамериканському континенті, мусимо з прикрістю ствердити, що вони далеко не співмірні ані з потребами нашого народу в Україні, ані з розвитком американської чи канадійської спільноти взагалі. Отже, ми ***пасемо задніх***») (4).

П. Яцик раціонально та об'єктивно мислить, принциповий. Якщо обрав для себе певний спосіб життя, шлях реалізації своїх намірів та задумів, то не зрадить власні погляди та ідеали (***«Жив думкою***, що спочатку треба себе матеріально забезпечити, належно розгорнути свою справу, а вже згодом можна ***подумати*** над тим, щоб дати щось іншим») (4).

Коли потрібно порівняти новий об'єкт з раніше відомим, що має з ним спільні ознаки, з'ясувати причини виникнення явища, визначити вихідні принципи і логічні засади розуміння факту, П. Яцик послуговується стійким сполученням слів *дійти переконання* («Я ***дійшов переконання***: треба опанувати одну справу, одну ділянку життя – і ***знати*** її ***досконало***») (4).

Щоб описати як П. Яцик досліджує правильність, достовірність ідеї, перевіряючи, обмірковуючи, порівнюючи, зіставляючи її з іншими, автор послуговується стійким сполученням слів *піддавати аналізові* (Він неодмінно ***піддає*** її ***аналізові***, препарує, виважує на терезах логіки й іронії) (4).

Стійкі сполучення слів *стояти у пам'яті, засісти у пам'яті, засісти в свідомості* позначають тривалий процес зберігання інформації в пам'яті, свідомості, виникнення в уяві. *Стояти у пам'яті* означає

залишатися в свідомості, не забуватися («Один з таких трагічних прикладів мені бути бідним постійно ***стоїть у пам'яті***») (4). *Засісти в пам'яті* позначає здатність героя твору тривалий час утримувати необхідну інформацію, підкреслює глибину та мимовільність запам'ятовування («А ще йому глибоко ***в пам'ять засів*** етичний постулат, що прозвучав з уст директора Маслосоюзу Хронов'ята») (4). *Засісти в свідомості* позначає довготривале збереження інформації в психіці («…а й одержав ще одну тему для роздумів про раціональність чи нераціональність людських вчинків, що глибоко ***засіла в*** його ***свідомості***…») (4).

Стійке сполучення слів *працювати з головою* підкреслює гостру аналітичність мислення П. Яцика («Відповідаю йому: «Отже, я ***працюю з головою***, а то – велика різниця») (4).

П. Яцик послуговується стійким сполученням слів *критично підходити до життя*, щоб підкреслити усвідомленість, самостійність, рефлексивність, цілеспрямованість, обґрунтованість, контрольованість, самоорганізованість свого наукового мислення («Я довго думав над тим, бо вмію ***критично підходити до життя***) (4).

Ще однією проблемою українців, через яку ми є безуспішними, на думку П. Яцика, є втрата почуття міри, безпідставне і безмірне вихваляння, відсутність уміння критикувати помилки, недоліки у своїй діяльності, поведінці («Пристрасно заперечуючи цю злобно антиукраїнську доктрину, ми часом ***втрачаємо*** дорогоцінне ***чуття міри*** й ***переходимо*** до відвертої ***апології*** навіть там, де могли б помовчати й спробувати ***критично глянути на себе***») (4).

П. Яцик послуговується стійким сполученням слів *муляє думка*, яке позначає певну ідею, що турбує, бентежить, непокоїть («І ***муляла*** йому якась не зовсім усвідомлена ***думка***») (4).

У контексті досліджуваного твору функціонують контекстуальні синоніми. *Покласти* позначає процес розуміння, усвідомлення після ретельного обдумування, а ужитий з дієсловом прислівник *твердо* підсилює значення впевненості, чіткості, глибини усвідомлення («Але Яцик твердо ***поклав*** собі: мусить мати бодай невеликі кошти, щоб укласти їх у справу, яка стане початком задуманого») (4).

Для позначення цілеспрямованого процесу пізнання, осмислення фактів, ретельного, детального вивчення інформації, систематизацію та узагальнення інформації автор вживає контекстуальний синонім *визбирувати* («І чужинці, і своя молодь, що вже підростала, мусили по крихті ***визбирувати*** необхідні відомості з різних видань, що мали мізерні тиражі») (4).

Автор вживає контекстуальні синоніми *препарувати, виважувати*, щоб описати як український бізнесмен ретельно обробляє інформацію таким чином, щоб надати їй відповідної форми, підлаштувати її під конкретну ситуацію, всебічно обмірковує, оцінює, вивіряє правильність твердження (Він неодмінно піддає її аналізові, ***препарує, виважує*** на терезах логіки й іронії) (4); «Я думав, ***виважував*** на терезах сумнівів та аргументів...») (4).

Висновки. У сучасному мовознавстві дедалі більше вивчають мислительні дії та процеси, які специфічно представлені в мові. Для позначення інтелектуальної діяльності українців автор вживає загальномовні синоніми, що становлять переважну більшість, стійкі сполучення слів та контекстуальні синоніми. Наведені синоніми відрізняються один від одного специфічними особливостями здійснення розумової дії, продуктивністю та ступенем вияву мислительної дії, часом тривання, частотою вживання, функціонально-стилістичними характеристиками. Для інтелектуальної діяльності українців характерно бездумність, небажання та невміння вчитися, аналізувати, досліджувати, порівнювати, аргументувати, доводити, дошукуватися до істини, відсутність конструктивного мислення, невміння критично та раціонально підходити до життя, втрата почуття міри, апологія, байдужість, безвідповідальність, пустослів'я.

Перспективи використання результатів дослідження. Результати дослідження можуть бути використані у викладанні курсів сучасної української літературної мови, у процесі вивчення лексикології, морфології, історії української мови, стилістики, культури мови, при підготовці рефератів, ІНДЗ, повідомлень, статей, курсових та випускних кваліфікаційних робіт, у практиці шкільного навчання, а також для створення лексикографічних праць.

Література

1. Горохова І. В. Лексико-семантичне поле дієслів зі значенням розумової діяльності / І. В. Горохова // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія № 9. Сучасні тенденції розвитку мов. – Випуск 3 : збірник наукових праць / За ред. А. В. Корольової. – К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. – С. 193–196.

2. Корнєва З. М. Сучасні підходи до вивчення семантичних характеристик англійських когнітивних дієслів / З. М. Корнєва, А. А. Потращук // Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія». Острог : Вид-во НаУОА, 2018. – Вип. 1(69). – С. 208–211.

3. Овчиннікова І. І. Лексико-семантична група дієслів інтелектуальної дії в українській літературній мові / І. І. Овчиннікова // Філологічні студії. – 2019. – № 9. – С. 329–334.

4. Слабошпицький М. Українець, який відмовився бути бідним : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://shron1.chtyvo.org.ua/Slaboshpytskyi/Ukrainets_yakyi_vidmovyvsia_buty_bidnym.htm

5. Словник синонімів української мови: В двох томах. – Т. 1 : А – Н / Гнатюк Г. М.; Головащук С. І.; Горюшина Г. Н.; Лозова Н. Є.; Тараненко О. О.; Фридрак В. Б.; Мельник Н. Ю.; Нечитайло О. І.; Родніна Л. О. ; Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні ; Інститут української мови ; НАН України. – К. : Наук. думка, 1999. – 1026 с.

6. Словник синонімів української мови: В двох томах. – Т. 2 : О – Я / Гнатюк Г. М.; Головащук С. І.; Горюшина Г. Н.; Лозова Н. Є.; Тараненко О. О.; Фридрак В. Б.; Мельник Н. Ю.; Нечитайло О. І.; Родніна Л. О. ; Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні; Інститут української мови ; НАН України. – К. : Наук. думка, 2000. – 953 с.

7. Фразеологічний словник української мови / АН України, Ін-т укр. мови ; [уклад.: В. М. Білоноженко та ін., редкол.: Л. С. Паламарчук (голова) та ін.]. – Київ : Наук. думка, Кн. 1. – 1999. – 528 с.

8. Ярова А. Г. Дієслівна синоніміка в прозових творах Івана Багряного : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 – українська мова / А. Г. Ярова – Київ, 2002. – 20 с.

References

1. Horokhova I. V. Leksyko-semantychne pole diiesliv zi znachenniam rozumovoi diialnosti / I. V. Horokhova // Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M.P. Drahomanova. Seriia № 9. Suchasni tendentsii rozvytku mov. – Vypusk 3 : zbirnyk naukovykh prats / Za red. A. V. Korolovoi. – K.: Vyd-vo NPU imeni M. P. Drahomanova, 2009. – S. 193–196.

2. Kornieva Z. M. Suchasni pidkhody do vyvchennia semantychnykh kharakterystyk anhliiskykh kohnityvnykh diiesliv / Z. M. Kornieva, A. A. Potrashchuk // Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia»: seriia «Filolohiia». Ostroh : Vyd-vo NaUOA, 2018. – Vyp. 1(69). – S. 208–211.

3. Ovchynnikova I. I. Leksyko-semantychna hrupa diiesliv intelektualnoi dii v ukrainskii literaturnii movi / I. I. Ovchynnikova // Filolohichni studii. – 2019. – № 9. – S. 329–334.

4. Slaboshpytskyi M. Ukrainets, yakyi vidmovyvsia buty bidnym : [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://shron1.chtyvo.org.ua/Slaboshpytskyi/Ukrainets_yakyi_vidmovyvsia_buty_bidnym.htm

5. Slovnyk synonimiv ukrainskoi movy: V dvokh tomakh. – T. 1 : A – N / Hnatiuk H. M.; Holovashchuk S. I.; Horiushyna H. N.; Lozova N. Ye.; Taranenko O. O.; Frydrak V. B.; Melnyk N. Yu.; Nechytailo O. I.; Rodnina L. O. ; Instytut movoznavstva im. O. O. Potebni ; Instytut ukrainskoi movy ; NAN Ukrainy. – K. : Nauk. dumka, 1999. – 1026 s.

6. Slovnyk synonimiv ukrainskoi movy: V dvokh tomakh. – T. 2 : O – Ya / Hnatiuk H. M.; Holovashchuk S. I.; Horiushyna H. N.; Lozova N. Ye.; Taranenko O. O.; Frydrak V. B.; Melnyk N. Yu.; Nechytailo O. I.; Rodnina L. O. ; Instytut movoznavstva im. O. O. Potebni; Instytut ukrainskoi movy ; NAN Ukrainy. – K. : Nauk. dumka, 2000. – 953 s.

7. Frazeolohichnyi slovnyk ukrainskoi movy / AN Ukrainy, In-t ukr. movy ; [uklad.: V. M. Bilonozhenko ta in., redkol.: L. S. Palamarchuk (holova) ta in.]. – Kyiv : Nauk. dumka, Kn. 1. – 1999. – 528 c.

8. Yarova A. H. Diieslivna synonimika v prozovykh tvorakh Ivana Bahrianoho : avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. filol. nauk : spets. 10.02.01 – ukrainska mova / A. H. Yarova – Kyiv, 2002. – 20 s.

Рецензія/Peer review : 11.05.2019 Надрукована/Printed : 04.07.2019

УДК 811.162.1'25=161,2
DOI: 10.31891/2415-7929-2019-17-36-41

СТАНІСЛАВОВА Л. Л.
Хмельницький національний університет

ПЕРЕКЛАДАЦЬКІ СТРАТЕГІЇ ТА ЗАСОБИ ЇХ РЕАЛІЗАЦІЇ (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕКЛАДІВ КАЗКИ Ю. КРАШЕВСЬКОГО «KWIAT PAPROCI»)

У статті представлено аналіз двох варіантів перекладу польської казки Ю. Крашевського «Kwiat paprocі» – максимально наближеного до оригіналу (переклад Ю. Звенигородського) і адаптованого до дитячого читацького сприйняття. Виявлено різні набори перекладацьких трансформацій, які застосовано в обох випадках. Переклад, орієнтований на збереження авторського стилю, містить тільки найнеобхідніші трансформації, зумовлені прагненням до відповідності тексту перекладу стилістичним вимогам української мови. Адаптаційний переклад польської літературної казки українською мовою залучає значно ширший арсенал перекладацьких трансформацій, найчастотнішими з яких є заміна нетипових для української дитячої казки усталених казкових формул, фразеологізмів, трансформація фразеологічного образу, синонімічні заміни, у тому числі шляхом використання експресивних демінутивів, аугментивів тощо.

Ключові слова: казка, літературна казка, переклад, перекладацька стратегія, перекладацькі трансформації

STANISLAVOVA L. L.
Khmelnytsky National University

THE TRANSLATION STRATEGIES AND THE MEANS OF THEIR IMPLEMENTATION(ON THE MATERIAL OF UKRAINIAN TRANSLATION OF THE TALK OF YU KRASHEVSKY «KWIAT PAPROCI»)

In linguistics, the issue of tales translation strategies has been analyzed on the basis of tales written in languages non-related to Ukrainian. Such analysis of Polish-Ukrainian translations has not been done yet. The aim of our research is to analyze two variants of translation of a Polish fairy tale "Kwiat paproci" by J. Kraszewski. One of these variants is tightly approximated to the original text (translation by Yu. Zvenyhorodskyi), another one is an adaptation for children.

The analysis allows making a conclusion that a literary tale greatly differs from a folk tale by author's perception, style and, however, can be translated by using strategies oriented on maximum preservation of the aforementioned peculiarities as well as using a strategy oriented on achieving pragmatic effect (adaptation translation). In both cases, a translator uses different sets of translation transformations. Translation oriented on preserving author's style contains only necessary transformations due to desire to preserve stylistic aspects of the Ukrainian language in translation. These include substitutions caused by differences in grammar system of the two languages. These lexical substitutions are related to generalization and specification, synonymic substitutions and omissions caused by traditions of Ukrainian word usage.

Adaptation translation of Polish literary tales into Ukrainian comprises a much wider range of translation transformations, most common of which is substitution of set formulas and phraseological units that are non-typical for Ukrainian fairy tales, transformation of phraseological images, synonymic substitutions that include usage of expressive diminutives and augmentatives. To avoid potentially obscure realias or expressions, substitution of expressive units with neutral ones, substitution or omission of certain realias or entire text excerpts are an option. At the same time, to achieve higher level of reader's comprehension, addition is used in order to emphasize lexical images or clear certain situations. Both variants of translation of a tale "Kwiat paproci" by Kraszewski correspond to the chosen translation strategies.

Keywords: fairy tale, literary fairy tale, translation, translation strategy, translation transformations

Актуальність дослідження. Інтерес до казки, зокрема до казки перекладеної, у наш час постійно зростає. Зокрема це зумовлено тим, що сучасне суспільство переймається проблемами глобалізації, зацікавлене у всебічному розвиткові діалогу культур, а казка є ефективним інструментом пізнання з раннього віку чужої культури, чужих явищ, традицій, а відтак кращого розуміння культури, традицій своїх.

У мовознавстві питання реалізації перекладацьких стратегій у перекладі казок порушено на матеріалі казок, написаних неблизькоспорідненими до української мовами. Видається цікавим розглянути це питання на матеріалі українських перекладів з польської. Відсутність мовознавчих праць такого плану зумовлює актуальність нашого дослідження.

Аналіз останніх джерел. У лінгвістиці жанрові казки приділено достатньо уваги дослідників. Значною є також кількість наукових розвідок перекладознавчого спрямування. Проблемам казки у перекладі присвячено праці М.А. Венгренівської (2008), А.А. Воловик (2018), Т.Н. Богрданової (2010), Н.І. Кушина (1998), Ю.В. Лиморенко (2013), С.О. Скороходько (2015; 2017) та ін. Дослідники аналізують переклад окремих казок, як народних, так і літературних, описують інструментарій, який має використовувати перекладач для відтворення змісту казки, зберігаючи ознаки жанру.

На наш погляд, особливо цікавим є звернення до проблеми реалізації перекладацьких стратегій у перекладах літературної казки, адже проблема відтворення іншою мовою авторського стилю у викладенні тексту, зокрема казкового, є ключовою у теорії та практиці перекладу. Аналізові того, як застосовано стратегію «очуження» казки і стратегію культурологічної адаптації у декількох перекладах казок Г.Х. Андерсена українською мовою, присвячено розвідку Н.І. Лєпухової (2013). У подібному аспекті український переклад німецької ж казки аналізує Г.І. Капніна (2015). Інструмент аналізу – перекладацькі

трансформації, які застосовано українськими інтерпретаторами казок. Капніна Г.І. доходить висновку, що культурологічна адаптація літературної казки відповідає комунікативному завданню перекладу – максимально наблизити текст до рівня дитячої читацької аудиторії, але водночас – порушує теоретичні основи перекладу [5, с. 87-88]. Н.І. Лєпухова дотримується думки, що в інтерпретації тексту казки іншою мовою варто дотримувати міри при передачі національного колориту – наближати мову казки до мови країни, яка її сприймає, але без втрати національної самобутності казки. Межі інтерпретації мають встановлювати талант і такт перекладача [8, с. 136].

Постановка проблеми. Метою нашої розвідки є аналіз двох варіантів перекладу польської казки Ю. Крашевського «Kwiat paprocі». Переклад, що належить Ю. Звенигородському, максимально наближений до оригіналу, переклад М. Пригари – досить відчутно адаптований, у першу чергу – з огляду на прагнення наблизити перекладений текст до дитячої читацької аудиторії. Маємо визначити арсенал перекладацьких трансформацій, які, з одного боку, є допустимими для перекладу, що найбільшою мірою передає національне забарвлення і авторський стиль казки «Kwiat paprocі», і які, з боку іншого, дозволяють адаптувати цей же оригінал до потреб дитячої аудиторії. Зауважимо, що посилання на текст оригіналу і тексти перекладу в наведених прикладах не присутні через неможливість указати сторінку (для аналізу взято електронні версії творів).

Виклад основного матеріалу. Стиль жанру казки – це досить усталена система, яку народна традиція створює протягом життя багатьох поколінь. Згадана система передбачає використання у перекладі традиційних для української казки формул, постійних епітетів, словосполучень, назв реалій, ініціальних, медіальних, фінальних формул тощо. Що у свою чергу пов’язано із використанням перекладацьких трансформацій.

При перекладі з польської мови українською характер і кількість перекладацьких трансформацій у жанрі казки залежить від різновиду польської казки і від типу обраної стратегії перекладу. Український переклад казки літературної, не насиченої значною кількістю своєрідних реалій, не особливо експресивної за стилістикою, зазвичай буде містити трансформації, типові для будь-якого польсько-українського перекладу, як-от переклад казки Ю. Крашевського – «Цвіт папороті», що належить Ю. Звенигородському. За умови, що перекладач налаштований на максимальне збереження авторського стилю.

Одним із поширених різновидів перекладацьких трансформацій є заміни. В.М. Коміссаров виокремлює серед замін граматичні, лексичні та змішані - комплексні лексико-граматичні [6].

В аналізованому перекладі казки зустрічаємо заміни, пов’язані з родом та числом іменників. Такі заміни зумовлені розбіжностями у граматичній системі обох мов: *...a kto jej* ***kwiatuszek*** *znajdzie, urwie i schowa, ten wielkie na ziemi szczęście mieć będzie. / ...а хто знайде її* ***квітку****, зірве і збереже, той матиме велике щастя на землі.* Приклад заміни числа іменника: *Ciemno, choć oczy wykól, a wśród tych* ***mroków*** *gęstych, coraz to zaświeci para oczu jakichś i patrzą na niego, jakby go zjeść chciały, a mienią się* ***żółto, zielono, czerwono, biało****, i – nagle mignq i gasnq. / Темно, хоч очі виколи, а серед цієї густої* ***пітьми*** *щораз то пара якихось очей – засвітяться і дивляться на нього,то міняться* ***жовтим, зеленим, червоним, білим****, то раптом блимнуть і гаснуть.*

У певних випадках здійснюється ***заміна часу (стану, виду, способу***) дієслова:***Szumiało*** *w niej jak na morzu, a w szumie niby śmiech słychać było, niby jęk i płacze. /* ***Вона шуміла*** *як море, а в шумі наче було чути сміх, наче зойк і плач.*

Досить поширеним явищем в аналізованому тексті є заміна частин мови. Необхідність таких замін може диктуватися стилістичними вимогами, згідно з якими в українських текстах належить уникати одноманітності, у тому числі – у «нанизуванні» слів, що належать до однієї частини мови. У наведеному далі прикладі, згідно з цими вимогами, перекладач вирішив уникнути використання двох дієслів, замінивши одне з них іменником: *...i jak tylko pora* ***nadeszła*** *a mrok* ***zapadł****, [Jacuś] szmyrgnął do lasu. / ...і з* ***настанням*** *темряви, як тільки* ***надійшла*** *пора, [Яцусь] шмигнув до лісу.*

У наступному прикладі зворот з дієприкметником у польському тексті, як нетиповий для української мови, замінено сполученням «прикметник+іменник»: *Odwrócił się od starej matki nie mówiąc słowa; nie patrząc i wolnym krokiem poszedł, słysząc tylko za sobą* ***wściekle ujadającego Burka****... / Він одвернувся від старої матері, не кажучи ні слова, не дивлячись, і пішов повільним кроком, тільки чуючи за собою* ***лютий гавкіт Бурка****...*

Окремим випадком заміни єзаміна членів речення, коли слова та групи слів у тексті перекладу використовуються у складі синтаксичних конструкцій, відмінних від конструкцій у мові-оригіналі. Найчастіше така перебудова зумовлена стилістичними вимогами. Частотними у «Цвіті папороті» Ю. Звенигородського є заміни пасивного стану на активний, підрядного речення часу, способу дії на дієприслівниковий зворот, поширеного означення на дієприкметниковий зворот або на означальне підрядне речення тощо: ***Gdy się obudził****, znalazł się w znajomem miejscu na skraju lasu… /* ***Прокинувшись****, хлопець побачив, що лежить у знайомому місці на узліссі…* Частотним також є перетворення простого речення на речення з підрядністю: *...choć po jej łachmanach szczęścia nie było znać. / ...хоча по її лахмітті не було видно, що баба щаслива*. Наявність різного керування у схожих за лексичним наповненням і значенням словосполученнях приводить до синтаксичних замін на рівні сполучників: ***Bieda*** *zaś cała* ***z tego****, że noc ta jest tylko jedna w roku… / Уся* ***біда в тім****, що ця ніч тільки одна в рік, і надзвичайно коротка…*

До числа синтаксичних трансформацій належить переставляння слів у синтаксичних структурах – зміна розташування мовних елементів у тексті перекладу у порівнянні з текстом оригіналу. Найчастіше при перекладі з польської мови українською трапляється зміна позиції прикметника-означення щодо означуваного слова. Якщо у польському тексті прикметник-означення стоїть у постпозиції, то у перекладі українському – у препозиції: *Wiadomo także, iż tylko młody może tego kwiatu dostać i to* ***rękami czystemi****. / Також відомо, що лише молодий може дістати цю квітку, й то* ***чистими руками***. Типовим для польсько-українського перекладу є переставляння у структурі «підмет-присудок». У польському тексті частіше присудок розташовано у препозиції до підмета, в українському – навпаки. Виходячи з цього, здійснює синтаксичні трансформації Ю. Звенигородський: ***Powiedział*** *sobie* ***Jacuś****: – gdy drudzy będą przez ogień skakali i łydki sobie parzyli, pójdę w las… /* ***Яцусь сказав*** *собі: коли інші стрибатимуть через вогонь і обпікатимуть собі литки, я піду в ліс…* Також типовим для польської мови є розташування додатка перед дієсловом, до якого він належить, для мови української більш природне розташування додатка після дієслова. У зв'язку з цим, для збереження природності мовлення, перекладач у «Цвіті папороті» використовує переставляння щодо позиції додатка: *– Wziąłeś mnie – szczęście to twoje, ale pamiętaj o tem, że kto mnie ma, ten wszystko może co chce, tylko z nikim i nigdy* ***swojem szczęściem dzielić mu się nie wolno****… / – Ти взяв мене – це твоє щастя, але пам'ятай про те, що хто мене має, той може все, що хоче, тільки ні з ким і ніколи йому* ***не можна ділитися своїм щастям****…*

Лексичні заміни можуть бути пов'язані із конкретизацією або з генералізацією. Конкретизація полягає у заміні слова або словосполучення мови-оригіналу із більш широким значенням словом або словосполученням мови перекладу з більш вузьким значенням. Приклад конкретизації у перекладі Ю. Звенигородського: *Miał za to na co patrzeć, wszedłszy* ***do środka****... / Зате він мав на що дивитися, увійшовши* ***в палац****.* На відміну від конкретизації, процес генералізації зводиться до заміни одиниці мови-оригіналу, яка має більш вузьке значення, лексичною одиницею мови-перекладу із ширшим значенням. Приклад генералізації в аналізованому перекладі: *…a on sobie kij* ***kozikiem*** *wyrzynał… / …а він собі* ***ножиком*** *вирізав кия…*

Синонімічна лексична заміна – це заміна лексеми, групи лексем синонімами. Необхідність такої заміни може диктуватися традицією сполучуваності тих чи інших лексем. Скажімо, в українській мові штучно виглядало б словосполучення «наблизилася ніч», натомість традиційним є словосполучення «наступила ніч». Його й використовує Ю. Звенигородський: *Naostatek nadszedł dzień,* ***zbliżyła*** *się noc, której on tak wyglądał… / Нарешті прийшов день,* ***наступила*** *ніч, якої він так виглядав.* Ще подібний приклад: *Jacusiowi łzy się z oczu* ***puściły****. / В нього сльози* ***потекли*** *з очей.* Синонімічна заміна у наступному контексті зумовлена більшою експресивністю в українській мові словосполучення «кропива жалила», аніж «кропива пекла»: *…krzaki się znalazły gęste a kolące, jakich tu nigdy nie bywało; pokrzywy* ***piekły****, osty kąsały. / кущі виявилися густими й колючими – таких тут ніколи не бувало;* ***жалила*** *кропива, кусав чортополох.* Ще один привід для використання синонімічної заміни – прагнення перекладача уникнути повтору у межах близького контексту: *Znał Jacuś dobrze drogę w* ***głąb*** *lasu po dniu… Teraz gdy się zapuścił w* ***głąb****… / Яцусь добре знав дорогу в* ***глибину*** *лісу… / Тепер, коли він занурився в* ***нетрі****…*

Слідуючи традиції, згідно з якою назви реалій, у тому числі назви релігійних свят, замінюються традиційними для української культури назвами, Ю. Звенигородський використовує замість назви «nocą świętojańską» назву «ніч на Івана Купала», замість словосполучення «obchodzić Sobótki» – словосполучення «святкувати Івана»: *Ale to przecież pewna, że* ***nocą świętojańską*** *on kwitnie… / Але певне те, що вона цвіте у* ***ніч на Івана Купала****…; Tuż pod wioską, w której stała chata rodzicieli Jacusia, z ogrodem i polem – był niedaleko las, i pod nim właśnie* ***obchodzono Sobótki****… / Одразу під селом, у якому стояла хата батьків Яцуся, з садом і полем, – недалеко був ліс, і саме біля нього* ***святкували Івана****…*

Така трансформація, як лексичне додавання полягає у додаванні до тексту у процесі перекладу слова, словосполучення, відсутніх у тексті оригіналу. Особливо часто перекладач має додавати іменники, особові займенники при дієсловах, адже у польських реченнях відсутність на вказівку особи – норма, на категорію особи вказує закінчення. Подібна трансформація частотна в аналізованому перекладі: *Dalej stoi na drodze sosna, w górze jej końca niema, dołem pień jak wieża gruby. Idzie wkoło niego, idzie, aż gdy obszedł, patrzy… / Далі стоїть на дорозі сосна, вгорі їй немає кінця, внизу стовбур товстий як вежа.* ***Хлопець*** *ходить довкола стовбура, ходить, аж доки обійшов, дивиться…* Ще приклад: *Pomiędzy nimi paproci stało różnej, małej, dużej,* ***jak zasiał****, ale kwiatu na żadnej. / Поміж них було різної малої та великої папороті,* ***наче хтось засіяв****, але цвіту – ніде.*

Трансформація вилучення полягає у вилученні семантично надлишкових слів. Вилучення не перешкоджає точному та правильному відтворенню змісту, а навпаки, ліквідує надлишкові лексичні елементи. Таким надлишковим елементом для українського читача є, скажімо, вираз «po dniu» у наведеному далі реченні, оскільки семантика цього виразу міститься у словосполученні «в денний час»: *Znał Jacuś dobrze drogę w głąb lasu* ***po dniu****, i jaką ona bywała w powszedni czas. / Яцусь добре знав дорогу в глибину лісу, якою вона бувала* ***в денний час****.* Ще приклад: *Przez cały rok, nic nie mówiąc nikomu, myślał ciągle* ***jakby tego dokazać, żeby kwiatu dostać?*** */ Цілий рік, нічого нікому не кажучи, він увесь час думав,* ***як би здобути цвіт.***

Низка трансформацій в аналізованому перекладі польської казки стосується фразеологізмів.

Ю. Звенигородський знаходить вдалі еквіваленти для польських фразеологізмів: *Niemczycha o kwiecie paproci rozpowiadała tak, jakby go* ***sama w żywe oczy widziała****… / Німчиха так оповідала про цвіт папороті, наче* ***бачила його власними очима****…*; *Kwiatu nigdzie... nie zawrócił się jednak i* ***nie stracił serca*** *a szedł dalej. / Цвіту – ніде... одначе хлопець не завернув і* ***не втратив духу****, а йшов далі*; *–* ***Do trzech razy sztuka!*** *– zawołał z gniewem... A że zmęczonym się czuł, położył się między kamienie na mchu i zasnął. / –* ***Пощастить утретє!*** *– гнівно вигукнув хлопець... А що почувався змученим, то ліг між каменями на моху і заснув*; *Gdyby żył, toćby przecie przez lat tyle do biednych rodziców się zgłosił,* ***a gdyby jak wy we wszystko opływał****, z głodu nie dałby im umrzeć. / Якби він жив, то б уже за стільки літ обізвався до бідних батьків,* ***а якби усе мав, як оце ви****, то не дав би їм померти з голоду.*

Водночас перекладач застосовує калькування фразеологізма «strachy na lachy», не віднайшовши для нього відповідника в українській мові, хоч для пересічного читача через це втрачається зміст фразеологізма (у польській мові це ‘пусте залякування’): *Wiedział, że one go tylko nastraszyć chciały i pomrukiwał że to* ***strachy na lachy****! / Він знав, що вони лише хотіли його настрахати, і буркотів, що то* ***страхи на ляхи****!*

Переважну більшість наведених вище прикладів перекладацьких трансформацій можна віднести до розряду необхідних, оскільки без їх застосування суттєво погіршилися б стилістичні характеристики українського тексту. В основному ж Ю. Звенигородський намагається зберігати синтаксичні особливості оригіналу, не дозволяє собі вилучень змістових фрагментів тексту, а також їх додавання. Збережено у перекладі назви більшості побутових реалій: *sajeta – саєта, śląskie płótno – сілезьке полотно, służba w galonach – служба в галунах, kamerdyner – камердинер*.

Як зазначено вище, переклад казки Ю. Крашевського, що належить М. Пригарі («Цвіт папороті») орієнтований на адаптацію до дитячої читацької аудиторії, що накладає відчутний відбиток на текст перекладу. Вибір такої перекладацької стратегії зумовлює використання низки перекладацьких трансформацій, яких уникає Ю. Звенигородський.

М. Пригара вилучає з перекладу елементи оригінального тексту, які можуть бути незрозумілими читачам дитячого віку. Серед таких елементів – нетипові для української мови фразеологізми, як-от: *na łzy mu się zbierało,strachy na lachy, z tym robakiem w piersi żyć* (Ю. Звенигородський ці фразеологізми відтворює буквально). Вилучає М. Пригара також лексеми-католицизми: *jak z krzyża zdjęty*; ***Mój miły Boże****! – rzekł sobie w duchu*; *Siadł do powozu i kazał jechać napowrót* ***do raju***.

Вилученню підлягають цілі фрагменти тексту-оригіналу, що є абстрактними описами, описами психічного стану Яцуся, описами нецікавих для дитячої аудиторії реалій тощо. Вилучений фрагмент перекладач може замінювати максимально спрощеним текстом, як-от: *Więc kazał kapeli grać, a dworni skakać i pić zaczął, aby je zagłuszyć. Chwilami zdawało się, że go już nie słychać, a potem — jak wrzasło, Jacuś o mało nie oszalał. Ale nazajutrz i dni następnych ani na moment nie spoczywając, durzył się ciągle czemś, latał, jeździł, strzelał, słuchał wrzasków różnych, jadł, pił... hulał... Nic nie pomagało... /* ***Що вже він не робив, аби полегшало, – нічого не допомагало***. В інших випадках вилучення є абсолютним: *Nazajutrz zaprowadzono go na żądanie do skarbca, gdzie stosami leżało złoto, srebro, djamenty* ***i takie różne malowane papiery szczególne, za które można było dostać, co dusza zapragnęła****… /Назавтра повели його до скарбниці, де горою лежало золото, срібло й різне дорогоцінне каміння*. Вилучає М. Пригара і занадто страхітливі для дитячого сприйняття образи, як-от: *Na którą [paproć] nogą stąpił,* ***syczała,*** *którą ręką pochwycił,* ***jakby z niej krew ciekła****...*

Досить частотно у тексті аналізованого перекладу представлені трансформації-заміни. Так, М. Пригара трансформує значну частину фразеологізмів, змінюючи їх внутрішню форму на більш типову для українських казкових текстів: *...ten* ***wielkie na ziemi szczęście mieć będzie*** */ ...той* ***матиме щастя на все життя***; *...bo mu się* ***w głowie zawieruszyło, zaszumiało, nogi jakby kto podciął****, i zwalił się na ziemię. / ...так у Яцуся зразу ж* ***в голові загуло****, що й* ***ноги в нього підломилися****, і він впав на землю*; *Jacuś chodził,* ***usta otwierał*** *dziwił się… / Яцусь ходив скрізь і дивився,* ***роззявивши рота***; *Przez cały rok ...w gębie mu czegoś było gorzko, a* ***w sercu jakby kamień dźwigał****... / Цілий рік було Яцусеві гірко,* ***в грудях наче каменюка лежала***.

Подібній трансформації підлягають і усталені казкові формули. Скажімо, замість типово польського виразу «niech się dzieje cochce»перекладач, уникаючи калькування, використовує типовий український: ***niech się dzieje co chce*** *a ja kwiatu tego muszę dostać. /* ***Нехай буде, що буде****, а я мушу знайти цю квітку*. Ще приклади: ***Pewnego czasu był sobie chłopak****, któremu na imię było Jacuś… /* ***Колись давно жив собі в одному селі хлопець*** *на ім’я Яцусь*; *…no i ledwie o tem pomyślał, gdy znalazł się u kraju lasu, ale* ***w okolicy zupełnie nieznanej****... / Ледве Яцусь про це подумав, як опинився на лісовій галявині,* ***в якомусь чужому місці***.

Активно здійснює М. Пригара заміну однієї експресивної одиниці іншою, добираючи звичні для дитячої української казки звороти замість незвичних: *... a o co się musiał dobijać, karku nadłamać,* ***najwięcej mu smakowało****. / ...а до чого треба було добиватися, через що собі в’язи можна було скрутити, – оце* ***йому найбільшеприпадало до серця***; *…a co tylko zażądał spełniać i* ***prawić mu takie słodycze, że po nich tylko się było oblizywać****… / та як* ***понаносили всякої всячини****…*

Серед подібних замін – синонімічні заміни, коли вжитий у перекладі синонім є більш промовистим, водночас – типовим для дитячого казкового тексту: *– A matuś gdzie? – zapytał przybyły. – Chorzy leżą – rzekł malec* ***wzdychając****. / – Де ж матуся? – питає Яцусь. – Хворі лежать – відповів хлопець і* ***заплакав***; ***Zachciało***

mu się naprzód pałacu… / Спершу ***закортіло*** *мати палац із слугами…*; *Jacuś się umył czysto <…> i* ***jak tylko pora nadeszła a mrok zapadł, szmyrgnął*** *do lasu. / А Яцусь чисто вмився <…>****і тільки-но смеркло, подався*** *в ліс*; *…będziesz ty mnie* ***prześladował****? / будеш за мною* ***ганятися****?*

З метою зробити текст перекладу більш звичним, упізнаваним для читачів-дітей автор аналізованого перекладу використовує експресивні демінутиви, аугментативи, у тому числі ускладнені плеоназмом, на місці нейтральних лексем або лексем, увиразнених іншим способом: *…ale* ***kwiatu*** *na żadnej … / …та ніде не видно жодної* ***квіточки***; *Tuż pod wioską, w której stała* ***chata*** *rodzicieli Jacusia… / Недалеко від того кутка села, де стояла* ***хатка*** *Яцусевих батьків…*; …і *paproć w każdym lesie tylko* ***jedna*** *zakwita… / … та й цвіте тоді* ***один-однісінький*** *кущ папороті в усьому лісі*; *…tak* ***długą*** *wydała mu się ta droga.../ така* ***довжелезна*** *була дорога;Dalej stoi na drodze sosna,* ***w górze jej końca niema****, dołem pień jak wieża gruby. / Потім устає на дорозі сосна,* ***висока-височенна****, наче до неба, і товстелезна, як башта*.

У певних випадках М. Пригара замінює експресив нейтральним виразом або лексемою – з метою уникнути слововживання, що може бути незрозумілим читацькій аудиторії, на яку орієнтований переклад: *Najwięcej go teraz* ***gnębiła tęsknica*** *do wioski swojej… / А найбільше він* ***сумував*** *за рідним селом…*; *Szedł dalej,* ***ale co to była za ciężka sprawa z tym chodem****! /* ***А йти Яцусеві було дуже важко****!;Jednego dnia* ***zebrało mu się na odwagę wielką****… / Одного дня він таки* ***наважився****…*

Представлені, але одиничними випадками, у перекладі М. Пригари заміни назв реалій, функціональні заміни. Назви реалій, нетипових для української культури, замінено назвами, відомими українському читачеві, у тому числі – дитячій аудиторії: *sajeta – дороге сукно, śląskie płótno – найтонше полотно, kamerdyner – лакей*; окремі елементи оригінального тексту вилучено: *służba* ***w galonach*** *– слуги*. Приклад функціональної заміни:*Стара мати, стогнучи, лежала в кутку* ***на ліжечку*** */ Стара мати стогнала* ***на лаві****.*

В аналізованому перекладі чимало трансформацій-додавань, покликаних увиразнити лексичні образи типовими для української дитячої казки фразеологізмами, епітетами, метафорами тощо: *Serce mu się krajało. / Серце його боліло,* ***наче хто ножем простромив***; *Jacuś nie wątpił, że* ***do pałacu*** *go wiozą … / Яцусь і незчувся, як коні домчали його* ***до пишного палацу****…*; *Wieczorem znowu koszulę wdział białą <…>, pobiegł do lasu. / Яцусь знову одяг білу сорочку <…>,* ***щодуху*** *побіг у ліс.* Додаваннями у перекладі виступають фрагменти тексту, покликані зробити цей текст більш зрозумілим читачам-дітям: *…stara niemczycha <…> poczęła powiadać o tym kwiecie paproci... / І завела Німчиха мову про цвіт папороті,* ***яке він, мовляв, щастя може принести тому, хто його знайде***; *…ale pamiętaj o tem, że kto mnie ma, ten wszystko może co chce, tylko z nikim i nigdy swojem szczęściem dzielić mu się nie wolno... / Але пам'ятай: той, хто мене візьме, матиме все, що схоче, та ні з ким не зможе ділитися своїм щастям,* ***бо воно зараз же пропаде****.*

Висновки. Розглянувши два переклади літературної казки «Цвіт папороті», ми можемо зробити висновок, що літературна казка суттєво відрізняючись від народної авторським світосприйняттям, авторським стилем, може, однак, бути перекладена як із застосуванням стратегії, орієнтованої на максимальне збереження згаданих особливостей, так і з використанням стратегії, орієнтованої на досягнення прагматично-цільового ефекту (адаптаційний переклад). І в першому, і в другому випадку перекладач застосовує різні набори перекладацьких трансформацій. Переклад, орієнтований на збереження авторського стилю, містить тільки найнеобхідніші трансформації, зумовлені прагненням до відповідності тексту перекладу стилістичним вимогам української мови. Адаптаційний переклад польської літературної казки українською мовою залучає значно ширший арсенал перекладацьких трансформацій, найчастотнішими з яких є заміна нетипових для української дитячої казки усталених казкових формул, фразеологізмів, трансформація фразеологічного образу, синонімічні заміни, у тому числі шляхом використання експресивних демінутивів, аугментивів. Для уникнення потенційно незрозумілих, неприйнятних для читачів-дітей реалій, висловів можлива заміна експресивів нейтральними одиницями, заміна або вилучення назв окремих реалій, цілих текстових фрагментів. Водночас для досягнення вищого рівня читацького сприйняття використовуються трансформації-додавання, покликані увиразнити лексичні образи або прояснити певні ситуації. Обидва варіанти перекладу казки Ю. Крашевського «Kwiat paproci» відповідають обраним перекладацьким стратегіям.

Перспективи використання результатів дослідження. На нашу думку, перспективними будуть подальші дослідження щодо застосування перекладацьких стратегій різного типу в перекладах інших творів казкового жанру. Це дозволить виявити принципи використання згаданих стратегій, механізм їх реалізації стосовно перекладу у сфері близькоспоріднених мов.

Література

1. Богрданова Т.Н. Русская сказка в англоязычной традиции перевода / Т.Н. Богрданова // Вестник ТГУ, 2010. 4, Is. 84. – С. 268-274.

2. Венгренівська М.А. Казкові імена і назви та їх переклад: слов'яно-неслов'янський контекст / М.А. Венгренівська // Слов'янський світ. – 2008. – Вип. 6. – С. 203-220.

3. Венгренівська М. Про мову перекладів казки (на матеріалі німецьких та українських народних казок) [Електронний ресурс] / Марія Венгренівська, Андрій Гнатюк. – Режим доступу до документу: http://kulturamovy.univ.kiev.ua/KM/pdfs/Magazine46-47-37.pdf

4. Воловик А.А. Теоретичні засади дослідження жанру чарівної казки: перекладознавчий аспект / А.А. Воловик // Science and

Education a New Dimension. Philology, VI(42), Issue: 149, 2018 www.seanewdim.com

5. Капніна Г. Особливості перекладу казкового твору (на матеріалі казки братів Грімм "Вовк і семеро козенят" / Г. Капніна // Теоретичні й прикладні проблеми сучасної філології. – 2015.– Вип. 1. – С. 83-89. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tppsf_2015_1_11

6. Комиссаров В.Н. Теория перевода (лингвистические аспекты): учеб. для ин-тов и фак. иностр. яз. / Владлен Наумович Комиссаров. – М.: Высш. шк., 1990. – 253 с.

7. Кушина Н.І. Відтворення етномовного компонента українських народних казок в англомовних перекладах : автореф. дис. ... канд. філол. наук. / Нац. ун-т ім. Т. Шевченка ; Н.І. Кушина. – Київ, 1998. – 16 с.

8. Лєпухова Н.І. Переклад літературної казки як інтерпретація казкового світу автора / Н.І. Лєпухова // Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах. – № 27: Київ, 2013. – С.133-142

9. Лєпухова Н.І. Особливості перекладу реалій казкового тексту / Н.І. Лєпухова // Наукові записки [Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя]. Серія: Філологічні науки. – 2014. – Кн. 3. – С. 88-92.

10. Лиморенко Ю.В. Проблемы перевода фольклорных текстов / Ю.В. Лиморенко // Вестник НГУ: История, филология. – 2013. V. 2, Is. 12. – С. 157-160.

11. Скороходько С.А. Фольклорные универсалии как фактор свободы выбора и ограничитель при переводе фольклорной волшебной сказки / С.А. Скороходько // Вопросы русской литературы. – 2015. 2, Is. 32. – С. 5-15.

12. Скороходько С.А. Компенсационные ресурсы народной волшебной сказки и перевод реалий / С.А. Скороходько // Assonance: A Journal of Russian & Comparative Literary Studies. – 2017. – С. 9-22.

References

1. Bohrdanova T.N. Russkaia skazka v anhloiazыchnoi tradytsyy perevoda / T.N. Bohrdanova // Vestnyk THU, 2010. 4, Is. 84. – S. 268-274.

2. Venhrenivska M.A. Kazkovi imena i nazvy ta yikh pereklad: sloviano-neslovianskyi kontekst / M.A. Venhrenivska // Slovianskyi svit. – 2008. – Vyp. 6. – S. 203-220.

3. Venhrenivska M. Pro movu perekladiv kazky (na materiali nimetskykh ta ukrainskykh narodnykh kazok) [Elektronnyi resurs] / Mariia Venhrenivska, Andrii Hnatiuk. – Rezhym dostupu do dokumentu: http://kulturamovy.univ.kiev.ua/KM/pdfs/Magazine46-47-37.pdf

4. Volovyk A.A. Teoretychni zasady doslidzhennia zhanru charivnoi kazky: perekladoznavchyi aspekt / A.A. Volovyk // Science and Education a New Dimension. Philology, VI(42), Issue: 149, 2018 www.seanewdim.com

5. Kapnina H. Osoblyvosti perekladu kazkovoho tvoru (na materiali kazky brativ Hrimm "Vovk i semero kozeniat" / H. Kapnina // Teoretychni y prykladni problemy suchasnoi filolohii. – 2015.– Vyp. 1. – S. 83-89. – Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tppsf_2015_1_11

6. Komyssarov V.N. Teoryia perevoda (lynhvystycheskye aspektы): ucheb. dlia yn-tov y fak. ynostr. yaz. / Vladlen Naumovych Komyssarov. – M.: Vыssh. shk., 1990. – 253 s.

7. Kushyna N.I. Vidtvorennia etnomovnoho komponenta ukrainskykh narodnykh kazok v anhlomovnykh perekladakh : avtoref. dys. ... kand. filol. nauk. / Nats. un-t im. T. Shevchenka ; N.I. Kushyna. – Kyiv, 1998. – 16 s.

8. Liepukhova N.I. Pereklad literaturnoi kazky yak interpretatsiia kazkovoho svitu avtora / N.I. Liepukhova // Humanitarna osvita v tekhnichnykh vyshchykh navchalnykh zakladakh. – № 27: Kyiv, 2013. – S.133-142

9. Liepukhova N.I. Osoblyvosti perekladu realii kazkovoho tekstu / N.I. Liepukhova // Naukovi zapysky [Nizhynskoho derzhavnoho universytetu im. Mykoly Hoholia]. Seriia: Filolohichni nauky. – 2014. – Kn. 3. – S. 88-92.

10. Lymorenko Yu.V. Problemы perevoda folklornыkh tekstov / Yu.V. Lymorenko // Vestnyk NHU: Ystoryia, fylolohyia. – 2013. V. 2, Is. 12. – S. 157-160.

11. Skorokhodko S.A. Folklornыe unyversalyy kak faktor svobodы vыbora y ohranychytel pry perevode folklornoi volshebnoi skazky / S.A. Skorokhodko // Voprosы russkoi lyteraturы. – 2015. 2, Is. 32. – S. 5-15.

12. Skorokhodko S.A. Kompensatsyonnыe resursы narodnoi volshebnoi skazky y perevod realyi / S.A. Skorokhodko // Assonance: A Journal of Russian & Comparative Literary Studies. – 2017. – C. 9-22.

Рецензія/Peer review : 03.06.2019 Надрукована/Printed : 04.07.2019

УДК 811.161.2:81'373.2
DOI: 10.31891/2415-7929-2019-17-42-47

ТОРЧИНСЬКИЙ М. М.
Хмельницький національний університет

КВАНТИТАТИВНИЙ АНАЛІЗ УКРАЇНСЬКИХ ІДЕОНІМІВ

У статті визначено орієнтовну кількість власних назв нематеріальних об'єктів, кваліфікованих як ідеоніми. Підрахунки проводилися на основі денотатно-номінативної систематизації пропріальних одиниць. Згідно з нею, до цього онімного поля належать власні назви творів мистецтва – артіоніми, текстів – бібліоніми, ЗМІ – гемероніми, часових проміжків – хрононіми, об'єктів, наявних у художніх текстах та інших мистецьких творах, – відповідно, поетоніми і артіфрагментоніми. Встановлено, що це найбільша група онімів в українській мові, кількість яких становить понад 735 мільйонів.

Ключові слова: артіонім, артіфрагментонім, бібліонім, гемеронім, ідеонім, поетонім, хрононім.

TORCHYNSKYI M.
Khmelnytsky National University

QUANTITIVE ANALYSIS OF UKRAINIAN IDEONYMES

The article defines the approximate number of intangible objects proper names that are qualified as ideonymes. The calculations are made on the basis of denotative-nominative systematization of proprietary units. According to these data, an onym field includes: the works of art proper names – artionyms, which we have counted more than 930 000; the nominations of texts – biblionymes – more than 513 650 000; the mass media names – hemronyms (216 860 000 units); time intervals proper names – chrononyms – within 630 000; the nominations of objects in fiction and other works of art – poetonyms and artifragmentonyms, which we have fixed near 3 650 000 and more than 950 000 respectively.

It was determined that it was the largest group of onymes in Ukrainian language, the number of which is more than 736 million (33 000 intangible objects names of this amount operate in Ukrainian language). The names of paper (4 000 000) and electronic (216 000 000) documents and archive materials (58 000 00) were the most fixed ones.

Encyclopedic edition «Ukrainian proper names», which is planned to include more than 300 ideonymes (nominations of holidays, posts, print publications and actors of folklore and literary works), will allow to form scientifically reliable information on the onyme space of our language for all readers.

A number of ideonym classes (hemronyms, poetonyms, artifragmentonyms, etc.) can be characterized only in context. In this situation, you need to create an onomastic frame that will help to cope with many tasks: 1) to perform not only high-quality but also quantitative analysis of onyms and not only in the texts of certain authors, but also in the genres and means of usufruct; 2) to monitor the dynamics of the use of onyms, to identify the degree of prevalence of precedent proper names and their dissemination among different groups of people; 3) to avoid certain subjectivity in the proper names study, as it will be characterized not individually selected by the researcher texts or examples, but all available materials; 4) to conclude dictionaries of certain writers or even genres, to determine the connection of the proper names with other tokens; 5) to find information about the connotation and to reveal the appeal of propriates and onymization of proper names; 6) to record the appearance of onyms-neologisms and to determine the obtaining or loss of proprietary tokens certain meanings.

Keywords: artionym, artifragmentonym, biblionym, hemronyms, ideonym, poetonym, chrononym.

.

Актуальність дослідження. Квантитативний аналіз мовних одиниць є важливим етапом більшості наукових студій, оскільки дозволяє з'ясувати продуктивність окремих різновидів досліджуваного матеріалу, що, у свою чергу, уможливлює його компаративну характеристику на різних рівнях. Саме тому кількісний опис пропріативів є актуальним завданням, тому що визначити поширені, малопоширені і непоширені типи пропріативів можна, лише знаючи їхню загальну кількість.

Звичайно, точну кількість слів (як власних, так і загальних) підрахувати важко, оскільки кодифікація завжди на крок відстає від живої мови, яка постійно змінюється, запозичує щось нове, збагачується неологізмами, позбувається застарілих і непотрібних слів, містить діалектизми, вживані на обмежених територіях, і професійні жаргонізми, відомі лише у вузьких сферах. Тому всі цифри, які наводяться для кількісної характеристики лексичного запасу мов, слід вважати дуже приблизними [див.: 17, с. 198].

Аналіз останніх джерел. Загальновідомо, що кількісно пропріативи домінують над апелятивами, і це кваліфікується як диференційна ознака власних назв. Водночас ономасти зазначають, що в лексичному запасі окремої людини апелятивів значно більше, ніж онімів. Причиною цього Ю. О. Карпенко вважав те, що апелятиви є центральним шаром лексики, а оніми становлять її потужну периферію з дуже різною сферою поширення. Цікавим є і висновок дослідника, що загалом у мові на одну загальну назву припадає до кількох сотень власних [див.: 5, с. 83–84].

Підрахунки є тривалим, багатоетапним процесом, оскільки, структуруючи онімний простір, ми виокремили до двох тисяч різновидів пропріативів, об'єднаних у шість онімних полів. Чотири з них у квантитативному аспекті вже схарактеризовані у статтях, надрукованих у збірниках наукових праць у Львові [див.: 14], Одесі [див.: 16], Умані [див.: 15] і Хмельницькому [див.: 17], у яких визначено кількість відповідно топонімів, прагматонімів, ергонімів і вітонімів.

Постановка проблеми. Мета цієї статті – зробити квантитативний опис ідеонімів.

При встановленні кількості онімів ми намагалися врахувати низку особливостей [див.: 14–17].

По-перше, розмежовано номінації, що належать до активного словникового запасу й активно використовуються мовцями, та наймення пасивного словника, що побутують у просторічному мовленні й не поширені повсюдно.

По-друге, на основі аналізу численних праць, у яких характеризувалися різні розряди онімної лексики, ми встановлювали так званий коефіцієнт динаміки ономастикону, сутність якого полягає в тому, скільки разів той чи інший денотат протягом усього періоду його існування змінював своє найменування.

По-третє, для певних розрядів пропріальних одиниць вагоме значення має хронологічний показник, який дозволяє врахувати кількість онімів, що існувала в попередні роки, десятиліття і навіть століття.

По-четверте, ми фіксували не лише українські прагматоніми, а й власні назви, запозичені з інших мов, які активно використовуються мовцями в Україні.

По-п'яте, визначаючи кількість онімів, ми намагалися врахувати явища полісемії, омонімії та синонімії, які в ономастиці проявляються своєрідно. Так, різні назви одного й того самого об'єкта кваліфікуються як синоніми і рахуються як окремі оніми. Однакові номінації різних денотатів є омонімами й аналізуються, як у попередньому випадку. Однакові номінації об'єктів, які належать до однієї групи, кваліфікуються як багатозначні слова і рахуються лише один раз. Зауважимо, що кількість пропріативів різних розрядів нами подається уже із врахуванням названих вище показників.

Інформацію про кількість власних назв космічних об'єктів ми брали із праць як вітчизняних учених (див.: 1–3; 6–11; 13; 18–19]), так і зарубіжних, зі словників і довідників, а також із численних сайтів в Інтернеті (їх настільки багато, що неможливо перерахувати у списку використаних джерел).

Виклад основного матеріалу. Серед шести основних різновидів пропріативів, безперечно, найбільш розгалуженою є структура ідеонімів, до яких зараховують найменування творів мистецтва – артіоніми, писемних творів – бібліоніми, ЗМІ – гемероніми, часових відрізків – хрононіми, денотатів власних назв, засвідчених у художньому мовленні та в інших жанрах мистецтва, – відповідно поетоніми і артіфрагментоніми.

Значну частину ідеонімів зафіксувати досить важко через їхню величезну кількість, створення об'єктів протягом тривалого часу, відсутність науково достовірної інформації тощо, однак загальну картину ідеонімного простору ми спробуємо відтворити.

Підраховуючи кількість артіонімів, бібліонімів, поетонімів і артіфрагментонімів, ми, крім даних Інтернету, використовували інформацію про кількість письменників, музикантів, художників та інших митців як в Україні, так і за кордоном (зокрема, Спілка письменників України складається з 250 осіб, композиторів – з 400, а художників – з 4 330); шляхом аналізу творчості кількох представників різних напрямів визначали обсяги їхньої спадщини (так, Т. Шевченко написав майже 250 творів, а І. Франко – 6 000), звертали увагу на тривалість існування певного жанру, наявність спільних сюжетів і тем у творчості тощо.

На нашу думку, кількість найменувань мистецьких творів становить понад 930 000 (з них у мові функціонує не більше ніж 10 000), і це, зокрема, власні назви картин і гравюр (майже 100 000: «*Дівчина на кулі*» П. Пікассо, «*Мона Ліза*» Л. да Вінчі), скульптур (понад 8 000: «*Давид*» Донателло, «*Стела Христа*» П. Ґоґена), ікон (в межах 1 000: «*Боянська ікона Пресвятої Богородиці*», «*Спас Нерукотворний*»), фотографій (понад 80 000: «*Долина Тіней Смерті*» Р. Фентона, «*Озеро в місячному сяйві*» Е. Стеймена), спектаклів (майже 10 000: опера «*Аїда*» Д. Верді, балет «*Лускунчик*» П. Чайковського), концертів і циркових вистав (понад 5 000: «*Всім серцем любіть Україну свою*», «*Різдвяні зустрічі з Аллою Пугачовою*»), окремих номерів (до 10 000: «*Зайчики*» і «*Сало*» у «Кривому дзеркалі»), танців (до 2 000: «*Бички*», «*Гопак*»), пісень (понад 80 000: «*Виклик*» М. Лисенка, «*Черемшина*» В. Михайлюка), інших музичних творів (до 20 000: «*Балетна сюїта*» А. Рудницького, *Симфонія № 6* «*Ранок*» Й. Гайдна), альбомів і дисків (більш ніж 15 000: «*Дзеркало душі*» А. Пугачової», «*Інтонації*» Т. Кароль»), фільмів і серіалів (близько 600 000: телесеріал «*Слуга народу*», кінофільм «*Тіні забутих предків*»).

Для прикладу наведемо алгоритм підрахунку пісень. Лише українських народних пісень зафіксовано найбільше у світі – близько 15 500 («*Несе Галя воду*», «*Ой у гаю при Дунаю*»); пісень інших народів значно менше – до 1 000 (польська «*Гей, соколи*», білоруська «*Шумлять верби*»); близько ста українських письменників-піснярів за рік створюють у середньому по десять пісень, а із врахуванням коефіцієнтів багатозначності і хронології їх буде 45 000 («*Водограй*» В. Івасюка, «*Ясени*» О. Білаша); досить популярні й іншомовні вокальні твори – до 20 000 (пісня А. Макаревича «*Перехрестя*» і М. Радович «*Ярмарки-фарби*»); таким чином, усього нараховано понад 80 000 пропріальних одиниць.

Аналогічно визначалася кількість фільмів. В Індії, починаючи із 20-х років попереднього століття, за рік знімають більш ніж 1 000 фільмів, у США – понад 700, в інших країнах – понад 3 000. В Україні лише студія «Укртелефільм» за останні 25 років випустила майже 3 000 зразків кіновідеопродукції, зокрема 200 художніх фільмів («*Острів кохання*»), 1 500 музичних («*Перед концертом*») і 1 200 документальних («*Час темряви*»). За рік у світі знімається в середньому до 5 000 ігрових («*Весілля в Малинівці*», «*Школа. Недитячі ігри*»), 2 000 анімаційних («*Білосніжка та семеро гномів*», «*Том і Джеррі*») і понад 10 000 так званих документальних («*Віддалений гавкіт собак*», «*Ікар*»), а всього нараховано близько 600 000 номінацій.

Ще більш поширені бібліоніми, кількість яких орієнтовно становить більш ніж 513 650 000 (з них у мові – не більше ніж 5 000). До цієї групи відносимо найменування майже 890 000 художніх (повість

«*Дорогою ціною*» М. Коцюбинського, роман «*Хіба ревуть воли, як ясла повні?*» Панаса Мирного), понад 5 000 000 публіцистичних (статей, коментарів, репортажів тощо: «*Знову вибухи в Тегерані*», «*Україна буде з хлібом*»), більш ніж 1 000 000 наукових (дисертацій, монографій, словників, підручників, статей: «*Нова українська літературно-художня антропонімія: проблеми теорії та історії*» Л. О. Белея, «*Ойконімія Волині*» В. П. Шульгача), а також до 3 000 000 студентських наукових праць (курсових і дипломних робіт, тез і статей: реферат «*Історія письма*», дипломна робота «*Гідронімія верхнього Південного Бугу*»), до 40 000 000 епістолярних (Інструктивний лист МОН України «*Про планування навчального навантаження викладачів вищих навчальних закладів*», Лист МОЗ України «*Упорядкування обліку державного майна*»), більш ніж 1 000 церковних (молитви «*Вірую*» й «*Отче наш*»), а також номінацій майже 400 000 000 документів (постанов, законів, угод, актів тощо: наказ «*Про преміювання кращих працівників підприємства з нагоди професійного свята*», угода «*Про співпрацю в освітній галузі між Україною і Республікою Білорусь*»), понад 58 000 000 архівних матеріалів (архівні справи «*Відомості про кількість душ в містах по губерніях, які є в їхньому віданні*», «*Про межування в Малоросійській губернії*»), понад 200 000 серій, збірок та альманахів (збірник наукових праць «*Актуальні проблеми філології*», альманах «*Русалка Дністровая*»), 3 250 000 розділів, параграфів та інших частин друкованих видань (розділ «*На нашій землі*» роману «Велика рідня» М. Стельмаха, параграф «*Ойконіми, утворені морфологічним способом*» дисертації «Семантико-словотвірні типи ойконімів Прикарпаття (XII–XX ст.)» М. М. Габорака), більш ніж 1 500 000 карт, атласів, схем, таблиць (таблиця «*Динаміка ойконімного процесу південно-східної Волині*», «*Карта Подільської губернії*»), до 5 000 правил, наукових законів і відкриттів («*Періодична таблиця*» Д. Менделєєва, «*Теорія відносності*» А. Ейнштейна), до 1 000 000 лекцій та інших усних виступів (лекція «*Односкладні речення*», виступ лікаря «*Про шкідливість паління, алкоголю і наркоманії*»).

Зважаючи на тісний зв'язок художньої літератури з поетонімією, деталізуємо обсяги першої. На нашу думку, існує до 500 000 найменувань малих поетичних форм («*Каменяр*» І. Франка, «*Про цінність часу*» Л. Костенко) і до 3 000 великих, на кшталт поем («*Давня казка*» Лесі Українки і «*Катерина*» Т. Шевченка); близько 6 000 драматичних творів («*Пігмаліон*» Б. Шоу і «*Сто тисяч*» І. Карпенка-Карого); до 100 000 дрібних прозових творів (анекдоти «*Про навчання пса*» і «*Як потрібно сповідатися*»), до 150 000 малих (оповідання «*Літній вечір*» М. Вінграновського і «*Сім'я дикої качки*» Є. Гуцала), близько 15 000 середніх (повісті С. Васильченка «*В бур'янах*» і Г. Квітки-Основ'яненка «*Маруся*») і до 10 000 великих (романи «*Людолови*» З. Тулуб і «*Три мушкетери*» О. Дюма»), а також понад 100 000 фольклорних творів: дум, історичних пісень і билин (до 1 000: «*Бідна вдова і три сини*», «*Дума про Марусю Богуславку*»), казок (в межах 73 000: «*Коза-дереза*», «*Яйце-райце*»), міфів, легенд і переказів (до 30 000: «*Білобог і Чорнобог*», «*Притча про блудного сина*»).

Кількість номінацій казок – це в основному назви творів вітчизняних та іноземних авторів (наприклад, до 60 000 українських народних казок: «*Колобок*», «*Пан Коцький*», понад 10 000 казок інших народів: азербайджанська казка «*Вовк і лис*», французька казка «*Необачна дівчина*», до 1 000 казок українських авторів: «*Незвичайне королівство*» О. Шелепала і «*Фарбований лис*» І. Франка і до 2 000 – іноземних: «*Дюймовочка*» Г. К. Андерсена і «*Кіт в чоботях*» Ш. Перро).

Гемероніми об'єднують власні назви засобів масової інформації – як друкованих (до 10 000 газет, журналів, бюлетенів тощо: «*Дивослово*», «*Освіта України*»), так і електронних, зокрема теле- (майже 500 телеканалів, щотижня – до 10 000 передач, за рік – 2 600 000; за 70 років – ще 60 000 000; коефіцієнт багатозначності 100; всього 626 000 пропріативів: «*Міняю жінку*», «*Ранок з «Україною»* ») і радіопередач (близько 1 000 радіостанцій, щодня – до 20 передач, за рік – 7 300 000, за 80 років – ще понад 11 000 000; коефіцієнт багатозначності 100; всього 183 000 номінацій: «*А ми до вас в обідній час*», «*Великі історії кохання*»), а також Інтернет-користувачів (всього 21 600 000, кожен з яких створює не менше ніж 10 файлів, папок, сайтів тощо, що складе 216 000 000 онімів: сайт «*Кафедра української філології Хмельницького національного університету*», файл «*Брейн ринг на День української писемності і мови*», причому полісемія практично не простежується). Додамо компоненти мобільного зв'язку, такі як логотипи, сектори, рінгтони тощо, і кількість пропріальних одиниць становитиме 400 000 000, проте надвисокий коефіцієнт багатозначності (10 000) зменшує цю кількість до 40 000: сектор «*Архів*», логотип «*Ти мені снишся*».

Таким чином, український гемеронімікон, за нашими підрахунками, складає майже 216 860 000 власних назв, проте в мові їх зовсім небагато – близько 3 000.

Поетонімічні студії є одними з найбільш продуктивних в Україні, що дозволяє з'ясувати кількість власних назв, засвідчених у різних жанрах художнього мовлення. Наприклад, у поезіях В. Стуса наявні 400 онімів [див.: 10], у 212 французьких сонетах – понад 500 [див.: 6], у творах Є. Маланюка – 10 000 [див.: 11], у 23 драматичних творах Лесі Українки – 726 [див.: 8], у романі В. Набокова «Запрошення на страту» – понад 500 [див.: 7], у 4 прозових творах Ю. Яновського – 804 [див.: 19], у прозі М. Хвильового – 984 [див.: 18], у романах Дж. К. Ролінг про Гаррі Поттера – 1 034 [див.: 2], у 20 французьких романах XIX–XX ст. – 10 000 [див.: 9], у 830 казках – найменування 118 персонажів і 388 героїв [див.: 1].

На основі цих та інших даних, знаючи орієнтовну кількість художніх творів різних жанрів, ми встановлюємо таку чисельність поетонімів: у віршах – 1 (всього до 500 000: *Латинів дуб, Брут, Цезар* у поезії «Люкреція» О. Ольжича), піснях – 1 (80 000: *Галя, Дон* у пісні «Їхали козаки…»), поемах – 10 (30 000:

Адонай, Даліла, Єгова, Палестина, Самсон у поемі «Самсон» Лесі Українки), п'єсах – 20 (120 000: *Ковалиха, Кравцов, Оленка, Скирда, Чорний* у п'єсі «Голубі олені» О. Коломійця), анекдотах та усмішках – 2 (до 200 000: *Вовочка, Оленка* і *Петрусь* в анекдоті «Найцінніша річ»), оповіданнях – 10 (до 1 500 000: «*Вибір життя*», *Земля, Марс, Плутон, Толька Водяний* в оповіданні «П'ятниця, 13» Г. Каранди), повістях – 30 (450 000: *Дунай, Михайлик, Панас, Херсонщина, Явдоха* в повісті «Щедрий вечір» М. Стельмаха), романах – 400 (4 000 000: *Галя, Грицько, Мотря, Піски, Сибір Чіпка* в романі «Хіба ревуть воли, як ясла повні?» Панаса Мирного), думах – 10 (10 000: *Алкан-паша, Козлов, Марко Рудий, Трапезунд, Чорне море* в думі «Самійло Кішка»), казках – 5 (365 000: *Вернигора, Вернидуб, Котигорошко, Крутивус* у казці «Котигорошко»), міфах та легендах – 2 (до 60 000: *Афродита, Галатея, Кіпр, Парос, Пігмаліон* у міфі «Пігмаліон»). Загалом кількість поетонімів, із врахуванням коефіцієнта багатозначності 2, визначаємо в межах 3 650 000; закріпилися в мові не більше ніж 5 000 номінацій.

Аналогічно (з коефіцієнтом багатозначності 5) визначаємо чисельність артіфрагментонімів – понад 950 000 (у мові – близько 2 000), і це номінації, пов'язані з картинами – 0,5 (всього 50 000: *Єва* на картині «Єва» І. Марчука), скульптурами – 0,5 (4 000: *Андромеда* як скульптура «Андромеда» О. Родена), іконами – 2 (2 000: *Ісус Христос* на іконі «Таємна вечеря»), фотографіями – 0,5 (40 000: *Гула Шарбат* на фото «Афганська Мона Ліза» С. Маккаррі), спектаклями – 20 (200 000: *Марк, Марта, Петро Олексійович, Тінь*, місто *Х* у спектаклі «Кав'ярня № 6» О. Кравченко), художніми номерами – 2 (20 000: *Дніпрогес, Донбас, Карпати, Росія, Україна* в номері «Уболівальники» В. Данильця і В. Мойсієнка), мультфільмами – 5 (500 000: дівчинка *Галя*, крокодил *Гена*, пацючка *Лариска*, лев *Чандр*, *Шапокляк* у мультфільмі «Чебурашка») та художніми фільмами і серіалами – 100 (4 000 000: *Василь Петрович Голобородько, Діма, Наташа, Юрій Іванович Чуйко* в серіалі «Слуга народу»).

Окремі дослідники намагалися з'ясувати і кількість хрононімів: наприклад, С. А. Реммер проаналізував 3 015 хрононімів [див.: 13], а І. В. Бочарова – 3 500 назв релігійних свят [див.: 3].

На нашу думку, таких номінацій значно більше (у межах 630 000, в мові – до 8 000), і це насамперед найменування свят (понад 6 000: *Івана Купала, Покрова Пресвятої Богородиці*), військових конфліктів (понад 10 000: *Оршанська битва, Столітня війна*), конференцій (до 100 000: наукова конференція «*Дні аритмології в Києві*», *XV Всеукраїнська ономастична конференція*), фестивалів (близько 100 000: *XII Фестиваль фотоклубів України, «Джура-Самар-Фест»*), конкурсів (до 100 000: *Конкурс перекладів чилійської поезії – 2018, V Конкурс «Хортицькі дзвони імені Марини Брацило»*), спортивних змагань (до 5 000: *Міжнародний дитячий турнір «Кубок Ю.Г. Затворницького», Чемпіонат України з хокею),* виставок (майже 100 000: *Перша міжнародна трієнале малих форм графіки* «*Intagio*», *XXII Міжнародна виставка посуду* «*Tableware*»), а також ігор (понад 200 000: «*Дарвін*», «*Штурмовик*»), технологічних катастроф (до 2 000: *Аральська катастрофа, Чорнобильська аварія*) та інших часових проміжків (понад 10 000: *Петрівка, Ренесанс*).

Висновки. Загалом саме ідеонімія є найбільшим онімним полем, компонентами якого є 736 670 000 пропріативів, що становить 77,62 % від їхньої загальної кількості. Проте як одиниці мови функціонує лише близько 33 000 власних назв нематеріальних об'єктів. Якщо деталізувати продуктивність окремих різновидів ідеонімів, то найбільше фіксується найменувань паперових (400 000 000) і електронних (216 000 000) документів, архівних матеріалів (58 000 00) і листів (40 000 000).

Перспективи використання результатів дослідження. З'ясувавши кількість власних назв, які належать до усіх шести онімних полів, ми зможемо встановити загальну кількість пропріативів, зокрема тих, які належать до сфери мови. Потрібно також розробити критерії, за якими ономастикон України співвідноситься з онімними системами інших країн на основі їх площі, кількості населення, економічного розвитку, історії держави тощо.

Наявність такої сукупності власних назв і практично щоденне їх збільшення унеможливлюють комплексне дослідження цієї групи лексики вручну, без застосування електронних засобів. На нашу думку, варто поєднувати два шляхи аналізу – укладання словників та створення українського ономастичного корпусу [див.: 17, с. 200].

Безумовно, лексикографічне опрацювання онімного матеріалу вже має чимало напрацювань, адже наявні словники і довідники багатьох різновидів пропріативів. На особливу увагу заслуговують ті найменування нематеріальних об'єктів, які характеризуються етнокультурною знаковістю. Вдалою спробою опису таких пропріативів є створений В. В. Жайворонком словник-довідник «Знаки української етнокультури» [див.: 4], що вміщує близько 10 000 лексем, з яких безпосередньо пропріальної лексики стосуються 714 слів, зокрема 300 ідеонімів (номінації свят, постів, друкованих видань та дійових осіб фольклорних і літературних творів). На нашу думку, з поданого переліку ґрунтовного опису в друкованому або електронному вигляді (з енциклопедичною інформацією про носія найменування і детальною лінгвістичною характеристикою) потребує ще більше ідеонімів (сюди варто насамперед включити номінації знакових для української і світової культури творів, на кшталт: «*Кобзар*» Т. Шевченка чи «*Мона Ліза*» Л. да Вінчі). Безперечно, енциклопедичне видання «Українські власні назви» дозволить сформувати в читачів науково достовірну інформацію про онімний простір нашої мови.

Однак є низка ідеонімних підвидів (гемеронімів, поетонімів, артіфрагментонімів тощо), характеристика яких можлива лише в контексті, і звичайний перелік найменувань нічого не дасть

дослідникові. У такій ситуації потрібно створювати ономастичний корпус, про що досить детально писала В. Ю. Неклесова [див.: 12].

На її думку, ономастичний корпус, тобто колекція текстів та їхніх фрагментів, що містить пропріальні одиниці і зберігається в електронному вигляді, має складається з трьох пластів: усного (спектаклі, фільми або телесеріали, випуски новин, сучасні та народні пісні, інтерв'ю зірок, парламентських діячів та громадян, рекламні блоки тощо), писемного (статті з газет та журналів, художні твори або їхні частини, документи, архівні дані, листи, наукові праці, релігійні тексти тощо, а також наявні реєстри, каталоги, переліки власних назв) та електронного (цитати з форумів і блогів, а також інформація про різні види діяльності, що певним чином стосується функціонування пропріальних одиниць). Можна ці пласти кваліфікувати і по-іншому: художній, публіцистичний, розмовний, фольклорний, діалектний, Інтернет-спілкування, однак основними в обох випадках є виокремлення двох частин – писемних та усних текстів. Хронологічні межі корпусу власних назв планується зробити широкими: від перших пам'яток до сьогодення.

Проект Ономастичного корпусу сприятиме вирішенню багатьох завдань: 1) виконувати не лише якісний, а й кількісний аналіз онімів, причому не лише в текстах певних авторів, а й у жанрах та засобах узусу; 2) простежувати динаміку вживання онімів, виявляти ступінь вживаності прецедентних власних назв та їх поширення серед різних верств населення; 3) уникати певної суб'єктивності у вивченні власних назвах, оскільки характеризуватися будуть не індивідуально обрані дослідником тексти або приклади, а всі наявні матеріали; 4) укладати словники певних письменників або навіть жанрів, визначати зв'язки власних назв з іншими лексемами; 5) знаходити інформацію про конотонімізацію та простежувати апелятивізацію пропріативів і онімізацію загальних назв; 6) фіксувати появу онімів-неологізмів та виявляти набуття або втрату пропріальними лексемами певних значень.

В. Є. Неклесова пропонує організовувати пошук Ономастичним корпусом за декількома ключами: ключовим словом, ономастичним розрядом, якщо наявна міжонімна омонімія, за темою або автором тексту, якщо ми говоримо про мову певного митця, за стилем тощо.

Визначено і приблизний план, за яким планується складати корпус. І якщо з двома пунктами можна погодитися (мається на увазі – включати лише індивідуальні найменування окремих одиничних об'єктів і розмежовувати їх за жанрами: поетичний, розмовний, електронний, газетний, розмовний тощо), то з першим (не виокремлювати типи власних назв, адже ще й досі не обговорено багато аспектів їхньої класифікації) варто посперечатися, оскільки така градація якраз і дозволить чітко визначати характерні (зокрема і квантитативні) ознаки різних типів онімів.

Загалом і енциклопедичне опрацювання стрижневих для українського ономастикону власних назв, і створення Ономастичного корпусу не лише дозволять підняти на якісно вищий рівень ономастичні студії в Україні, а й стануть у нагоді представникам інших галузей знань (філософії, історії, соціології, культурології тощо).

Література

1. Апоненко І. М. Еволюція власного імені в жанрі російської казки (від народної до літературної) : автореф. дис. … канд. філол. наук : 10.02.02 – рос. мова / І. М. Апоненко. – Дніпропетровськ, 2010. – 21 с.

2. Бережна М. В. Ономастикон романів Дж. К. Ролінг циклу «Гаррі Поттер» в українському та російському перекладах: автореф. дис. … канд. філол. наук : 10.02.16 – перекладознавство / М. В. Бережна. – К., 2009. – 20 с.

3. Бочарова І. В. Лексико-семантичні та граматичні параметри назв релігійних свят у сучасній українській мові : автореф. дис. … канд. філол. наук : 10.02.01 – укр. мова / І. В. Бочарова. – К., 1999. – 17 с.

4. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури : словник-довідник / В. В. Жайворонок. – К.: Довіра, 2006. – 703 с.

5. Карпенко Ю. О. Власні назви / Ю. О. Карпенко // Українська мова : Енциклопедія. – 2-ге вид, випр. і доп. – К. : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. – С. 83–84.

6. Качановська Т. О. Поетика оніма у французьких сонетах XIX століття як перекладознавча проблема (на матеріалі сонетів Ж. де Нерваля, Ш. Бодлера, С. Малларме та Ж.-М. де Ередіа) : дис. ... канд. філол. наук: 10.02.16 – перекладознавство / Т. О. Качановська. – К., 2006. – 226 с.

7. Кравченко Е. О. Поетика онімів у романі В. Набокова «Запрошення на страту» : автореф. дис. … канд. філол. наук : 10.02.02 – рос. мова / Е. О. Кравченко. – Дніпропетровськ, 2006. – 17 с.

8. Крупеньова Т. І. Функції власних назв у драматичних творах Лесі Українки : монографія / Т. І. Крупеньова. – Одеса : Астропринт, 2004. – 160 с.

9. Литвин Л. В. Ономастична система художньої прози (на матеріалі французьких романів XIX–XX століть) : автореф. дис. … канд. філол. наук : 10.02.05 – романські мови / Л. В. Литвин. – К., 2006. – 17 с.

10. Лупол А. В. Онімний простір у поезії Василя Стуса : автореф. дис. … канд. філол. наук : 10.02.01 – укр. мова / А. В. Лупол. – Одеса, 2011. – 23 с.

11. Мельник Г. І. Онімікон у структурі ідіостилю (на матеріалі поезії Євгена Маланюка) : автореф. дис. … канд. філол. наук : 10.02.01 – укр. мова / Г. І. Мельник. – Одеса, 2009. – 21 с.

12. Неклесова В. Ю. Формування українського ономастичного корпусу / В. Ю. Неклесова // Записки з ономастики: збірник наукових праць. – Одеса : Астропринт, 2015. – Вип. 18. – С. 541–547.

13. Реммер С. А. Хрононіми як особливий розряд власних імен : автореф. дис. … канд. філол. наук : 10.02.01 – рос. мова / С. А. Реммер. – Дніпропетровськ, 2005. – 17 с.

14. Торчинський М. М. Квантитативна характеристика власних географічних назв / М. М. Торчинський // Вісник Львівського університету. Серія Філологічна. – Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2019. – Вип. 72. – С. 276–287.

15. Торчинський М. М. Квантитативна характеристика української ергонімії / М. М. Торчинський // Філологічний часопис: науковий журнал. – Умань: Візаві, 2019. – Вип. 1 (19). – С. 139–148.

16. Торчинський М. М. Кількісна характеристика власних назв матеріальних об'єктів / М. М. Торчинський // Записки з українського мовознавства: збірник наукових праць. – Одеса, 2019. – Вип. 26. Том 1. – С. 171–180.

17. Торчинський М. М. Кількісна характеристика власних назв об'єктів живої природи / М М. Торчинський // Актуальні проблеми філології та перекладознавства: збірник наукових праць. – Хмельницький, 2019. – Вип. 16. – С. 197–201.

18. Усова О. О. Ономастикон художніх творів Миколи Хвильового : автореф. дис. … канд. філол. наук : 10.02.01 – укр. мова / О. О. Усова. – Донецьк, 2006. – 15 с.

19. Шотова-Ніколенко Г. В. Онімний простір романів Ю. І. Яновського : автореф. дис. … канд. філол. наук : 10.02.01 – укр. мова / Г. В. Шотова-Ніколенко. – Одеса, 2006. – 21 с.

References

1. Aponenko I. M. Evoliutsiia vlasnoho imeni v zhanri rosiiskoi kazky (vid narodnoi do literaturnoi) : avtoref. dys. … kand. filol. nauk : 10.02.02 – ros. mova / I. M. Aponenko. – Dnipropetrovsk, 2010. – 21 s.

2. Berezhna M. V. Onomastykon romaniv Dzh. K. Roling tsyklu «Harri Potter» v ukrainskomu ta rosiiskomu perekladakh: avtoref. dys. … kand. filol. nauk : 10.02.16 – perekladoznavstvo / M. V. Berezhna. – K., 2009. – 20 s.

3. Bocharova I. V. Leksyko-semantychni ta hramatychni parametry nazv relihiinykh sviat u suchasnii ukrainskii movi : avtoref. dys. … kand. filol. nauk : 10.02.01 – ukr. mova / I. V. Bocharova. – K., 1999. – 17 s.

4. Zhaivoronok V. V. Znaky ukrainskoi etnokultury : slovnyk-dovidnyk / V. V. Zhaivoronok. – K.: Dovira, 2006. – 703 s.

5. Karpenko Yu. O. Vlasni nazvy / Yu. O. Karpenko // Ukrainska mova : Entsyklopediia. – 2-he vyd, vypr. i dop. – K. : Vyd-vo «Ukrainska entsyklopediia» im. M. P. Bazhana, 2004. – S. 83–84.

6. Kachanovska T. O. Poetyka onima u frantsuzkykh sonetakh XIX stolittia yak perekladoznavcha problema (na materiali sonetiv Zh. de Nervalia, Sh. Bodlera, S. Mallarme ta Zh.-M. de Eredia) : dys. ... kand. filol. nauk: 10.02.16 – perekladoznavstvo / T. O. Kachanovska. – K., 2006. – 226 s.

7. Kravchenko E. O. Poetyka onimiv u romani V. Nabokova «Zaproshennia na stratu» : avtoref. dys. … kand. filol. nauk : 10.02.02 – ros. mova / E. O. Kravchenko. – Dnipropetrovsk, 2006. – 17 s.

8. Krupenova T. I. Funktsii vlasnykh nazv u dramatychnykh tvorakh Lesi Ukrainky : monohrafiia / T. I. Krupenova. – Odesa : Astroprynt, 2004. – 160 s.

9. Lytvyn L. V. Onomastychna systema khudozhnoi prozy (na materiali frantsuzkykh romaniv XIX–XX stolit) : avtoref. dys. … kand. filol. nauk : 10.02.05 – romanski movy / L. V. Lytvyn. – K., 2006. – 17 s.

10. Lupol A. V. Onimnyi prostir u poezii Vasylia Stusa : avtoref. dys. … kand. filol. nauk : 10.02.01 – ukr. mova / A. V. Lupol. – Odesa, 2011. – 23 s.

11. Melnyk H. I. Onimikon u strukturi idiostyliu (na materiali poezii Yevhena Malaniuka) : avtoref. dys. … kand. filol. nauk : 10.02.01 – ukr. mova / H. I. Melnyk. – Odesa, 2009. – 21 s.

12. Neklesova V. Yu. Formuvannia ukrainskoho onomastychnoho korpusu / V. Yu. Neklesova // Zapysky z onomastyky: zbirnyk naukovykh prats. – Odesa : Astroprynt, 2015. – Vyp. 18. – S. 541–547.

13. Remmer S. A. Khrononimy yak osoblyvyi rozriad vlasnykh imen : avtoref. dys. … kand. filol. nauk : 10.02.01 – ros. mova / S. A. Remmer. – Dnipropetrovsk, 2005. – 17 s.

14. Torchynskyi M. M. Kvantytatyvna kharakterystyka vlasnykh heohrafichnykh nazv / M. M. Torchynskyi // Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriia Filolohichna. – Lviv: Lvivskyi natsionalnyi universytet imeni Ivana Franka, 2019. – Vyp. 72. – S. 276–287.

15. Torchynskyi M. M. Kvantytatyvna kharakterystyka ukrainskoi erhonimii / M. M. Torchynskyi // Filolohichnyi chasopys: naukovyi zhurnal. – Uman: Vizavi, 2019. – Vyp. 1 (19). – S. 139–148.

16. Torchynskyi M. M. Kilkisna kharakterystyka vlasnykh nazv materialnykh obiektiv / M. M. Torchynskyi // Zapysky z ukrainskoho movoznavstva: zbirnyk naukovykh prats. – Odesa, 2019. – Vyp. 26. Tom 1. – S. 171–180.

17. Torchynskyi M. M. Kilkisna kharakterystyka vlasnykh nazv obiektiv zhyvoi pryrody / M M. Torchynskyi // Aktualni problemy filolohii ta perekladoznavstva: zbirnyk naukovykh prats. – Khmelnytskyi, 2019. – Vyp. 16. – S. 197–201.

18. Usova O. O. Onomastykon khudozhnikh tvoriv Mykoly Khvylovoho : avtoref. dys. … kand. filol. nauk : 10.02.01 – ukr. mova / O. O. Usova. – Donetsk, 2006. – 15 s.

19. Shotova-Nikolenko H. V. Onimnyi prostir romaniv Yu. I. Yanovskoho : avtoref. dys. … kand. filol. nauk : 10.02.01 – ukr. mova / H. V. Shotova-Nikolenko. – Odesa, 2006. – 21 s.

Рецензія/Peer review : 17.06.2019 Надрукована/Printed : 04.07.2019

УДК 821.162.1
DOI: 10.31891/2415-7929-2019-17-48-52

ХРЕНОВА В. В.
Хмельницький національний університет

ОСОБЛИВОСТІ СЕМАНТИКИ ТА СПОСОБИ ХУДОЖНЬОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ БАЗОВОГО КОНЦЕПТУ МАТИ В ПОЕЗІЇ ЛЕВА ЕВГЕНІУША ВЕНГЛІНСЬКОГО

На основі аналізу наукових праць уточнено сутність поняття «концепт», під яким ми розуміємо втілену у стійких повторюваних образах і наділену культурно значущим змістом смислову структуру, що відображає сутнісні ознаки дійсності та особливості її сприйняття людиною певного місця і часу, і є основою художньої картини світу автора. Виокремлено структуру концепту жінка (мати). Охарактеризовано особливості та способи реалізації концепту мати в поезії Л. Венглінського. Концепт мати представлений в українській творчості Л. Венглінського лексемами мати, мама, матінка, матенька, неня, ненька. Портрет матері, її позитивні почуття та широка емоційна сфера конотується здебільшого засобами мовної експресії. Загальнолюдське ототожнення матері з моральними категоріями доброта, турбота, ніжність, любов у творчості Л. Венглінського виражаються переважно у діях матері щодо дитини: нагодувати, одягнути, покласти спати, провести та зустріти сина з війни, чекати на доньку увечері тощо.

Ключові слова: концепт, художній концепт, структура концепту «жінка», образ жінки-матері.

KHRENOVA V.
Khmelnytsky National University

PECULIARITIES OF SEMANTICS AND METHODS OF ARTISTIC IMPLEMENTATION OF THE BASIC CONCEPT OF MOTHER IN THE POETRY OF THE LION BY EVGENIUSH HUNGLINSKY

On the basis of the analysis of scientific works, the essence of the concept "concept" is defined, by which we understand embodied in persistent repeated images and endowed with a meaningfully meaningful structure that reflects the essential features of reality and peculiarities of its perception by a person of a certain place and time, and is the basis of the artistic picture of the world of the author. The structure of the concept of woman (mother) is defined, which includes five microconcepts (microconcept is understood as "the integration of aspects on a thematic principle, which is relevant for the construction of a hierarchy of elements of the conceptual structure at all its levels"): microconcept "External characteristics"; micro-concept "Physical characteristics"; biological concept "Biological characteristics"; microconcept "Internal characteristics"; microconcept "Social characteristics".

It has been found that the image of the mother-mother is one of the most significant images of both Ukrainian and Polish culture and literature in particular. Under the influence of Christianity, the human mother relates to St. Mary, the Mother of Jesus Christ. Virgin Mary, Virgin Mary, Virgin Mary, Madonna in the Christian tradition - the perfect embodiment of motherhood, the patron saint of sinners and orphans, the ideal of feminine purity and tenderness. That is why women's qualities such as maternal care and compassion, forgiveness, and all that are distinguished by kindness and tenderness are associated with this.

The features and ways of realization of the concept of having in poetry of L. Venglinsky are characterized. The portrait of the mother, her positive feelings and broad emotional sphere are connotated by the means of linguistic expression: diminutive and caressing vocabulary, synonyms, numerous epithets and addressable forms. The universal human identification of the mother with the moral categories of kindness, care, tenderness, love in the work of L. Wenglinsky is expressed mainly in the mother's actions towards the child: to feed, dress, put to bed, spend and meet her son from the war, wait for her daughter in the evening and so on.

Keywords: concept, artistic concept, structure of concept «woman», the image of a female mother.

Актуальність дослідження. У художньому творі слово – вічний будівельний матеріал літературного образу, стає гнучким, змінним, рухливим і виразним, а також часто не тотожним тій лексичній одиниці, що зафіксована в словнику, хоча і співпадає за зовнішньою формою, адже в художньому тексті слово набуває властивостей до збагачення своєї семантики. Саме в слові і через слово відображається авторське бачення світу письменника, його система моральних цінностей. Зміст твору є певною об’єктивністю, поданою через призму авторського бачення. Як стверджував М. Бахтін: «кожний текст є чимось індивідуальним, єдиним і неповторним, і в цьому полягає його зміст, задум, задля чого він створювався. Це те в ньому, що має відношення до істини, правди, добра, краси, історії» [1]. З індивідуальністю автора, за М. Бахтіним, пов’язане все найголовніше в художньому тексті, саме тому метою читача і дослідника є глибоке проникнення в твір, що реалізує образ автора. Ґрунтовний аналіз твору неможливий без послідовного розгляду всіх елементів тексту різних рівнів. У творенні категорій образу автора беруть участь переважно одиниці лексико-семантичного рівня. Але не всі вони однаково важливі, адже деякі відіграють головну роль, коли інші перебувають на другорядному плані. Одним з найбільш важливих та актуальних понять сучасної лінгвістики є концепт.

Аналіз останніх джерел. Над проблемою ролі жіночих постатей у художній літературі (на матеріалі російської, української та польської літератур) працювала Ю. Булаховська. Трансформацію образу в українській та європейській культурах та, його порівняльний аналіз в творах різного періоду здійснювала К. Откович. Питання зображення архетипу матері як одного із аспектів компаративного дослідження творчості польських та українських письменниць розглядала Н. Орнат. Особливості художньої реалізації концепту «мати» у поезії Л. Венглінського розглядала у своїх дослідженнях Н. Совтис [2-5].

Постановка проблеми. Аналіз літературних та наукових джерел показує своєрідність репрезентації індивідуально-авторських концептів, що є свідченням неповторності й оригінальності ідіостилю. Чим багатший культурний і емоційний досвід митця слова, тим глибші і місткіші його концепти. Мета нашої наукової розвідки – визначити сутність поняття «концепт» та структуру концепту «жінка», дослідити особливості семантики та способи художньої реалізації базового концепту мати в поезії Л. Венглінського.

Виклад основного матеріалу. Найбільш поширеними у сьогоденній науці про є, мабуть, дослідження концептів як носіїв національної ментальності. Саме їх сукупність, оформлена в концептуальну систему, дає національну картину світу, втілену в мові. У ній знаходять свій слід кліматичні умови проживання, суспільний устрій, історія та найбільше – культура і менталітет певного народу. Оскільки у кожного народу вони різні, то й уявлення представників різних народів про дійсність суттєво відрізняються.

Вивчення взаємозв'язку між мовою і культурою не є новим, має давню історію, тому сьогодні у науковій літературі можна знайти безліч його інтерпретацій. У царині загального мовознавства цю проблему порушували ще наприкінці XVIII – на початку XX ст. (Й. Гердер, В. фон Гумбольдт, О. Потебня, Е. Сепір). Як наголошував В. фон Гумбольдт, «…мова утворює навколо людини чарівне коло, вийти з якого можна, тільки вступивши в інше коло, тобто вивчивши іншу мову» [6], а перехід на іншу мову приводить до зміни світогляду, причетності до іншої культури. Відповідно – різні мови характеризуються різним світобаченням та світосприйняттям. Крім того, кожна мова відображає своєрідний менталітет нації і, зі свого боку, впливає на нього. Власне так мова і нація постають силами, які взаємодоповнюють одна одну. Е. Сепір теж неодноразово наголошував, що мова має національний характер і не існує поза культурою. За його твердженням, концепт – це капсула думки, що в конденсованому вигляді містить (чи навіть генерує) всі можливі епізоди життя (переживання, досвід й ін.) [7]. Саме з таким підходом до тлумачення сутності концепту пов'язане поняття «національний концепт», який розглядається як «найбільш загальна, максимально абстрагована, проте конкретно репрезентована в мовній свідомості когнітивно оброблена ідея «(культурного) предмета», що існує в сукупності всіх валентних зв'язків, які мають національно-культурну маркованість» [8].

Аналіз концептів із метою реконструкції національної картини світу тісно пов'язує літературознавство з лінгвістикою і, на думку болгарської дослідниці Д. Чавдарової, може здійснюватися на двох рівнях літературного твору: на рівні тематології, оскільки концепт у літературному творі перетворюються на його тему чи мотив, та на рівні системи персонажів, оскільки їх можна осмислювати як вираження національного характеру [9]. Представниками цього напряму концептуального аналізу у сучасній науці є Л. Іванова, Н. Кудрявцева, А. Шмельова.

Завдання виокремити основні культурні концепти ставить перед собою російський дослідник Ю. Степанов, оскільки саме вони, на його переконання, формують національну культуру. Культура розглядається вченим як сукупність концептів та їх відношень. Саме тому Ю. Степанов вважає, що концепт виникає при зіткненні світу культури та індивіда [10]. Зв'язки між концептами визначаються «рівнем культури людини, її приналежністю до певної спільноти людей, її індивідуальністю» [11]. Властивість концепту виражати індивідуальні особливості концептоносія стала підставою для вивчення концептів із метою дослідження ідіостилю письменника та індивідуально-авторської картини світу. Таке вивчення концептів в українському літературознавстві висвітлено у працях Т. Пономарьової, В. Саєнка, О. Кузьміної.

Отже, як зазначає М. Маркова, постаючи компонентами авторської системи поглядів на світ, природу, історію, героїв тощо, концепт поєднує і національний погляд на дійсність, і індивідуально-авторські уявлення, а також містить відбиток культури. Значною мірою саме ідеї філософії, релігії, науки як елементів культури, втілені в авторські концепти, формують концепції дійсності й естетичної творчості митців. Цікавим видається бачення структури концепту письменником В. Шевчуком. Письменник пропонує розуміти концеп як складне абстрактне поняття, яке вживається при творенні художнього твору і яке стає інтелектуальним стрижнем, що з'єднує твір у єдину конструкцію, є його визначальною думкою, яка проходить через увесь твір у формі образних знаків, а водночас є побудником творення символів, метафор, з'єднуючи невідповідні поняття в несподіваному ракурсі і тим наповнюючи твір поглибленим змістом. Це свідоме оперування культурним спадком попередніх епох через використання загальноприйнятих, загальнолюдських національних смислів. Концепт вражає освіченого читача несподіваними порівняннями символів, витворюючи вишукану структуру, яка не раз заміняє сюжет» [12].

Спираючись на особливості окреслених напрямів концептуального аналізу в сучасному літературознавстві та підсумовуючи сказане, можемо сформулювати власне визначення концепту. На наш погляд, художній концепт – це втілена у стійких повторюваних образах і наділена культурно значущим змістом смислова структура, що відображає сутнісні ознаки дійсності та особливості її сприйняття людиною певного місця і часу, і є основою художньої картини світу автора.

Як показує аналіз письменної творчості, одним із ключових концептів будь-якої культури є концепт «жінка». Він є проекцією стереотипних уявлень про жінку як носія соціально визнаних якостей та ознак. Вони сформувалися на основі ролей, що виконує жінка у суспільстві [13]. Важливо з'ясувати структуру аналізованого концепту. Як відомо, кожен із концептів має особливі умови виникнення, сферу функціонування і, відбиваючись у мовній картині світу, реалізується через характерні засоби, що передають його специфіку. Концепт «жінка» в художньому дискурсі розкривається через численні описи психічних та

емоційних станів жінок, шляхом описів їх комунікації та ін. Окрім того, зміст концепту реалізують мовні засоби на позначення зовнішніх характеристик жінки, що функціонують також із метою відображення її внутрішнього портрета, оскільки зовнішність є проявом психологічних характеристик людини [14]. Російська дослідниця О. Чибишева, досліджуючи концепт «жінка», що об'єктивується у фразеологізмах російської та англійської мов, запропонувала таку класифікацію для його аналізу: мікроконцепт «Зовнішні характеристики людини»; мікроконцепт «Внутрішні характеристики людини»; мікроконцепт «Соціальні характеристики людини» [15]. До розв'язання цієї проблеми з позицій лінгвокультурної та соціокультурної реконструкції гендерного концепту «жінка» в українській мові на матеріалі вторинних метафоричних номінацій, які об'єктивують цей концепт, підійшла Т. Сукаленко. У структурі концепту дослідниця виокремлює п'ять мікроконцептів: мікроконцепт «Зовнішні характеристики»; мікроконцепт «Фізичні характеристики»; мікроконцепт «Біологічні характеристики»; мікроконцепт «Внутрішні характеристики»; мікроконцепт «Соціальні характеристики» [16].

Уточнивши сутність поняття «концепт» та структуру концепту «жінка», переходимо до аналізу поезії Л. Венглінського щодо особливостей семантики та способів художньої реалізації базового концепту мати в творчості автора. Образ жінки-матері є одним з найбільш значимих образів як української так і польської культури й літератури зокрема. Материнська любов дає потужний емоційний поштовх до благополуччя і життєздатності особистості. Адже, мати – це любов, підтримка, безпека, захист, відчуття свого коріння. Згідно з традиційними уявленнями, в українському, так і в польському суспільстві, матір наділена надзвичайно високими статусними рисами. Під впливом християнства людська матір співвідноситься зі Святою Марією – Матір Ісуса Христа. Богоматір, Богородиця, Діва Марія, Мадонна в християнській традиції – ідеальне втілення материнства, заступниця грішників і сиріт, ідеал жіночої чистоти та ніжності. Саме тому з цим образом асоціюються такі жіночі якості, як материнська турбота і співчуття, прощення, та все те, що вирізняється добротою і ніжністю. Особливе місце займає материнська молитва, яка вважається найсильнішою. «Ось моя та матір Божа, І син Єй небесний» [17, с. 216].

У поезії Л. Венглінського «Сирота» бідну дівчину, яка тужить за своєю матір'ю рятує Господь: «Господь бо бідну стеріг Не дав єй умерти в воді Милосердний всюди Біг» [17, с. 254]. Основні функції матері – народження дитини та опіка над нею: «За мать і за дочку. За здоров'є, ой, детини Та і положниці» [17, с. 439]. «Ту мать мене колисала, Пісночкі співала, Колим була дитиноньков, Немога і мала» [17, с. 216]. «Czemu płakać-bym nie miała Za matusią co chawała, Co pieściła mię, żywiła: Dzięki wam mateczko miła!» [18, с. 38]. «Ой ангелочку, Сердца цвіточку! Чи не мож нам знати, Ні ся догадати? Що то за гадкі миленькоі доньці, Нім усне, снуют ся, ой, по головоньці Вже бим не спала, Лиш тобі співала, В віщуни, ах, очи Зрілабим що ночи. Або в день ясний все бим ся дивила, Чи ти щасна доля паде, доню мила» [17, с. 293]. У зацитованому фрагменті значимі ключові слова: ангелочок, цвіточок, щасна доля мають виразне позитивне забарвлення. Ангел – це небесний посланець, який приносить від Бога звістки, але якщо взяти до уваги зменшувально-пестливу форму – посланець, який набув дитячого вигляду, а отже є символом чистоти і невинності. Автор використовує також зменшувально-пестливу лексику: миленька, головонька.

«Кому ж бим за тоє Красно дяковала, Як не нені моєй, Що мя виплекала» [17, с. 374]. «A matka ją stróży. Pilnuje niebogę i strzeże» [19, с. 212]. Мати-опікунка є символом, який можна віднести до першоджерела – природа-мати, а також Богородиці. Саме ця багатообразна постать матері-опікунки запевняє героям поезії почуття безпеки, дбає про заспокоєння основних потреб своїх дітей – ким би вони не були. Тому так гірко плаче хлопець-сирота, якого забирають на війну, оскільки не відчуває материнського захисту і передрікає собі важку долю [20, с. 85].

У патріотичній літературі XIX ст. був сформований виразний стереотип матері-польки (прототип створив А. Міцкевич), що виводиться зі стереотипу мати-Батьківщина. Найцікавіше з семантичного погляду є прислів'я, що відоме з XIX ст. – не та мати, що народила, а та, що виховала. До основних ролей матері література додає іще одну – патріотка, та, що народжує і виховує захисників вітчизни, оберігає народні цінності. Польський материнський епос виводиться з характерного для польського католицизму культу Марії, що призводить, що він поєднує ідеалізацію і трагізм: Мати-Полька присвячує (повинна присвятити) своїх дітей для великої народної справи і тому її материнство є (повинно бути) поєднане з терпінням. Саме такою берегинею моральності, сповнена доброти і посвяти, надаючи любов і подаючи приклад християнської чистоти серця – виступає мати у творах Л. Венглінського.

Символ природи-матері, землі-матері активно використовується в українських та польських збірках поета: «А родна мати Позоставляти Свим не забула дітонькам жир, Гойни всім пир» [17, с. 60]. «Нам щогід, Де-будь оченько наше ся кіне. Відкіль світ, Ані слід Нужди не знати в нашої мати, Під – піліть! [17, с. 64]. «І ти хочеш хліб ще мати? О неробо, жидів слуго! Не такім земля є мати, Не тобі, ой, нє, валюго!» [178, с. 433]. «Веди мя, ах, мати, скрізь блудний той світ. А колись по літах, де без сил вже стану, З тужненькім серцем ще на Тебе гляну І з такім воздухом ти впаду на грудь, А Ти мя прийми, яко вірна мати, Бо де ж, як у нені, мильше спочивати?» [17, с. 95]. «Matka natura mię piewca zrobiła. I poty śpiewam dla siebie i nieba, Póki się tego czuć daje potrzeba, I poty kwilę z miłości rodzinie, Póki śpiewania pora nie przeminie» [21, с. 7]. «Tkliwa matka drzew i kwiatów: Ziemia – karmi dzieci swoje, Słońce – dzielny ojciec światów...; Z pączków łuska kwiatów zwoje» [21, с. 4].

В україномовних творах переважно, якщо природа-мати, то батько – Господь: «Висьте всі над человіка, Ах, вдячніжші Отцу світа, Скоро рано – від вік віка В час весневний чи в час літа. Всі співаєте охоче Богу-господеви хвалу, Всякій первим бути хоче, Бо послідний вам закалов. Тому то у вас не знати Ані голоду, ні нужди, Всі здоровисьте у Мати, Всісьте щасни, та й рад кождий» [17, с. 69].

У поезії автор не тільки наділяє матір функцією опіки, мати виступає вчителькою як господарських справ, так і моральних принципів життя: «Лиш би прати, сли біленька В праці почорніє шмать, Так робила бабка, ненька, І вам треба – каже мать» [17, с. 558]. «Wybierz młodą, zdrową, rządną, Z dobrem sercem, a rozsądną, Mąréj na co? Życie szkołą!» (порада синові у виборі дружни) [19, с. 92]. «Правда, що кажеш, донєчко мила! Премудрость вічна, що світ зробила, Бога закони, ідвічни права І той лад в світі, за що Му слава!». «Але тиж треба то тобі знати, Же весь лад людзкій з потреби взятий, Же кожде право і установа Має причину, то ані слова! Бо хто зблаучит хоть би день в літі, Вже не заверне го нічим в світі, А хто гуляє, коли час праці, Холодно буде в зимі сираці». «Що іде з миру, що з ним треває, Обряди сільскі і обичаї Истинно мудру мают причину. Храньже, держи іх, доньо і сину! Хрань ід затрати звичаї свої, Язик родимий, народни строї І всі обр'яди, і приповідкі: То духа предків жиючи свідкі. Най світ великій слухає моди, Най ся, як хочут, німчут городи, Най одіж свойску на фрак зміняют, Віри і мови ся ідрікают. З старих сокровищ най і сміют ся, Чужинщиною най там поют ся. Ми – твердо стіймо при всем, що наше, Чи то литевскє, рускє чи ляше» [17, с. 477].

Народні уявлення тісно пов'язують образ матері з образом сім'ї, родини. У поезії Л. Венглінського відчутний прямий зв'язок концепту мати з тематичним корелятом батько та іншими членами сім'ї: «Раз дитє ся родит і оден лиш тато, Одина му мама – инших є богато» [17, с. 192]. «Слобода та золотенька І той Бога повний світ, Господарство, тато, ненька, Річка, сад і кождий пліт» [17, с. 497]. «Коби ви, сухи листочкі, Листикі жовтенькі, Перекінулись в хусточкі…:То для нені на головку, То для мене, для сестричкі, Для братиска мого прічкі І для инших із родини На всі літа і всі днини» [17 с. 565]. «Ади ж тепер знову, з яков охотою Сам іде, аж пре го горечка до бою. Тато операєсь, з сестров неня плаче, Але все на дурно, єму грудь аж скаче [17, с. 415].

У людській свідомості концепт мати невід'ємно функціонує у взаємозв'язку з концептом дитина. У вірші «Utyskiwanie żołnierza» поет підкреслює єдину цілісність матері і її дитини та їх нерозривний зв'язок: «Róży drzewem moja matka, Ja – jéj pnia gałązką jedną». [19, с. 219]. У творах Л. Венглінського домінує мотив поваги дітей до батьків та вірної синівської любові: «Syn się matki nie wyrzeknie» [22, с. 33]. «А где мати?.. Люба Мати, Син твій дома, вийди ж з хати! Най зцілую твої ноги, Син вернув ся твій з дороги [17, с. 367].

Концепт мати представлений в українській творчості Л. Венглінського лексемами мати, мама, матінка, матенька, неня, ненька, у польськомовних творах: matka, mama, macierz, mateczka, mateńka, matusia, matuś. Фіксуємо форми звертан-ня на Ви «Cóż matusieńko! Milczycie na to?» [22, с. 28]. Мати завжди була надзвичайно важливою для дитини, саме тому значна кількість творів поета присвячена любові сироти до матері та гірким поневірянням: «Без матенькі для дівчини, Чим без соньца, роси цвітка, Тим без нені є сирітка» [17, с. 319]. Kochaj, jak tkliwa dziewczyna, Sierota pamięć swej matki, Po której stracie ze żalu Nigdy nie stroi się w kwiatki [21, с. 118].

Символи матері у текстах можуть мати амбівалентний характер, напр., одна мати радить вибирати наречену за покликом серця і з огляду на моральні якості дівчини, а інша звертає увагу лише на величину посагу [17, с. 92]. Протиставленням турботливій матері є зла мачуха: «Ach słodko i miło U matki mi było, Nie taka Macocha! Krwi obcéj nie kocha. Chléb matki smakuje Bo szczérze go daje, Macocha żałuje, Wypomnie, wyłaje» [19, с. 201]. Напр., мачуха жаліє не сироту, яка потонула, а сорочку, в яку була одягнена дівчина: «Мачоха клене ще: «Враже! Хто ти ся топитикаже? Не так жаль ми тя, дівочкі, Як твоєй ми жаль сорочкі. Без тебе ся обійду, А сорочкі не найду!» [19, с. 317].

Часто ключовим виступає явище антитези, як напр., у вірші «Мати»: «Під крищачою там березою, Буйно трава там росте. В округ пнів стятих, бортлавих, мохнатих Згоріло – місце пусте. Під нені оком солодко жити, Весь любит, ніхто не б'є, Не стане нені – біда вам діти! Тяжко ся, гірко жиє» [17, с. 319]. Серед найважливіших, архетипних атрибутів матері у поезії виділяємо: поцілунок, сльози, мову матері. «Як же серце нені було би, ой, щасне! Все бим ся на тебе, дівонько, дивила, І все ціловала і тебе строіла» [17, с. 302]. «Ціловала та ридала, Ах, чемненька моя мать, І волосє собі рвала, В тайстру дала хліб і шмать!» [17, с. 497]. «Kochaj, jak tkliwa dziewczyna, Sierota pamięć swej matki, Po której stracie ze żalu Nigdy nie stroi się w kwiatki. Jak matka jedyńca syna – W którym chlubę swoją widzi, Kochając – ze wszech roskoszy I wszelkich cierpień dlań szydzi. I w każdej krwi, łzy kropelce, W każdym odczuwa go tętnie, W każde ni serca, nerwów drgnieniu Przywiązana doń namiętnie» [21, с. 118]. Сльози матері можуть можуть бути сльозами щастя, смутку, розпачу але в кожному випадку джерело сліз є однакове – архетипна любов матері [5].

Висновки. Отже, дослідження мовної картини світу творів письменника дає можливість стверджувати, що центральне місце світобачення поета займає матір. Вона є джерелом життя, опікункою і берегинею домашнього вогнища. Портрет матері, її позитивні почуття та широка емоційна сфера конотується засобами мовної експресії: зменшувально-пестлива лексика, синоніми, численні епітети і адресативні форми тощо: ptaszek, gołąbek, okienko, chatynka, niedziółka, żytko, serduszko, córeczko, synku, doniu, moja miła. Загальнолюдське ототожнення матері з моральними категоріями доброта, турбота, ніжність, любов у творчості Л. Венглінського виражаються переважно у діях матері щодо дитини:

нагодувати, одягнути, покласти спати, провести та зустріти сина з війни, чекати на доньку увечері тощо.

Перспективи використання результатів дослідження. Подальші дослідження особливостей семантики та способів художньої реалізації концепту мати в поезії польських та українських авторів сприятимуть здійсненню порівняльного аналізу засобів його мовної інтерпретації.

Література

1. Бахтин М.М. Проблемы поэтики Достоевского / М.М. Бахтин. – М., 1979. – 362 с.
2. Булаховська Ю.Л. Про роль жіночих постатей у художній літературі (на матеріалі російської, української та польської літератур) / Ю.Л. Булаховська // Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур. – 2012. Вип. 17. – С. 153–158.
3. Катерина Откович. Ілюзія свободи: образ жінки від традиціоналізму до модернізму : монографія / Катерина Откович. – К.: КАРБОН, 2010. – 210 с.
4. Орнат Н. Архетип матері в романах Полі Гоявічинської «Дівчата з Новолипок» та Ірини Вільде «Сестри Річинські» / Н. Орнат // Султанівські читання. – 2016. – С. 153–164.
5. Концепт «мати» у творах Л.Е. Венглінського / Н. Совтис // Київські полоністичні студії. – 2015. – Т. 26. – С. 444–449.
6. Гумбольдт В. фон. Избранные труды по языкознанию / В. фон Гумбольдт. – М., 1984. – С. 162–183.
7. Sapir E. Language : An introduction to the study of speech [Electronic resource] / E. Sapir. – Access mode : http://www.languagerealm.com/files/Language_Study_Speech.pdf.
8. Іващенко В. Лінгвоконцептуальна репрезентація фрагментів когніції в термінопросторі української мистецтвознавчої картини світу : дис. … д-ра філол. наук : 10.02.01 / В. Іващенко. – К., 2007. – 512 с.
9. Чавдарова Д. Концепты русской культуры с точки зрения литературоведа [Электронный ресурс] / Д. Чавдарова. – Режим доступа : // http://www.russian.slavica.org/down/SBORNIK-3.doc.
10. Степанов Ю. Концепт // Константы: словарь русской культуры / Ю. Степанов. – М.: Академический проект, 2004. – С. 42–67.
11. Лихачев Д. Концептосфера русского языка / Д. Лихачев // Русская словесность. От теории словесности к структуре текста. Антология. – М. : Academia, 1997. – С. 80–287.
12. Маркова М. «Концепт» та «концептуалізація» у сучасному літературознавстві / М. Маркова // Питання літературознавства : науковий збірник. – Вип. 74. – Чернівці : Рута, 2007. – С. 317–324.
13. Ковальчук Л.П. Лингвокультурные особенности концепта «Женщина» – «Frau» в русских и немецких фразеологизмах / Л.П. Ковальчук // Вестник Челябинского национального университета. – 2009. – Вып. 38. – С. 93–96.
14. Королев К. Энциклопедия символов, знаков, эмблем / К. Королев. – М. : Эксмо, Спб : Terra Fantastica, 2003. – 528 с.
15. Чибышева О.А. Концепт «Женщина» в русской и английской фразеологии : (на материале предметных фразеологизмов, именующих женщину) : автореф. дисс. … канд. филол. наук / О.А. Чибышева; Омск. гос. пед. ун-т. Челябинский гос. пед. ун-т. – Челябинск, 2005. – 24 с.
16. Сукаленко Т.М. Метафоричне вираження концепту жінка в українській мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Сукаленко Т.М.; Ін-т української мови НАН України. – К., 2009. – 20 с.
17. Венглінський Л. Вибрані поезії українською мовою / Л. Венглінський. – К. : Університет «Україна», 2011. – С. 288–586.
18. Węgliński L. Echo z za Tatr i Karpat / L. Węgliński. – Kraków : nakładem autora, 1885. – 288 s.
19. Węgliński L. Echo z za Tatr i Karpat / L. Węgliński. – Kraków : nakładem autora, 1885. – 288 s.
20. Węgliński L. Snopek z niw sławiańskich i obcych Karpat / L. Węgliński. – Kraków : nakładem autora, 1885. – 242 s.
21. Węgliński L. 7 / L. Węgliński. – Kraków : nakładem autora, 1885. – 170 s.
22. Węgliński L. Dźwięki z polskich siół i pól / L. Węgliński. – Kraków : nakładem autora, 1885. – 230 s.

References

1. Bakhtyn M.M. Problemы poэtyky Dostoevskoho / M.M. Bakhtyn. – M., 1979. – 362 s.
2. Bulakhovska Yu.L. Pro rol zhinochykh postatei u khudozhnii literaturi (na materiali rosiiskoi, ukrainskoi ta polskoi literatur) / Yu.L. Bulakhovska // Komparatyvni doslidzhennia slovianskykh mov i literatur. – 2012. Vyp. 17. – S. 153–158.
3. Kateryna Otkovych. Iliuziia svobody: obraz zhinky vid tradytsionalizmu do modernizmu : monohrafiia / Kateryna Otkovych. – K.: KARBON, 2010. – 210 s.
4. Ornat N. Arkhetyp materi v romanakh Poli Hoiavichynskoi «Divchata z Novolypok» ta Iryny Vilde «Sestry Richynski» / N. Ornat // Sultanivski chytannia. – 2016. – S. 153–164.
5. Kontsept «maty» u tvorakh L.E. Venhlinskoho / N. Sovtys // Kyivski polonistychni studii. – 2015. – T. 26. – S. 444–449.
6. Humboldt V. fon. Yzbrannыe trudы po yazыkoznanyiu / V. fon Humboldt. – M., 1984. – S. 162–183.
7. Sapir E. Language : An introduction to the study of speech [Electronic resource] / E. Sapir. – Access mode : http://www.languagerealm.com/files/Language_Study_Speech.pdf.
8. Ivashchenko V. Linhvokontseptualna reprezentatsiia frahmentiv kohnitsii v terminoprostori ukrainskoi mystetstvoznavchoi kartyny svitu : dys. … d-ra filol. nauk : 10.02.01 / V. Ivashchenko. – K., 2007. – 512 s.
9. Chavdarova D. Kontseptы russkoi kulturы s tochky zrenyia lyteraturoveda [Эlektronnыi resurs] / D. Chavdarova. – Rezhym dostupa : // http://www.russian.slavica.org/down/SBORNIK-3.doc.
10. Stepanov Yu. Kontsept // Konstantы: slovar russkoi kulturы / Yu. Stepanov. – M.: Akademycheskyi proekt, 2004. – S. 42–67.
11. Lykhachev D. Kontseptosfera russkoho yazыka / D. Lykhachev // Russkaia slovesnost. Ot teoryy slovesnosty k strukture teksta. Antolohyia. – M. : Academia, 1997. – S. 80–287.
12. Markova M. «Kontsept» ta «kontseptualizatsiia» u suchasnomu literaturoznavstvi / M. Markova // Pytannia literaturoznavstva : naukovyi zbirnyk. – Vyp. 74. – Chernivtsi : Ruta, 2007. – S. 317–324.
13. Kovalchuk L.P. Lynhvokulturnыe osobennosty kontsepta «Zhenshchyna» – «Frau» v russkykh y nemetskykh frazeolohyzmakh / L.P. Kovalchuk // Vestnyk Cheliabynskoho natsyonalnoho unyversyteta. – 2009. – Vыp. 38. – S. 93–96.
14. Korolev K. Эntsyklopedyia symvolov, znakov, эmblem / K. Korolev. – M. : Эksmo, Spb : Terra Fantastica, 2003. – 528 s.
15. Chybыsheva O.A. Kontsept «Zhenshchyna» v russkoi y anhlyiskoi frazeolohyy : (na materyale predmetnыkh frazeolohyzmov, ymenuiushchykh zhenshchynu) : avtoref. dyss. … kand. fylol. nauk / O.A. Chybыsheva; Omsk. hos. ped. un-t. Cheliabynskyi hos. ped. un-t. – Cheliabynsk, 2005. – 24 s.
16. Sukalenko T.M. Metaforychne vyrazhennia kontseptu zhinka v ukrainskii movi : avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. filol. nauk : spets. 10.02.01 «Ukrainska mova» / Sukalenko T.M.; In-t ukrainskoi movy NAN Ukrainy. – K., 2009. – 20 s.
17. Venhlinskyi L. Vybrani poezii ukrainskoiu movoiu / L. Venhlinskyi. – K. : Universytet «Ukraina», 2011. – S. 288–586.
18. Węgliński L. Echo z za Tatr i Karpat / L. Węgliński. – Kraków : nakładem autora, 1885. – 288 s.
19. Węgliński L. Echo z za Tatr i Karpat / L. Węgliński. – Kraków : nakładem autora, 1885. – 288 s.
20. Węgliński L. Snopek z niw sławiańskich i obcych Karpat / L. Węgliński. – Kraków : nakładem autora, 1885. – 242 s.
21. Węgliński L. 7 / L. Węgliński. – Kraków : nakładem autora, 1885. – 170 s.
22. Węgliński L. Dźwięki z polskich siół i pól / L. Węgliński. – Kraków : nakładem autora, 1885. – 230 s.

Рецензія/Peer review : 23.05.2019 Надрукована/Printed : 05.07.2019

ГЕРМАНІСТИКА: СУЧАСНІ АСПЕКТИ ЇЇ ДОСЛІДЖЕННЯ

УДК 378.016:811:111'342.2:159.946.3
DOI: 10.31891/2415-7929-2019-17-53-56

ГЛУШКОВЕЦЬКА Н. А.
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
МАЦЮК О. О.
Хмельницький національний університет

ФОНЕТИЧНА ІНТЕРФЕРЕНЦІЯ ЯК ЛІНГВІСТИЧНА ПРОБЛЕМА

У статті розглядається явище інтерференції. Зазначається, що відмінності між мовними системами викликають певні труднощі під час вивчення англійської мови. Інтерференція можлива на всіх рівнях мови, насамперед це явище простежується у фонетичному аспекті. Фонетична інтерференція проявляється у неправильній артикуляції звуків, помилках у розстановці словесного і фразового наголосу, неправильному інтонаційному оформленні різних комунікативних типів речень.

Ключові слова: інтерференція, фонетика, фонеми, інтонація, словесний та фразовий наголос, англійська мова.

HLUSHKOVETSKA N.
Kamyanets-Podilskyi Ivan Ohiyenko National University
MATSIUK O.
Khmelnytskyi National University

PHONETIC INTERFERENCE AS LINGUISTIC PHENOMENON

The article considers the phenomenon of "interference". The differences between the language systems have some difficulties in learning English. The article deals with the linguistic-psychological aspects of phonetic interference.

Interference is possible on all language levels, especially it is presented in phonetic aspect. Phonetic interference is demonstrated in incorrect articulation of phonemes, in mistakes of putting word and phrase stress, in incorrect intonation of different communicative types of sentences. The ways of the limitation of the negative influence of phonetic interference while learning a foreign language are investigated.

The phonetic system of native language is subconscious that's why it is no need to control it. But it influences on the foreign language and slows down the process of mastering the phonetic system of the last one. It gives the negative impulse on pronunciation especially during the initial period of foreign language learning. Thus it is necessary to pay attention to the articulation of the phonemes and stating the correct pronunciation. It has been defined that interference appear both in perception and reproduction of language. In this case it is important to prepare the system of corrective phonetic exercises taking into consideration not only language and deductive but psychological approaches in improving pronunciation skills. Phonetic interference can seriously influence on the perception and correct reproduction of English phonemes and intonation of different types of sentences. That's why it demands the permanent control from the teacher and from the language learner.

Keywords: interference, phonetics, phonemes, intonation, word and phrase stress, the English language.

Якісне засвоєння мови, яка вивчається, залежить від рівня теоретичних знань та від індивідуальних особливостей того, хто вивчає. Під час вивчення іноземної мови однією з головних проблем є явище інтерференції, яке виникає при контакті рідної та іноземної мов. Інтерференція можлива на всіх рівнях мови: лексичному, граматичному, фонетичному тощо.

Багаточисленні наукові розвідки свідчать, що явище інтерференції викликало і викликає підвищений інтерес науковців до вивчення зазначеного питання. Теоретичні основи дослідження інтерференції, як психолінгвістичної проблеми, висвітлені у працях вітчизняних та зарубіжних науковців таких як У. Вайнрайх, Г. Ведель, Л. Шкрарапута, Т. Шухардт, В. Ярцева та ін. Інтерференція в перекладі як в лексичному, так і теоретичному аспектах, представлена у дослідженнях В. Карабана, В. Борисової, Б. Колодій, К. Кузьміної, Л. Нечаєва та ін. Як соціокультурний феномен, викликаний не системою мови, а неправильним тлумаченням культури, яку ця мова віддзеркалює, пропонує розглядати інтерференцію Н. Федорова. Види інтерференції та методики її вивчення пропонують дослідниці А. Крутобережська та Я. Солдатова. Фонетична інтерференція визнається найбільш імперативною та розглядається у працях Б. Ахметжанова, В. Вященко, О. Клименко, О. Сафіна та ін.

Незважаючи на ґрунтовні дослідження зазначеної проблеми в працях як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників, й різноманітності інтерференції, наразі виникає необхідність з'ясування причин саме фонетичної інтерференції на початковому етапі вивчення англійської мови, в чому й полягає мета нашого дослідження.

Насамперед інтерференція простежується на початковому етапі вивчення іноземної мови під час оволодіння фонетичною системою мови. При цьому найуразливішою є звукова та інтонаційна специфіка мови. стверджує, що головною причиною такого стану справ є відсутність можливості безпосередньо

спостерігати процес інтерференції. Автор справедливо зазначає, що науковці мають змогу дослідити вже її кінцевий результат — помилкові мовні здобутки тих, хто вивчає іноземну мову [3, с.70]. Саме це зумовлює недостатнє вивчення сутності процесу інтерференції.

Передусім слід з'ясувати який саме зміст ми вкладаємо у термін інтерференція. Зазначимо, що він первинний як психологічний. Так, у психології під ним розуміють явище пам'яті, яке полягає в залежності запам'ятовування від накладання іншого матеріалу [9, с. 52]. Точніше, під інтерференцією мається на увазі вплив уже наявних у індивіда навичок на утворення нових в контексті гальмуючого впливу уже отриманих на новоутворюванні.

У філології під терміном інтерференція найчастіше розуміють взаємодію мовних систем, яка характеризується проникненням елементів і рис однієї мови в систему іншої, яка відбувається при мовних контактах чи при індивідуальному оволодінні нерідною мовою. Це явище виражається у відхиленнях від норм і системи мови, що вивчається під впливом рідної [7, с.197].

Інтерференція здатна охоплювати всі рівні мови, але особливо вона помітна у фонетиці. Фонетична інтерференція, яку ми розглядаємо з психолінгвістичної точки зору є порушенням (перекручуванням) вторинної та чергової мовних систем в результаті взаємодії у свідомості індивідуума фонетичних норм різних мов [2]. Слід зазначити, що інтерференція проявляється як при сприйнятті, так і при відтворенні мови.

Сучасні дослідники переважно зосереджують увагу на способах попередження граматичної та лексичної інтерференції [8]. Разом з тим фонетична інтерференція визнається дослідниками найбільш імперативною. На цьому зокрема наголошує Б. Ахметжанов, який справедливо зазначає, що при спілкуванні рідною мовою фонетичні автоматизми є найменш усвідомлюваними. Саме тому іноземна мова перенасичується варваризмами, що особливо проявляється у вимові [1, с.25]. Справді, фонетична система рідної мови є підсвідомою, тому не потребує контролю при спілкуванні. Вона ж автоматично переноситься на іноземну мову та гальмує засвоєння фонетичної системи останньої. Це в свою чергу здійснює негативний вплив на вимову, особливо на початкових етапах вивчення іноземної мови. Тому при вивченні іноземної мови слід акцентувати увагу на артикуляції звуків та постановку правильної вимови.

Л. Семенюк зазначає, що фонетична інтерференція проявляється у неправильній артикуляції звуків, помилках у розстановці словесного і фразового наголосу, неправильному інтонаційному оформленні різних комунікативних типів речень [10, с. 234]. Виникнення інтерференції спричинено основним фактором, який полягає в негативному перенесенні фонетичної системи рідної мови на іноземну. Таке явище відбувається, коли мовленнєві навички та вміння студентів неоднакові. Очевидно, що навички та вміння мовлення українською мовою виявляються міцнішими. Вивчити іноземну мову в немовному середовищі завдання надзвичайно складне. Активної англомовної практики в студентів значно менше, а комунікативні ситуації навчального спрямування характеризуються штучністю та гіпотетичністю. Відповідно, англійські мовленнєві навички та вміння не такі стійкі, адже останні виробилися пізніше.

Досвід показує, що в студентів, рідна мова яких українська, такі англійські звуки, як [ɵ], [ð], значно частіше зазнають фонетичної інтерференції. Студенти, зазвичай, транслітерують буквосполучення th, вимовляючи його як [т]. Також для відтворення зазначених англійських фонем вживаються українські звуки [д], [с], [з]. Для уникнення подібних помилок слід виробити спеціальні навички англійської вимови та довести їх до підсвідомого автоматизму. Зокрема, у даному випадку варто пам'ятати, що англійські звуки [ɵ], [ð], є фрикативними, а українські [т], [д] — проривні. Особливе значення для вимови у таких випадках має положення язика: в англійській вимові він займає більш передню позицію, оскільки англійські звуки [ɵ], [ð] є міжзубними, а українські [т], [д] – зубними. Для корекції зазначених помилок варто практикувати поступовий рух язика з позиції [s], [z] в позицію [ɵ], [ð].

З огляду на те, що одна фонема змінює лексичне значення слова, надзвичайно важливо навчити студентів розрізняти англійські літери w, v, а також відповідні фонеми [w] та [v]. Для цього слід пояснити відмінність у вимові, що зумовлена позицією органів мовлення. У вимові англійського звуку [w] беруть участь лише губи, що округлюються та випинаються вперед. У цьому випадку слід мати на увазі, що англійський [w] вживається більш енергійно і значно швидше ніж український [в]. Англійська фонема [v] формується за допомогою нижньої губи, що піднімається та відштовхується від верхніх зубів, отже є губо-зубною і найбільше нагадує українську [в]. Слід зазначити, що англійський звук [v] є значно експресивнішим.

Студенти, в кого рідна мова українська, мають тенденцію вимовляти звуки [p], [b], [m] недостатньо енергійно, випинати губи. Крім того, вони часто вимовляють англійський проривний звук [p] без будь-якої аспірації або навпаки із занадто сильною аспірацією.

Основною помилкою під час вимови англійських альвіолярних [t], [d], [n], [l] є їх уподібнення до відповідних українських зубних звуків [т], [д], [н], [л]. Під час відпрацювання англійських фонем [t], [d] необхідно порівнювати вимову українських слів [тато], [так], [дід], вимовляючи їх з альвіолярними [t], [d] – [tato], [tak], [did], аби зрозуміти відмінність вимови та природу творення фонем. Спостерігається схильність до їх пом'якшення. Особливо це проявляється під час вимови англійської альвіолярної [l]. Студенти вимовляють зазначену фонему як українську [л], притискаючи кінчик язика до передніх верхніх зубів, а не

до альвіол. Літера *l* в позиції перед *i* завжди є твердою напр. *Lily, little*, оскільки усі англійські приголосні фонеми тверді. В англійській транскрипції значок пом'якшення не вживається

Деякі студенти допускають помилки у вимові англійських звуків [s], [z] уподібнюючи їх до українських [с], [з]. Очевидно, що головною причиною цього є певна подібність у позиції язика (вимовляються за допомогою кінчика та основної частини язика) у вимові вказаних українських та англійських звуків. Але слід зазначити, що при вимові англійських альвіолярних [s], [z], необхідно язик відтягувати від нижніх зубів та утримувати його на рівні альвіол, в той час як українські [с], [з] є зубними, що передбачає аби язик торкався нижніх зубів.

Таким чином з психолінгвістичної точки зору проблема інтерференції полягає в тому, щоб визначити найбільш поширені розходження між мовними системами, що зумовлюють труднощі у процесі вивчення іноземної мови та передбачати можливі прояви інтерференції.

Спробуємо визначити психологічні можливості обмеження фонетичної інтерференції, що ґрунтуються на індивідуальних відмінностях тих кого навчають, зокрема у процесі сприйняття. О. Клименко та О. Сафін зазначають, що сприйняття є створенням відповідного образу об'єктивних предметів і явищ при їхній безпосередній взаємодії з органами чуттів [4,с.142]. Коли той хто вивчає іноземну мову, сприймає новий для себе звук, нервові імпульси надходять до кори головного мозку. На цьому етапі відбувається зіставлення нових звуків з уже відомими індивіду та обирається спосіб відтворення звуку, який надійшов. Нервовий центр формує конституцію спеціальних рухів, які є обов'язковими для виконання при виголошені конкретного мовного елемента. У процесі говоріння від органів мови тих, хто говорить, надходять сигнали про те як відбувається моворух. За допомогою цієї інформації нервовий центр піддає корекції рух у випадку його невідповідності заданій побудові. Але, оскільки в нервовому центрі уже закладені зразки звуків рідної мови, то зразки звуків мови, яка вивчається, накладаються на них. Внаслідок цього виникають такі види фонетичної інтерференції:

- надмірна диференціація (накладання фонемних розходжень первинної системи на звуки вторинної);
- недостатня диференціація (змішання нормативних ознак мов, які перебувають у контакті оскільки є часткова наявність загальних компонентів в умовах дії при неоднаковому ступені їхнього автоматизму);
- неправильна інтерпретація (вплив системи рідної мови на іноземну за такими ознаками, які є іманентними для системи рідної мови);
- субституція (підміна одиниць вторинної системи одиницями рідної мови).

Як показують сучасні дослідження, фонетична інтерференція виявляється як при сприйнятті, так і при відтворенні мови [4]. Так, при вивченні англійської мови студентами, уже знайомих з фонетичною системою рідної мови, сприйняття звуків іноземної мови відбувалося шляхом їхнього співставлення з фонетичними зразками, що призводило до спільної локалізації фонетичних механізмів. Фонетичні помилки відображали мовну компетенцію, яка була сформована у процесі вивчення та засвоєння попередніх мов. Існував чіткий зв'язок між виявом фонетичної інтерференції та тим як те чи інше фонетичне явище співвідноситься з вже сформованими фонетичними системами рідної і першої іноземної мови. У переважній більшості випадків фонетичної інтерференції зазнавали групи явищ англійської мови, які не збігалися з рідною мовою.

Звідси випливає цілком слушний висновок, що система вправ з корекції повинна враховувати не лише лінгводидактичні, а й психологічні підходи до побудови системи корекційних вправ, зокрема цілеспрямоване орієнтування на вибіркові форми фіксації як одного з можливих способів обмеження фонетичної інтерференції.

Отже, фонетична інтерференція може серйозно впливати на сприйняття та відтворення при вивченні іноземної мови. Тому потребує постійної контролю як з боку викладача так і з боку того хто вивчає іноземну мову.

Проведений аналіз не вичерпує усіх аспектів зазначеної проблеми. Вважаємо, що перспективними напрямами подальших досліджень є вивчення явища інтерференції в перекладі як в лексичному, так і теоретичному аспектах, як соціокультурний феномен, викликаний не системою мови, а неправильним тлумаченням культури, яку ця мова віддзеркалює, вивчення їх впливу на ефективність цього процесу.

Література

1. Ахметжанов Б. Н. Фонетические основы интерференции: автореф. дисс. на соискание науч. степени канд. филол. наук. Ленинград. 1982. 27 с.
2. Вященко В. С. Психолингвистическая характеристика языковой интерференции / Психолингвистические исследования развитие речи и обучения второму иностранному языку. Москва, 1988. 352 с.
3. Клименко О. С. Інтерференція навичок як психолого-педагогічна проблема. Збірник наукових праць. Хмельницький, 2001. №28. Ч.2. С. 68–72.
4. Клименко О. С., Сафін О. Д. Інтерференція і перенос як взаємодія навичок. Збірник наукових праць ІП АПНУ. 2002. №1. Ч.5. С. 140–144.
5. Лингвистический энциклопедический словарь / под. ред. В.Н. Ярцевой. М.: Институт языкознания АН СССР, 1990. 682 с.
6. Крутобережская А. С., Солдатова Я. В. Интерференция как объект исследования психолингвистики. Инновационная Наука. 2015. №7. С. 53–56.
7. Нечаєв Л. Г. Факторы, определяющие коммуникативную вариативность при переводе / Перевод и интерпретация текста: Сборник научных трудов / отв. ред. В.А. Кухаренко. М.: Институт языкознания АН СССР, Одесский университет им. И.И. Мечникова, 1988. С. 196–198.

8. Попередження інтерференції мови оригіналу в перекладі (вибрані граматичні та лексичні проблеми перекладу з української мови на англійську) : навч. посіб. / Карабан В. І., Борисова О. В., Колодій Б. М., Кузьміна К. А. Вінниця : НОВА КНИГА, 2003. 478 с.

9. Словник іншомовних слів / Укладачі: Морозов С. М., Шкрарапута Л. М. Київ : Наукова думка, 2000.

10. Семенюк Л. Й. Міжмовна інтерференція та шляхи її подолання при вивченні другої іноземної мови. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Сер. Філологічна. Вип. 55. С. 233–235.

11. Федорова Н. П. Преодоление лингвокультурной интерференции в процессе обучения иностранному языку студентов неязыковых вузов (на материале английского языка) : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. пед. наук : 13.00.02. Нижний Новгород, 2010. 21 с.

References

1. Akhmetzhanov B. N. Fonetycheskye osnovы ynterferentsyy: avtoref. dyss. na soyskanye nauch. stepeny kand. fylol. nauk. Lenynhrad. 1982. 27 s.

2. Viashchenko V. S. Psykholynhvystycheskaia kharakterystyka yazыkovoi ynterferentsyy / Psykholynhvystycheskye yssledovanyia razvytye rechy y obuchenyia vtoromu ynostrannomu yazыku. Moskva, 1988. 352 s.

3. Klymenko O. S. Interferentsiia navychok yak psykholoho-pedahohichna problema. Zbirnyk naukovykh prats. Khmelnytskyi, 2001. №28. Ch.2. S. 68–72.

4. Klymenko O. S., Safin O. D. Interferentsiia i perenos yak vzaiemodiia navychok. Zbirnyk naukovykh prats IP APNU. 2002. №1. Ch.5. S. 140–144.

5. Lynhvystycheskyi эntsyklopedycheskyi slovar / pod. red. V.N. Yartsevoi. M.: Ynstytut yazыkoznanyia AN SSSR, 1990. 682 s.

6. Krutoberezhskaia A. S., Soldatova Ya. V. Ynterferentsyia kak obъekt yssledovanyia psykholynhvystyky. Ynnovatsyonnaia Nauka. 2015. №7. S. 53–56.

7. Nechaiev L. H. Faktorы, opredeliaiushchye kommunykatyvnuiu varyatyvnost pry perevode / Perevod y ynterpretatsyia teksta: Sbornyk nauchnыkh trudov / otv. red. V.A. Kukharenko. M.: Ynstytut yazыkoznanyia AN SSSR, Odesskyi unyversytet ym. Y.Y. Mechnykova, 1988. S. 196–198.

8. Poperedzhennia interferentsii movy oryhinalu v perekladi (vybrani hramatychni ta leksychni problemy perekladu z ukrainskoi movy na anhliisku) : navch. posib. / Karaban V. I., Borysova O. V., Kolodii B. M., Kuzmina K. A. Vinnytsia : NOVA KNYHA, 2003. 478 s.

9. Slovnyk inshomovnykh sliv / Ukladachi: Morozov S. M., Shkraraputa L. M. Kyiv : Naukova dumka, 2000.

10. Semeniuk L. Y. Mizhmovna interferentsiia ta shliakhy yii podolannia pry vyvchenni druhoi inozemnoi movy. Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia». Ser. Filolohichna. Vyp. 55. S. 233–235.

11. Fedorova N. P. Preodolenye lynhvokulturnoi ynterferentsyy v protsesse obuchenyia ynostrannomu yazыku studentov neiazыkovыkh vuzov (na materyale anhlyiskoho yazыka) : avtoref. dys. na soyskanye nauch. stepeny kand. ped. nauk : 13.00.02. Nyzhnyi Novhorod, 2010. 21 c.

Рецензія/Peer review : 12.05.2019 Надрукована/Printed : 05.07.2019

УДК 811.111'25:34
DOI: 10.31891/2415-7929-2019-17-57-61

ДОЛИНСЬКИЙ Є. В.
Хмельницький національний університет

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ АНГЛІЙСЬКОЇ ЮРИДИНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

Наукова проблема перекладу англійської юридичної термінології пов'язана, перш за все, із вивченням специфіки юридичної мови, дослідженням загальних тенденцій виникнення та використання термінів у юридичних текстах та виявленням основних напрямів та способів перекладу юридичних термінів. Важливим критерієм якісного перекладу юридичних текстів є спеціальна підготовка перекладача, його компетентність та ерудиція. Метою дослідження є аналіз існуючої практики і проблем юридичного перекладу, визначення особливостей та способів перекладу юридичної термінології.

Ключові слова: переклад, переклад юридичних текстів, термінологія, юридична мова, способи перекладу юридичної термінології.

DOLYNSKYI Y.
Khmelnytskyi National University

THE TRANSLATION FEATURES OF ENGLISH LEGAL TERMINOLOGY

The scientific problems of English legal terminology translation are study of the legal language peculiarities, the general tendencies of occurrence and signification of legal texts terms, identifying the main directions and ways of legal terms translation. An important criteria for the quality translation of legal texts is the translator's special training, his competence and erudition. The purpose of the study is to analyze the current practice and problems of legal translation, to determine the features and methods of legal terminology translation. Legal language includes the language of laws, the language of court decisions, the language of legal science and expertise, the language of departmental written communication, administrative jargon. The legal texts translation has its difficulties. It should accurately convey the author's opinion and preserve the style features. Thus, the translator must be proficient and fluent in Ukrainian literary language and specific terminology. Legal translation has several stages; one of the most difficult is to find a matching terminology unit. The translation problems of legal terms arise from the inconsistency of the source language and the target language terminological systems, the lack of systematic correspondences. Among the main ways of translating non-equivalent legal terms are substitution and transformation, they are the most common. Such methods are divided into: transcoded borrowing (transliteration, transcription); literal translation; descriptive or explanatory translation, approximate translation or as it is called, analog. Of course, the translator should avoid borrowings and use correspondences. Thus, the main ways for translation legal terms are: using the full Ukrainian-language equivalent, borrowing and adding, descriptive translation, transcription, transliteration and word for word translation.

Keywords: translation, translation of legal texts, terminology, legal language, legal terminology translation methods.

В останні часи елементи термінології щоразу частіше зустрічаються в усіх жанрах та мовних стилях. Завдяки науково-технічній революції з'явилося чимало нової лексики притаманної галузі науки і техніки. Термінологія зустрічається в науково-популярних, науково-фантастичних творах, в суспільно-публіцистичній літературі. Кожна галузь науки, техніки, виробництва, мистецтва має свою термінологію. Загалом серед термінологічної лексики можна виокремити: суспільно-політичну, науково-технічну, природничу, адміністративно-ділову тощо. Кожна з них має свої підсистеми, наприклад: політичну (демократія, інтеграція, уряд, соціал-демократ, центризм, фракція); юридичну (законодавство, апеляція, позов, адвокат, прокурор, санкції); фінансову (кредит, банк, вклад, кошти, депонент); військову (плацдарм, переворот, зброя, полковник).

Питання специфіки термінів та способів їх перекладу завжди займало особливе місце у порівняльному мовознавстві. Його розглядали у своїх працях з теорії перекладу В. М. Комісаров, Я. І. Рецкер, І. В. Арнольд, О. О. Реформатський та інші науковці. Це питання є об'єктом зростаючої уваги сучасних науковців, що було висвітлено у працях А. Я. Коваленко, О. В. Суперанської, В. І. Карабана, Т. Р. Кияка. Серед науковців, які досліджували юридичні терміни є Л. П. Білозерська, І. В. Корунець, Л. М. Черноватий.

Потреба у висококваліфікованих фахівцях, які б володіли навичками і вміннями усного двостороннього перекладу зростає постійно завдяки розвитку міжнародних відносин, появі нових рамкових програм, що передбачають активну міжнародну співпрацю, у галузі науки й техніки, прикладами можуть слугувати програма «Сталого розвитку 2016-2030» (2016), рамкова програма Європейського Союзу (ЄС) «Горизонт 2020» (2013) тощо. [8, с. 2].

Це призводить до підвищення рівня міжнародної співпраці між вітчизняними й зарубіжними науковцями, збільшення кількості міжнародних конференцій, форумів, симпозіумів тощо, під час яких використовується усний двосторонній переклад в науково-технічній сфері. [8, с. 2].

Кожна галузь науки, техніки, виробництва, мистецтва має свою термінологію. Загалом серед термінологічної лексики можна виокремити: суспільно-політичну, науково-технічну, природничу, адміністративно-ділову тощо. Кожна з них має свої підсистеми, наприклад: політичну (демократія,

інтеграція, уряд, соціал-демократ, центризм, фракція); юридичну (законодавство, апеляція, позов, адвокат, прокурор, санкції); фінансову (кредит, банк, вклад, кошти, депонент); військову (плацдарм, переворот, зброя, полковник, контрудар).

Юридична мова повинна бути єдиною, щоб забезпечити єдність як всередині правової системи, так і в різних сферах юридичної діяльності. Оскільки питання про структуру мови тісно пов'язане з її функціями, а також із завданнями і цілями її дослідження, робляться спроби структурувати юридичну мову. В. Отто запропонував класифікацію рівнів юридичної мови, її внутрішню структуру: 1) мова законів: загальні правові норми, розраховані як для фахівців, так і для неюристів; 2) мова судових рішень; 3) мова юридичної науки та експертиз: коментарі спеціальних питань фахівцями для фахівців; 4) мова відомчого письмового спілкування: формуляри, пам'ятки, повістки тощо; 6) адміністративний жаргон: неофіційне обговорення суперечливих питань фахівцями, усне професійне спілкування юристів. Його можна поділити за певними тематичними групами: назви ділових паперів і документів; назви суб'єктів адміністративної / ділової / політичної діяльності; позначення видів і процесів управлінської діяльності; позначення оцінок діяльності; найменування галузей промисловості, сфер бізнесу і соціально-політичного життя [11, с. 44-57].

Розрізняють такі основні способи творення термінів шляхом використання внутрішніх ресурсів мови: надання наявним словам нових значень (семантична деривація), побудова термінів за допомогою дериваційних афіксів, складання основ терміноелементів; утворення термінологічних словосполучень, утворення абревіатур.

Для утворення нових термінів використовуються звичайні слова та терміни, запозичені з інших галузей науки і техніки, серед них розрізняють такі способи: називання за схожістю зовнішніх ознак; називання за схожістю функцій; називання за суміжністю понять; називання за аналогією; уточнення значення.

Іноді, терміни втрачають зв'язок зі словами від яких вони утворилися, коли їм надають нове значення. Це відбувається через те, що слово набуває більш вужчого, спеціального значення і таким чином відходить від свого первинного джерела.

За походженням юридичні терміни поділяються на: 1) загальновживані терміни, які вживаються у загальнонародній мові (або щоденні терміни): (accomplice, accreditation); 2) загальновживані, які мають в нормативному акті більш вузьке, спеціальне значення: (forced acquiescence, to retaliate accusation); 3) технічні терміни, які застосовуються у сфері будь-якої спеціальності (або спеціалізовані терміни): (non-patentable, nuclear-free); 4) власне юридичні терміни, які спеціально створені законодавцем (штучні терміни або спеціальні юридичні).

За способом формування терміни поділяються на: 1) власне юридичні терміни (lawsuit, legislative power, incapacity); 2) запозичені терміни – терміни, що запозичені із загальновживаних слів (наприклад, терміни «воля», «activity»), спеціалізованих неправових термінів (наприклад, терміни «афінаж», «firearms») або спеціалізованих правових термінів (наприклад, терміни «цінні папери», «антиконкурентні узгоджені дії», «bankruptcy»).

А. Я. Коваленко за будовою поділяє терміни на 3 групи [6, с. 259-261]:

1) Прості, які складаються з одного слова. Вони в свою чергу поділяються на: іменники (право, power), прикметники (законний, capable), дієслова (апелювати, to testify), прислівники (беззаконно, deliberately). Домінування іменникових форм обумовило субстантивований характер терміносистеми права.

2) Складні, які утворені з двох слів, пишуться разом або через дефіс (нормативно-правовий, civil-lawcontract).

3) Терміни-словосполучення, які складаються із декількох компонентів. Термінологічні сполучення можуть бути дво-, три-, чотири і багатокомпонентними. Найбільш поширеними є дво- і трикомпонентні термінологічні сполучення: прикметник + іменник (криміналістична експертиза, partial agreement, effective date); іменник + іменник (права людини, оголошення померлим, tax fraud, trial venue); прикметник + прикметник + іменник (цивільні правові відносини legal/general annual accounts); іменник + іменник + іменник (право володіння землею, damage assessment center); іменник + прикметник + іменник (притягнення до кримінальної відповідальності, letter of a full-time employment); дієслово + іменник (віддавати під суд, to summon witnesses, to break the law); дієслово + прикметник + іменник (порушувати судову справу, to award a cooperative agreement) та ін.

Також, словотворчі типи термінів класифікуються наступним чином: 1. Терміни – кореневі слова: а) корінна непохідна лексика (nose, crook, villain); б) запозичена непохідна лексика (atom, alibi, affidavit). 2. Похідна лексика: а) терміни, утворені за допомогою суфіксації (amendment, intimidation, indictment); б) терміни, утворені за допомогоюпрефіксації (disbarment, antidepressants, insubordination, counterfeiter, interaction, interview). 3. Терміни-складні слова (conclusive notice, non-patentable). 4. Теміни-словосполучення (bail bondsman, juridical process). 5. Терміни-абревіатури (FBI − Federal Bureau of Investigation, CO − correction officer, IFRP − Inmate Financial Responsibility Program). 6. Літературні мовні позначення (g= Gramm, MHz=Megahertz). 7. Символи (знаки) – наприклад, математичні, хімічні, астрономічні та інші (% − percent). 8. Номенклатура (ECHR – European Court of Human Rights; ICC − International Criminal Court) [6,с. 25-26].

Терміни-словосполучення за семантикою можна поділити на три групи: a) до першої групи належать терміни-словосполучення, які складаються із самостійних слів, що можуть вживатися окремо і зберігати своє значення, наприклад: death penalty, де death − смерть, penalty – кара; b) до другої групи належать терміни-словосполучення, у яких один компонент є терміном, а інший – загальновживаною лексичною одиницею. Серед них можуть бути два іменники або іменник і прикметник, наприклад: solitary confinement – одиночне ув'язнення; c) до третьої групи належать терміни-словосполучення, у яких обидва компоненти є елементами загальновживаної лексики, і тільки їх сполучення є терміном, наприклад: flight risk – підсудний, якого не рекомендується звільняти на поруки через велику ймовірність, що він сховається від правосуддя.

Юридична мова має власні функції, особливі риси та стилі. На думку Д. Мелінкоффа, англійська правнича термінологія визначається «значно більшою різноманітністю спеціальних сфер застосування порівняно з іншими терміносистемами. Жанрове розмаїття обумовлене множинністю джерел права й розвиненістю англосаксонської правової сім'ї, до якої зараховуються, передусім, правові системи Сполучених Штатів Америки та Великої Британії» [10, с. 106].

Англійська правнича лексика широко використовується у текстах засобів масової інформації, у публіцистичних текстах, у художній літературі, у фільмах, що становить її винятковість. Все більше і більше юридичні терміні стають популярними і використовуються у різних галузях та сферах. Наприклад, ми неодноразово можемо почути їх у промовах, дебатах, телепередачах, радіопередачах, документальному кіно. Тому можна зробити такий висновок, що правнича мова застосовується у найрізноманітніших сферах суспільно-правових відносин [2, с. 85].

Юридична публіцистика має елементи майже всіх функціональних стилів, вони поєднуються певними особливими публіцистичними прийомами і засобами. Юридична публіцистика характеризується образністю, експресивністю, підвищеною емоційністю, стильовою різнобарвністю [1, с. 9].

В англо-американській публіцистичній мові правнича термінологія використовується у таких жанрах як: судовий звіт (law report); інформаційне повідомлення (legal news); проблемна стаття на правові теми (feature article).

Ознаками інформаційного повідомлення та проблемної статті виступають лексичне багатство, доступність, експресивність, достовірність оповіді. В той час як судовий звіт є цілком ідентичний до офіційно-ділового стилю [3].

У таких текстах наявна термінологічна насиченість і термінологічний образ. Звичайно, офіційно-документальні юридичні терміни трансформуються під час переходу в публіцистичний стиль, а саме змінюються їх функції. Для того, щоб зберегти зміст юридичного повідомлення, і щоб повідомлення було доступне і зрозуміле для читача, замінюються самі терміни, їх функції. [3].

Під час перекладу правничих термінів у публіцистичних текстах перед перекладачем постає серйозне завдання – точна передача фахових реалій на цільову мову. Як відомо, юридичні терміни можуть перекладатися як одним, двома, трьома або складатися із багатьох компонентів.

Англійська та українська мови маю чіткі відмінності у синтаксичній, морфологічній та граматичній будові, що спричиняє широке застосування трансформацій. Наприклад, перестановка: prosecutorial judgment – рішення обвинувальної влади; заміна: Criminal Justice Act − Закон «про кримінальне правосуддя»; додавання: citizen's arrest – затримання правопорушника цивільною особою; вилучення: seal lawyer – акула (спеціаліст із морського права) [3].

При перекладі перекладач неодноразово звертається до таких трансформацій, такі перетворення можуть поєднуватися між собою і, як результат, виникають комплексні трансформації.

Також перекладач змушений вдаватися до об'єднання, членування і перестановки речення, через те, що структури англійської та української мов є досить різними, такі перетворення допомагають досягти цілісного перетворення структури речення прийнятного для цільового читача.

Серед основних способів перекладу термінів розрізняють: прийом опису; переклад за допомогою родового відмінку; калькування; транскрибування; транслітерація; переклад за допомогою використання різних прийменників; переклад еквівалентом [6, с. 263-264].

Серед основних способів перекладу юридичних термінів розрізняють: 1) використання повного україномовного еквіваленту; 2) запозичення та додавання, яке полягає у запозичені латинської одиниці і розкритті її значення за допомогою повного україномовного еквіваленту: non-grata – персона нон-грата; 3) описовий переклад; 4) транскрибування; 5) транслітерація; 6) калькування.

Отже, слід зазначити, що загальні прийоми перекладу стосуються й юридичних термінів.

Під час перекладу термінів необхідно спочатку з'ясувати значення терміну у контексті і вже потім передавати значення рідною мовою. Основним прийомом перекладу термінів є переклад за допомогою лексичного еквіваленту. «Еквівалент − постійна лексична відповідність, яка точно співпадає із значенням слова» [6, с. 258-259].

Серед інших прийомів розрізняють калькування – «переклад англійського слова або словосполучення за його частинами з наступним складанням цих частин», транскрибування – «передача літерами рідної мови звучання англійського слова», переклад за допомогою використання родового відмінку

та різних прийменників і описовий спосіб – «передача слова за допомогою поширеного пояснення значення англійського слова». Описовий спосіб застосовується у випадку відсутності еквівалента [6, с. 263-264].

Під час перекладу термінів слід дотримуватися головного правила: термін потрібно перекладати терміном. Наприклад, interrogation – допит, motion – клопотання, ці слова мають прямі відповідники в українській мові. Деякі терміни при перекладі зазнають калькування, тобто вони перекладаються за допомогою українських слів і виразів: according to law– відповідно до закону, accompanying document – супроводжуючий документ. Частина термінів, що мають міжнародний характер, передаються на українську мову шляхом транслітерації: vice-consul – віце-консул, legitimism – легітимізм. Такі терміни, як immunity agreement – згода про співпрацю із судом, bail bondsman – поручитель під заставу, були перекладені описовим способом, оскільки для них немає прямого відповідника.

Переклад текстів, насичених термінологічною лексикою, має свою складність. Вона полягає у необхідності точного відтворення не лише зовнішньої форми терміна, а й у збереженні психологічних та емоційних елементів, тобто намірів автора, втілених у тексті. Це означає, що переклад має точно передавати думку автора та зберігати особливості його стилю. Щоб досягти такого результату, перекладач повинен володіти відповідною українською термінологією, орієнтуватися у ній та вільно володіти українською літературною мовою [7, с. 6].

Юридичний переклад містить кілька етапів, одним із найскладніших є пошук відповідника певної термінологічної одиниці. Причиною цього може бути різні правові системи двох країн і мов. Проблема перекладу правових термінів виникає внаслідок невідповідності термінологічної системи вихідної мови і цільової мови та відсутності системних відповідників, причинами якої є мовні і позамовні фактори. До мовних факторів належать розбіжність мовних норм, особливість і своєрідність вихідної і цільової мови, а також розбіжність мовних картин світу. Позамовні фактори включають різний рівень розвитку певних мовних галузей [4, с. 161].

Серед основних способів перекладу безеквівалентних юридичних термінів розрізняють підстановку і трансформацію, вони є найбільш загальні. Якщо розглядати їх детальніше, то такі способи поділяються на транскодоване запозичення, тобто транслітерація, транскрипція; калькування, тобто дослівний переклад; описовий або пояснювальний переклад та наближений або, як його ще називають, аналоговий. Звичайно ж перекладач повинен уникати запозичень, і використовувати відповідники, якщо такі існують [4, с. 161].

Транскодоване запозичення використовується при перекладі інтернаціоналізмів, неологізмів, акронімів, топонімів, деяких метафоричних термінів або скорочених термінів. Наприклад, Komitologie (нім.) – comitologie (англ.) – комітологія (укр.); hedge – хедж (термінова угода, що складена для страхування); solicitor − солісітор (категорія адвокатів у Великій Британії, що ведуть підготовку судових матеріалів для ведення справ адвокатами вищого рангу). Такий спосіб перекладу застосовується під час перекладу термінів міжгалузевого права або загальнонаукових і технічних термінів [5, с. 138–144].

Калькування терміну розглядається як заміна частин лексичної одиниці словниковими відповідниками. Під час перекладу юридичних термінів калькування може поєднувати елементи транскрипції або транслітерації, тобто бути частковим калькуванням, або повністю дослівно перекладатися, тобто бути повним калькуванням. Наприклад, juridical process – юридичний процес; operating budget – операційний бюджет; capital project – капітальний проект.

Характерним видом перекладу для англійських юридичних термінів є створення неологізму, наприклад: stay-in – пікетування; has-been – політичний діяч, який утратив свій вплив [3].

Одним із найбільш вживаних способів перекладу правничих термінів є описовий переклад, який є найточнішим способом перекладу тому, що найбільш точно і влучно пояснює значення терміна, культурно-спецефічну правничу лексику.

Наприклад, capital murder − вбивство, що карається смертною карою. Звичайно, описовий спосіб містить у собі достатньо інформаційної завантаженості і по суті являється поясненням перекладача, а не перекладом. Перекладач вимушений вживати пояснювальний переклад, коли слово-термін згадується вперше і не має ще чітко сформованого визначення у цільовій мові. Згодом такі терміни можуть трансформуватися у кальку або запозичення. Прикладом цього може слугувати вираз approximate on of labs – зближення законодавств, або, як вже перекладають, апроксимація (переклад калькою). Хоча коли цей термін був не надто вживаний, його перекладали так: процес скасування небажаних відмінностей у національних нормативно-правових актах з метою наближення законодавства держави-кандидата до норм європейського права, що становить важливу передумову для вступу в ЄС і створення спільного ринку тощо) [5, с. 148–149].

На думку зарубіжних авторів (Byrne [9], Snell-Hornby [12], Tirkkonen-Condit [13]), такий вид, як усний двосторонній переклад з аркуша, зазвичай, використовується в юридичній, медичній і науково-технічній сферах. В юридичній сфері усний двосторонній переклад з аркуша знаходить своє застосування, оскільки під час слухання справи або в ході судового розгляду справи виникає необхідність здійснення усного двостороннього перекладу з аркуша іншомовних показань свідків. Свідчення подано в письмовому вигляді, однак, повний письмовий переклад не завжди потрібен, здебільшого, достатньо усного двостороннього перекладу з аркуша фрагментів свідчень.

Отже, у XXI ст. усе більш важливе місце – і за обсягом, і за соціальною значущістю – почали займати переклади текстів спеціального характеру – науково-технічних, інформаційних, економічних, юридичних тощо. Якщо у перекладацьких доробках художньої літератури основні труднощі для перекладача – передати художньо-естетичні переваги тексту оригіналу, зокрема, індивідуально-авторське використання мови перекладу, то під час перекладу юридичних текстів, на перший план, стають, як етичні проблеми (принцип конфіденційності, неупередженості тощо), так і мовні проблеми. Такі тексти можна охарактеризувати як інформативні або прагматичні, зазвичай анонімні (окрім наукових статей), більш-менш, стандартні за формою й мовними засобами. Тому перекладачу, насамперед, доводилося вирішувати суто лінгвістичні проблеми, зумовлені розходженнями в семантичній структурі й особливостями використання двох мов у процесі комунікації. Юридична мова включає мову законів, мову судових рішень, мову юридичної науки та експертиз, мову відомчого письмового спілкування, адміністративний жаргон. Серед основних способів перекладу юридичних термінів розрізняють: використання повного україномовного еквіваленту; запозичення та додавання, яке полягає у запозичені латинської одиниці і розкритті її значення за допомогою повного україномовного еквіваленту; описовий переклад; транскрибування; транслітерація; калькування.

Література

1. Артикуца Н. В. Мова права і юридична термінологія. Київ : Стилос, 2004. 266 с.
2. Баранник Д. Х. Мова нормативно-правових актів і система функціональних стилів літературної мови. Право і лінгвістика : у 2 ч. Ч. 2. Сімферополь, 2003. 115 с.
3. Глинка Н. В., Лазаускас Е. И. Особенности функционирования и приёмы перевода английской юридической терминологии в текстах публицистического стиля. URL: http://book.net/index.php?p=achapter&bid=19927&chapter=1. (дата звернення 20.10.2019)
4. Касяненко Д. С. Лексико-семантичні процеси в термінології правового євролекту та їхнє відтворення у перекладі. Мовні і концептуальні картини світу. 2013. Вип. 2. С. 159−165.
5. Касяненко Д. С. Особливості перекладу та лексичної гармонізації закондавчих актів ЄС в контексті євроінтеграції України : дис. на здобуття наук. ступеня канд. філолог. наук: 10.02.16. КНУ ім. Т. Шевченка. Київ, 2011. 350 с.
6. Коваленко А. Я. Науково-технічний переклад 2-е вид., виправл. – Тернопіль : Видавництво Карп'юка, 2004. 284с.
7. Ковтун О. В. Особливості перекладу англійських авіаційних термінів українською мовою : матеріали III міжн. наук.-практ. конф. “Соціокультурні та етнолінгвістичні проблеми галузевого перекладу в парадигмі євроінтеграції”, 2-3 квітня 2010 р. Київ : АграрМедіаГруп, 2010. С. 182–186.
8. Сімкова І. О. Теорія і методика професійної підготовки майбутніх перекладачів до здійснення усного двостороннього науково-технічного перекладу : дис. … доктора пед. наук : 13.00.04 / НАУ. Київ, 2018. 539 с.
9. Byrne J. Technical Translation: Usability Strategies for Translating Technical Documentation. Dordrecht: Springer, 2006. 280 p.
10. Mellinkoff D. The Language of the Law. Boston : Little, Brown and Co, 1963. 526 p.
11. Walter O. Die Paradoxie einer Fachsprache. Der offentliche Sprachgebrauch: Band. II. Stuttgart: Klett-Cotta, 1981. P. 44−57.
12. Snell-Hornby. M. Translation Studies: An Integrated Approach. Revised edition. Philadelphia, PA: John Benjamin, 1995. P. 511-513.
13. Tirkkonen-Condit S., Mäkisalo J., Immonen S. The translation process – interplay between literal rendering and a search for sense. Across languages and culture. V. 9 (1). 2008. P. 1–15.

References

1. Artykutsa N. V. Mova prava i yurydychna terminolohiia. Kyiv : Stylos, 2004. 266 s.
2. Barannyk D. X. Mova normatyvno-pravovykh aktiv i systema funktsionalnykh styliv literaturnoi movy. Pravo i linhvistyka : u 2 ch. Ch. 2. Simferopol, 2003. 115 s.
3. Hlynka N. V., Lazauskas E. Y. Osobennosty funktsyonyrovanyia y pryёmy perevoda anhlyiskoi yurydycheskoi termynolohyy v tekstakh publytsystycheskoho stylia. URL: http://book.net/index.php?p=achapter&bid=19927&chapter=1. (data zvernennia 20.10.2019)
4. Kasianenko D. S. Leksyko-semantychni protsesy v terminolohii pravovoho yevrolektu ta yikhnie vidtvorennia u perekladi. Movni i kontseptualni kartyny svitu. 2013. Vyp. 2. S. 159−165.
5. Kasianenko D. S. Osoblyvosti perekladu ta leksychnoi harmonizatsii zakondavchykh aktiv YeS v konteksti yevrointehratsii Ukrainy : dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. filoloh. nauk: 10.02.16. KNU im. T. Shevchenka. Kyiv, 2011. 350 s.
6. Kovalenko A. Ya. Naukovo-tekhnichnyi pereklad 2-e vyd., vypravl. – Ternopil : Vydavnytstvo Karpiuka, 2004. 284s.
7. Kovtun O. V. Osoblyvosti perekladu anhliiskykh aviatsiinykh terminiv ukrainskoiu movoiu : materialy III mizhn. nauk.-prakt. konf. “Sotsiokulturni ta etnolinhvistychni problemy haluzevoho perekladu v paradyhmi yevrointehratsii”, 2-3 kvitnia 2010 r. Kyiv : AhrarMediaHrup, 2010. S. 182–186.
8. Simkova I. O. Teoriia i metodyka profesiinoi pidhotovky maibutnikh perekladachiv do zdiisnennia usnoho dvostoronnoho naukovo-tekhnichnoho perekladu : dys. … doktora ped. nauk : 13.00.04 / NAU. Kyiv, 2018. 539 s.
9. Byrne J. Technical Translation: Usability Strategies for Translating Technical Documentation. Dordrecht: Springer, 2006. 280 p.
10. Mellinkoff D. The Language of the Law. Boston : Little, Brown and Co, 1963. 526 p.
11. Walter O. Die Paradoxie einer Fachsprache. Der offentliche Sprachgebrauch: Band. II. Stuttgart: Klett-Cotta, 1981. R. 44−57.
12. Snell-Hornby. M. Translation Studies: An Integrated Approach. Revised edition. Philadelphia, PA: John Benjamin, 1995. P. 511-513.
13. Tirkkonen-Condit S., Mäkisalo J., Immonen S. The translation process – interplay between literal rendering and a search for sense. Across languages and culture. V. 9 (1). 2008. P. 1–15.

Рецензія/Peer review : 02.05.2019 Надрукована/Printed : 05.07.2019

УДК 81'373.2
DOI: 10.31891/2415-7929-2019-17-62-64

ДМИТРОШКІН Д. Е.
Хмельницький національний університет

МОДЕЛІ ТЕЛЕСКОПІЗМІВ У АМЕРИКАНСЬКОМУ СПОРТИВНОМУ МЕДІАДИСКУРСІ

У статті розглядається основні моделі утворення телескопізмів в сучасній англійській мові. Виділяються структурні та семантичні типи телескопічних одиниць у мові спорту. Виокремлено особливі моделі утворення телескопічних одиниць, що притаманні лише американському спортивному медіа дискурсу. Приклади взято із сучасного спортивного медіадискурсу.

Ключові слова: телескопізм, американський спортивний медіадискурс, телескопія, універбація, мовна конденсація, оказіоналізм

DMYTROSHKIN D.
Khmelnytskyi National University

MODELS OF TELESCOPIC WORDS IN AMERICAN SPORTS MEDIA DISCOURSE

The article tackles the issue of telescopic words formation and functioning in American sports media discourse. The author notes that most telescopic words have situational character and are not listed in dictionaries. In many cases, context is the only way to identify the meaning of a telescopic word. As American sports media discourse tends to use shorter forms or narration, formation of telescopic words becomes one of the most productive ways of compounding in the given discourse. Phenomenon of haplology is of great interest for the study of telescopic words (formed with help of placing two phonemes at the joint of two words).

It has been emphasized that haplologic words are primarily occasional. Such words have certain level of expressiveness peculiar to sports commentators. Expressiveness is reached not only due to combination of two words, but also due to pun.

It has been revealed that telescopic words can often create word-forming morphemes close to suffixoids when the second part of the word gains more word-forming potency and isolation of its meaning from the meaning of the original stem.

The research showed that in some cases telescopy may result in formation of neologisms. However, this phenomenon is not frequent in American sports discourse as shorts forms of narration, expressiveness, and pun are the key objectives for using telescopic words.

It has been revealed that the law of lexical units saving is one of the reasons for changes in a language. It manifests itself on all levels (phonetic, morphological, syntactical, and lexical) and is realized by two means: shortening and synthesis. Motivation of a telescopic word and its meaning often coincide.

In American sports discourse, telescopic words that are formed by combination of two stems are predominant. However, use of proper names as parts of telescopic words has become widely common in the given discourse, which calls for further research.

Keywords: telescopic word, American sports media discourse, telescopy, univerbation, lexical condensation, occasional word

Англійська мова, особливо її американський варіант, в ареалі спорту, активно поповнюється номінативами особливої словотворчої структури, які виникають в результаті телескопії. Дослідженню телескопії присвячена велика кількість праць вітчизняних та зарубіжних лінгвістів. Однак словниковий склад англійської мови активно поповнюється не лише новими лексичними одиницями, а й новими моделями утворення як композит так і телескопічних одиниць. Особливо, в цьому плані, вирізняється американський спортивний медіа дискурс, який характеризується досі невивченими, або маловивченими моделями осново складання, зокрема телескопії.

Дослідження телескопії знаходить своє відображення в працях таких лінгвістів як В.М. Лейчик, М. Бельська, Д.І. Квеселевич, С. В. Воронін, А.Н. Шевелева. Однак досі, залишаються невивченими деякі моделі телескопізмів, які часто зустрічаються в американському спортивному медіа дискурсі.

Головною метою даного дослідження є аналіз та виділення специфічних моделей утворення спортивних телескопі змів в американському медіа дискурсі.

Під телескопією розуміємо процес, при якому нове слово утворюється зі злиття повної основи одного слова зі скороченою основою іншого або ж зі злиття скорочених основ двох слів. В більшості випадків значення такого слова містить сумарне значення обох його компонентів [3]. В.М. Лейчик відмічає, що телескопія відповідає двом вимогам, які пред'являють до засобів номінації – компактності і злитного написання. Телескопія, як спосіб словотвору, почала розвиватися у другій половині XX століття. Спочатку слова-злитки використовувались для жарту, потім вони стали з'являтись як результат словотвірного процесу. У багатьох соціально-детермінованих телескопізмах проявляється системний характер аналогії, що говорить про взаємодію інтра- й екстралінгвальних факторів у їх творенні.

Багато телескопізмів мають тільки ситуативний характер і тому не фіксуються в словниках. Особливістю телескопізмів є їхня залежність від контексту. Значення більшості із цих слів неможливо визначити поза певним контекстом [6]. Телескопічним словам, як і більшості композитів, не властива

полісемія, тому вони й набули такого широкого застосування в галузі термінології. Для вивчення телескопії і структури телескопних слів інтерес викликає явище гаплології. Гаплологічні телескопні неологізми утворюються накладанням фонем на стику двох слів, наприклад: flexbone (flexible + bone)- атакувальна побудова [3, с. 73; 5, с. 13].

С. В. Воронін підкреслює, що телескопічні гаплологічні слова в основному оказіональні лексеми. "Слова-злитки, як правило, володіють високим рівнем експресивності, притаманної невимушено-розмовній лексиці. Підвищена експресивність у даному випадку є результат не тільки зведення в одну лексичну одиницю двох значень, але і наслідок виникнення у слові відтінку каламбуру, наприклад: boyle-ing point (Boyle + boiling) – переможний гол (очко), який забив гравець із прізвищем Бойл. Такий гол перервав програшну серію команди, що спричинило своєрідне "кипіння" навколо неї та обговорення її шансів на виграш кубку [1, с. 83-84].

Телескопічні лексичні одиниці також можуть бути джерелом утворення словотвірних морфем, близьких до суфіксоїдів, при стабілізації "осколка" другої вихідної основи, набуття ним більшої словотворчої потенції й ізоляції його значення від значення вихідної основи [4], наприклад: Lund-beatable (Lundqvist + unbeatable) – чудова гра голкіпера Лундквіста, який два матчі поспіл залишив свої ворота недоторканими. У даному прикладі прізвище гравця (Lundqvist) певною мірою заміняє суфікс –un, перебирає його значення та комбінується зі словом unbeatable для утворення цілком нової лексичної одиниці із конкретним значенням. Як відмічає М. Бельська, телескопія "є одним із видів універбації, який відрізняється тим, що в результаті телескопії з компонентів структури членів словосполучення утворюється нова лексична одиниця", наприклад racino (racing + casino) – іподром, на якому окрім ставок на скачки ще можна грати в азартні ігри. Такі приклади є нечисленними. Утворення нових лексичних одиниць в американському спортивному медіадискурсі відбувається переважно за рахунок основоскладання.

Д.І. Квеселевич справедливо відмічає, що однією з причин змін у мові є закон лексичної економії. На всіх рівнях – фонетичному, морфологічному, синтаксичному, лексичному – він реалізується за допомогою двох засобів: скорочення і синтезу, наприклад: ChiSox (Chicago White Sox) – назва популярної бейсбольної команди [2, с. 126]. Телескопічні утворення, як у побуті так і у спорті, наприклад Gabulous (Gaborik (прізвище спортсмена) + fabuolous), набувають емоційно-оцінні відтінки значення і виконують різні експресивно-стилістичні функції. Мотивація телескопічного слова і його значення часто співпадають, що дає змогу вживати конструкцію, яка здатна замінити певне телескопічне слово на синтагматичний ланцюжок, наприклад pen-ergized (Penguins + energized) – команда "Пінгвіни" проводять досить енергійний відрізок сезону із великою кількістю перемог [5].

Для всіх розглянутих слів-злитків притаманним є прояв тенденції до економії, в основному на рівні семантики-конотації та, денотації - тобто всі новоутворення отримують на відміну від вихідних слів додаткове семантико-стилістичне навантаження, отже, стають більш інформативними, ніж вихідні слова. Телескопія органічно пов'язана з явищем конденсації, що полягає у стягненні, концентруванні дво- або багатослівного найменування в одне слово.

Розглядаючи телескопію, не можна не відзначити її роль у формуванні нових словотвірних компонентів. У досліджуваній терміносистемі переважають звичайні моделі утворення телескопічних одиниць як злиття двох скорочених основ, наприклад compubox (computer + box) – комп'ютерна гра-симулятор видів спорту. Велику роль в утворені спортивних телескопізмів відіграють власні назви, зокрема імена та прізвища спортсменів, назви команд. Так, зокрема, явище економії мовних ресурсів діє при описі матчів між командами, де телескопізм виражає ціле речення, наприклад Preds-Canes (матч між командами Predators і Hurricanes). Незвичним для англійської мови є вживання прізвища та імені спортсмена як телескопічне утворення, наприклад A-Rod (Alex Rodriguez). Основною функцією таких утворень є компактна номінація – у спрощеній формі передається стиль, спосіб життя, образ, велич спортсменів (A-Rod shot – удар як у Алекса Родрігеса, A-Rod motion – рух як у Алекса Родрігеза, A-Rod prize – головний приз). За останні роки великого поширення набули телескопічні одиниці, одним з компонентом яких є ім'я, прізвище, назва міста або нації, наприклад Picksburgh (draft picks + Pittsburgh), body-czech-ed – czech (Чехія) переграється з check (поштовх) у складі композита bodycheck – силовий прийом). Основною функцією таких телескопічних одиниць є гра слів та підсилення образу. Детальний аналіз таких лексичних утворень буде проведено в наступному розділі дисертаційного дослідження.

На момент початку написання роботи проблема вивчення телескопічних утворень терміносистеми спорту не стояла так гостро. На такий момент телескопізми є малочисленими в американському спортивному медіадискурсі і обмежуються лише 23-ма прикладами (додаток Ж), але, за останній рік, ми спостерігаємо тенденцію до появи нових телескопічних утворень на сторінках спортивних газет та веб-сайтів. Основною функцією телескопізмів є спрощення великого виразу та подача назви нового предмета або явища, яке включає в себе два або більше поняття. На даному етапі розвитку англійської мови ми спостерігаємо широке вживання телескопічних одиниць, які підсилюють образ і виділяють певні якості спортсменів. Результати дослідження дозволяють зробити висновок про те, що якщо раніше телекопізми утворювались як неологізми, що поєднують дві основи, то на сучасному етапі розвитку мови, зокрема в спортивному медіадискурсі, головну роль при утворенні телескопізмів відіграє прийом гри слів, що є

надзвичайно популярним серед американських журналістів та редакторів. Такий вид композитів як телескопізми заслуговує на окрему увагу лінгвістів і потребує ширшого дослідження в різних галузях життєдіяльності англомовного світу.

Таким чином, можна підсумувати, що оказіональні спортивні композити американського медіадискурсу є переважно складнопохідними утвореннями. Велика кількість оказіональних композитів не закріплена у лексикографічних джерелах і вживається винятково як жаргонізми. Оказіональні композити утворюються переважно в усному мовленні спортивних коментаторів для вживання спрощених форм більш ускладнених виразів, а також на сторінках газет, журналів та веб-сайтів для позначення стилістично-забарвлених одиниць. Чимала кількість спортивних композитів американського медіадискурсу є чимось середнім між оказіональними та узуальними одиницями. Часто, композити, які ми відносимо до розряду оказіональних, можна побачити і почути у повідомленнях спортивної тематики. Головним критерієм визначення розряду композитів ми вважаємо закріплення їх у лексикографічних джерелах. Широке вживання певних композитів пояснюється не їх узуальною природою, а широкою популярністю спорту в цілому. Дане положення породжує необхідність більш ґрунтовного дослідження популярності спорту в Сполучених Штатах для вияснення причин процесу детермінологізації спортивних термінів, а також необхідність дослідження процесу термінотворення в спортивному медіадискурсі.

Література

1. Воронин С. В. Пограничные явления словообразования и фонетики (образование гаплологических слов-слитков и 'композитов'). Научные доклады высшей школы. Филологические науки. 1968. № 1. С. 82–85.
2. Квеселевич Д. І. Семемно-синтезовані дієслова як прояв лінгвістичної економії. Нариси з контрастивної лінгвістики: Зб.наук. праць. Київ. 1979. С. 126–131.
3. Клименко Л., Мицкан А. Продуктивні моделі творення неологізмів. Вісник Прикарпатського університету. Філологія. Івано-Франківськ. 2001. Вип. 7. С. 71–79.
4. Молчкова Л. В. Профессиональная лексика англоязычных средств массовой информации: прагматика, семантика, структура: автореф. дис. на соискание уч. степени канд. филол. наук : спец.: 10.02.04. Самара. 2003. 20 с.
5. Омельченко Л. Ф., Жихарева О.О. Прагматичні характеристики англійських композитів. Вісник Житомирського державного університету. Філологічні науки. 2010. Випуск 51. С 12–16.
6. Шевелева А. Н. Сруктура семантика телескопических производных с точки зрения когнитивной лингвистики (на материале современного английского языка): Дисс. … кан. филол. наук: 10.02.04 / РГПУ им. Герцена. Санкт-Петербург, 2003. 195 с.

References

1. Voronyn S. V. Pohranychnыe yavlenyia slovoobrazovanyia y fonetyky (obrazovanye haplolohycheskykh slov-slytkov y kompozytov). Nauchnыe doklady vыsshei shkolы. Fylolohycheskye nauky. 1968. № 1. S. 82–85.
2. Kveselevych D. I. Sememno-syntezovani diieslova yak proiav linhvistychnoi ekonomii. Narysy z kontrastyvnoi linhvistyky: Zb.nauk. prats. Kyiv. 1979. S. 126–131.
3. Klymenko L., Mytskan A. Produktyvni modeli tvorennia neolohizmiv. Visnyk Prykarpatskoho universytetu. Filolohiia. Ivano-Frankivsk. 2001. Vyp. 7. S. 71–79.
4. Molchkova L. V. Professyonalnaia leksyka anhloiazыchnыkh sredstv massovoi ynformatsyy: prahmatyka, semantyka, struktura: avtoref. dys. na soyskanye uch. stepeny kand. fylol. nauk : spets.: 10.02.04. Samara. 2003. 20 s.
5. Omelchenko L. F., Zhykhareva O.O. Prahmatychni kharakterystyky anhliiskykh kompozytiv. Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu. Filolohichni nauky. 2010. Vypusk 51. S 12–16.
6. Sheveleva A. N. Sruktura semantyka teleskopycheskykh proyzvodnыkh s tochky zrenyia kohnytyvnoi lynhvystyky (na materyale sovremennoho anhlyiskoho yazыka): Dyss. … kan. fylol. nauk: 10.02.04 / RHPU ym. Hertsena. Sankt-Peterburh, 2003. 195 s.

Рецензія/Peer review : 11.06.2019 Надрукована/Printed : 04.07.2019

УДК 215 (450)
DOI: 10.31891/2415-7929-2019-17-65-69

КРАМАР В. Б.
Хмельницький національний університет

ЖАНР ТА ІДІОСТИЛЬ ЯК ЧИННИК ВИБОРУ ПЕРЕКЛАДАЦЬКОЇ МОДЕЛІ

Розглянуто три сучасні популярні типи перекладу текстів художньої літератури. Проаналізовано особливості їхнього застосування стосовно певного жанру тексту та авторського ідіостилю. Проведено стислий аналіз наявних перекладів творів трьох різних письменників. Т. Еліот перекладений з використанням ситуативної моделі, Е. Гемінгвей – трансформаційної і Е. По – змішаної. Визначено доцільність використання аналізованих моделей перекладу.

Ключові слова: моделі перекладу, поетика, дискурс, жанр у перекладі, доместикація, прагматика перекладу.

KRAMAR V.
Khmelnytskyi National University

GENRE AND IDIOSTYLE AS A FACTOR TO CHOOSE THE TRANSLATION MODEL

National tradition to translate fiction focused on linguistic translation theories, when the starting point of the study was a functional and grammatical. Such a method may leave pragmatic tasks, connotative traits, features of artistic genre and style beyond analysis.

Since the second third of the last century, translation theories have been increasingly trying to investigate not only the result of translation but also the translation process and how it affects the goal text. Therefor modern studies can be roughly divided into three types: those who study the cultural aspect, those who study linguistic aspects and those where one of these approaches prevails, and the other serves as ancillary.

The first type of research may be exemplified by the work of Paulina Gassior "Conquering the Eastern European Beast". The author deals with the extremely problematic topic of how Western cultures treat the cultures of Central Europe, and how such attitude influences the pragmatics of translation. Mr. Gassior considers the translator's actions in the sense of "domestication" to allow the western reader to see the adequate face of "wild" Eastern European culture and art.

The research of G. Encheva "Translational Transformations and Deformations in Artistic Translation" represents the canons of the transformational model. The author states that spoken names in the translation of fiction should be given greater attention, as custom techniques of transcription and transliteration often exacerbate the author's intention.

To the combined type of study can be attributed to the work of Henry Whitlesley "Transposition of Form" The American researcher distinguishes three types of translation activity: translation, adaptation and transposition. Transposition model renders pragmatic and, to some extent, aesthetic content of the original into a vivid and quickly understandable formula inherent to digital age.

The current state of translatology allows a scientist to choose between one of three models. The analysis of the available artistic translations given in this article shows that the criterion for choosing a particular model is the genre features of the text and the author's idiostyle.

Keywords: models of translation, poetics, discourse, genre in translation, domestication, pragmatics of translation.

Аналіз перекладів творів художньої літератури у вітчизняній традиції здійснювався у руслі лінгвістичних перекладацьких теорій, коли відправною точкою дослідження був функціонально-граматичний підхід (В. Костомаров, В.Коптілов). Така метода спирається на розгляд результату перекладу (тобто власне текстів) і певною мірою перебуває у полоні статистичних шкіл зіставлення мовних одиниць. Дослідник-перекладознавець головним чином систематизує і класифікує мовний матеріал. Прагматичні завдання, окремі конотативні риси, особливості мистецького напрямку і жанру залишаються поза межами аналізу.

Починаючи з другої третини минулого століття перекладацькі теорії все активніше намагаються зазирнути у так звану "чорну скриньку" перекладу, тобто зробити предметом аналізу не лише результат, а й процес перекладу. Започаткований французькими перекладознавцями такий підхід набув концептуально оформлених обрисів у працях німецьких дослідників – спочатку А. Нойберга, який уперше ставить механізм перекладу в центр аналізу, і згодом – Х. Крінгса, що запропонував оригінальну методу вивчення "внутрішніх перекладацьких проблем".

Цей підхід дозволяє повніше й адекватніше зрозуміти особливості перекладацького процесу, напрацювати механізми точніших рекомендацій щодо методів і прийомів роботи сучасного перекладача художньої літератури зокрема. На нашу думку, метода аналізу процесу перекладу художніх творів дозволить "наперед", тобто шляхом певного передбачення результатів, спрогнозувати якість результату перекладу. Це ґрунтуватиметься на науково прогнозованій цілісній системі перекладацьких рішень, яка враховує не лише граматико-стилістичні особливості окремої пари мов.

Сучасні перекладознавчі штудії, як вітчизняні, так і зарубіжні, умовно можна поділити на три типи: ті, що вивчають культурологічний аспект, ті, що вивчають лінгвістичний аспекти і такі, де превалює один із зазначених підходів, а інший слугує допоміжним.

До досліджень першого типу належить робота Пауліни Гасіор із Вроцлавського університету "Підкорення східноєвропейського звіра" [10]. Авторка, зокрема, торкається вкрай непростої проблеми

ставлення західних культур до культур Центральної Європи, і як таке ставлення впливає на прагматику перекладу художніх творів. Ознайомлення англомовного читача з культурою і філософією героїні роману "Дім денний, дім нічний" вимагає від перекладача періодичного застосування досить сильних компесаторних прийомів на рівні вузького контексту і замін стилістичної образності. Один із невеличких розділів виявився взагалі вилученим. На думку перекладача він є неперекладними, оскільки представляє роздуми героїні-авторки про особливості мовного втілення гендерності у польській мові. П. Гасіор вважає дії перекладача щодо відчутної "доместикації" оригіналу естетично виправданими, оскільки це надасть змогу західному читачеві побачити обличчя "дикої" східноєвропейської культури у виваженому аспекті, з "власної західної точки зору".

Дослідження Г. Єнчевої і Є. Фірсової "Перекладацькі трансформації та деформації у художньому перекладі" [3] здійснено за канонами трансформаційної моделі перекладу. Розглянуто переважно лінгвістичні особливості утворення і функціонування власних назв в художній формі. Авторки визначають і класифікують лексичні й граматичні трансформації, використані в українських перекладах романів Дж. Толкіна. На їхню думку, механізмам адекватного відтворення промовистих імен при перекладі художньої літературі варто приділяти більшу увагу, оскільки прийоми транскрибування і транслітерації дещо вихолощують авторський задум.

До штудій комбінованого типу можемо віднести роботу Генрі Вітлеслі "Транспозиція форми" [7] Американський дослідник розрізняє три типи перекладацької діяльності: переклад, адаптацію і транспозицію (переспів). Для досягнення потрібної еквівалентності при перекладі слід враховувати, в першу чергу, статичне співвідношення між двома мовними системами (оригінальної і цільової мов) і вже потім – поетичні особливості оригінальної літератури і літератури, на яку здійснюватиметься переклад; цільову аудиторію і базові елементи художньої структури (в першу чергу – сюжет і протагоніст). Ці фактори є динамічними і вони менше впливають на естетичну систему художнього твору. Г. Вітлеслі зауважує, що в умовах сучасного культурного розвитку США все більшої популярності набуватиме прийом переспіву оригінального твору. Така модель дозволяє поєднати прагматичний і, до певної міри, естетичний зміст оригіналу у яскравій і швидко зрозумілій адаптаційній формулі, що властива цифровій епосі.

Спробуємо застосувати три зазначені моделі для аналізу трьох окремих перекладів художніх текстів різних жанрів і стилів. Розглянемо перший принцип аналізу на матеріалі поетичного жанру. В перекладі поезії динамічні чи контекстуальні лінгвістичні засоби відіграють опосередковану роль, оскільки перекладач, в спробі досягти адекватного перекладу мусить вдаватися до тих мовних засобів, що відповідають стилістичним вимогам цільової мови і, часто, не мають формального стосунку до лінгвістичного малюнку оригіналу. Центральна увага і перекладача і критика перекладу зосереджується на проблемі адекватного відтворення загальної ідейно-естетичної системи поетичного оригіналу. Матеріалом дослідження слугуватимуть чотири варіанти перекладу, здійснені О.Гриценком, В.Коротичем та В.Топоровим, першої відомої поеми Т.С.Еліота "Пісня кохання Дж. Альфреда Пруфрока" [4].

Ідейно-естетична система цього твору коріниться у творчості Ж.Лафорка, французького символіста, майстра ліричної іронії, що привніс у мистецтво слова кінця XIX ст. багато новацій. Центральною темою його творчості було долання смерті, самотності, смутку, щоденної рутини. Такі мотиви властиві поезії всіх часів. Але якщо традиційно смерть чи смуток долалися через кохання або сміх (особливо на зламах історичних епох), то Ж.Лафорк закликав людину ставитися до цих явищ стриманіше - з іронією освіченого мешканця європейської столиці.

Т.Еліот підхоплює таку ідею, але іронію як засіб подолання життєвої кризи героя він доповнює іншими "рятівними орієнтирами". Філософські погляди англійського поета сформувались під впливом вчення К. Доусона, з ідеєю опори європейської культури на традиції християнства та античності. Тому і літературу Т.Еліот вважав не стільки світським явищем, скільки "втіленням релігії людства", для нього "драма бере свій початок у релігійній літургії". Через таке бачення природи мистецтва головний герой поета визначається, в першу чергу, яскраво вираженим прагненням до вищої правди, мотивами його поведінки є шляхетні прояви людського серця, а основна мета існування полягає у боротьбі із вселенським злом.

У "Пісні кохання А.Пруфрока" Т.Еліот лише розпочинає пошук моральних орієнтирів. Він інтуїтивно звертається до теми кохання, вбачаючи у ньому той полюс добра, куди автор повинен привести протагоніста. Однак, А.Пруфрок виявляється антигероєм, основним навантаженням якого стає нездатність досягти омріяну мету. І Т.Еліот "дегуманізує" сюжет поеми. Головним героєм стає не людина із плоті і крові, а певна абстракція, філософська система. [9, с.58] Такий формальний підхід створення «пластичної прозорості» властивий практично всій школі тогочасного англійського імажинізму. Конкретний предмет, часто побутовий, виступає символом вищої, трансцедентальної реальності і, зазнаючи численних метаморфоз, створює "іншу реальність" поетичного твору. Т.Еліот подає не портрет індивіда, а – трагічний символ сучасного йому покоління молодих людей, часто щирих серцем, але, безпорадних і зневірених.

Окремі дослідники тлумачать ідейне навантаження цієї поеми ще трагічніш. Зокрема М.Бауман бачить основною темою "Пісні кохання" опис намагань молодої, пресиченої життям людини, здійснити самогубство. Він пише: "Те "вражаюче питання", що переслідує героя, вже позбавлене риторичного забарвлення романтиків на кшалт "Чи варте чогось життя?" (відповідь на яке – ні); це питання

перетворилось на шокуюче "Чи має людина право на самогубство?" або, в контексті поеми, "Чи мушу я... "...Пруфрок прагне смерті, смерті фізичної, про таке бажання красно мовить вся поема".

Таким чином, загальний настрій поеми є вкрай песимістичним, а основною темою виступає не кохання, а смерть з мотивами смутку, самотності, духовного параліча.

Найадекватніше вдалося відтворити таку поетку "Пісні кохання Дж. Альфреда Пруфрока" Віталію Коротичу. Він зумів зберегти у перекладі індивідуальний Еліотівський почерк з притаманними йому рисами прозорості, образної розмитості, атмосферою непевності й вагання. В.Коротич по-еліотівськи, з якоюсь релігійною шанобливістю ставиться до кожного слова поеми, тонко відчуває межу, де "слово перекладене" стає надбанням іншої культури, не пориваючи однак свого зв'язку з оригінальною мистецькою школою та конкретним автором.

І власне мовні особливості оригіналу український поет відтворює на адекватному рівні, зберігаючи, де можливо, конототивні й прагматичні значення слів, їхню функцію у реченні. На наш погляд, В.Коротич також найкраще передає головну особливість формальної мовної побудови поеми, де настрої активні втілено за допомогою дієслівних форм, а рядки із пасивними, песимістичними роздумами оформлено переважно через іменникові форми. У цих місцях перекладач практично не застосовує прийому функціональної заміни і таким чином зберігає співвідношення формальних мовних одиниць.

Витримує В. Коротич і потрібну пропорцію у використанні так званих "сильних" (смисловий розвиток, функціональна заміна, комплексна трансформація) і "слабких" (еквівалентні відповідники, конкретизація чи генералізація значень слів, внутрішнє членування речень) перекладацьких прийомів. Динамічні епізоди оригіналу відтворюються головно через "сильні" засоби, тоді як статичні, описові – через "слабкі ".

Переклад, здійснений О. Гриценком у деталях є інколи "охайнішим", ближчим до оригіналу. Однак цілісне враження від праці втрачає через надмірну імперативність тексту. Такий перекладацький почерк був властивий скоріше І.Франкові. Матерія Еліотівської поезії є витонченішою, у ній більше напівтонів, ніж саме кольорів; слів і уявлень про предмети, ніж самих предметів. З точки зору культурологічного аспекту перекладознавства зауважимо, що атмосфера песимізму й тривоги, властива естетиці європейського декадансу, у перекладі набуває рис, зо всіма застереженнями, - революційно-спонукальної.

О. Гриценко, порівняно із В. Коротичем, активніше використовує лінгвістичні засоби перекладу. Але згадаймо, що англійська лексика, на відміну від української, є більш полісемантичною, через що її асоціативне поле виглядає глибшим і різноманітнішим. Українське слово у схожому контексті звучатиме одномірніше. О. Гриценко, в бажанні донести до читача якомога більше еквівалентних значень, втрачає атмосферу непевності й багатовекторності англійського тексту.

Щодо творчої манери В. Топорова слід наголосити, що цей перекладач працює в руслі ситуативної моделі перекладу. Стосовно художніх творів така модель пропонує здійснювати переспів або інтерпретацію змісту. Перекладач виявляється більш орієнтованим на відтворення емоційного впливу (прагматичної функціїї тексту), культурологічних особливостей твору тощо. Відтворенню мовних особливостей, як загально-стилістичних, так і індивідуально-авторських, не надається великої ваги. Тому основними перекладацькими прийомами цієї моделі будуть комплексні трансформації, смисловий розвиток, і різноманітні компенсації.

В. Топоров прагнув головно відтворити новаторський характер еліотівської поетики як такої а також її незвичну для англійської культури експресивність Така інтенсивна зміна форми оригінального тексту вимагає, напевне, інших критеріїв оцінювання, ніж переклади, здійснені за допомогою традиційної лінгвістичної моделі. Разом із тим, у перекладі, на жаль, виявився цілком втраченим особливий міфо-релігійний характер індивідуальної поетики Т.Еліота.

У підсумку зазначимо, що задля адекватної передачі ідейно-естетичної концепції поетичного твору слід послуговуватись не лише традиційними вимогами лінгвістичної моделі перекладу (О. Гриценко). Такий підхід часто "вимиває" естетичну напругу й особливі риси конкретного твору. Сучасний майстер слова у першу чергу повинен вірно відтворити цілісне естетичне та ідейне враження, яке справляє поетичний оригінал, прагматику його художніх образів, тобто те, чого вимагає від перекладача ситуативна модель. Такий рівень розв'язання перекладацьких завдань і продемонстрував В.Коротич.

Другий принцип аналізу застосуємо на матеріалі прози, у жанрі, де вага лінгвістичної форми є вагомою. Матеріалом дослідження обрано творчість Е. Гемінгвея, суть якого відзначається прискіпливим ставленням до виражальних засобів кожного окремого слова. Цього чи не найпопулярнішого американського автора перекладали багато перекладачів як на українську, так і російську мову. Це дає всі підстави вважати, що перекладацькі рішення певною мірою викристалізувались і можуть слугувати об'єктивним джерелом аналізу.

Проаналізуємо наявні переклади українською мовою (В. Митрофанова) та російською мовою (Н. Георгієвської) раннього оповідання Е. Хемінгуея "Як вісті з батьківщини?" Це оповідання увійшло до збірки "Чоловіки без жінок", яка разом із "Фієстою" принесла молодому авторові світову популярність. Безпосереднім предметом аналізу стануть три невід'ємні від відомого гемінгуеївського стилю "айсберга" художні елементи:

- частотне використання прийменників простору;
- частотне використання сполучника "end ";
- побудова ранніх оповідань на принципі контрасту окремих внутрішніх мотивів, абстрактних чи предметних символів тощо [1].

Основна увага нашого аналізу буде прикута до максимального збереження в тексті перекладу зазначених елементів. Також можемо прогнозувати, що оскільки лексичне розмаїття хемінгуеївського тексту є підкреслено (чи, вірніше, стилізовано) небагатим, основним засобом збереження авторського стилю для перекладача стане прийом еквівалентного перекладу, конкретизації і функціональної зміни.

Розбір засвідчує, що загалом обидва перекладачі намагаються дбайливо ставиться до збереження гемінгуеївської поетики, хоча російський перекладач поводиться з автором вільніше, що не завжди є виправданим.

У перших десяти реченнях в оригіналі зустрічаються чотирнадцять прийменників простору, одинадцять (!) (за умови, що Е. Хемінгуей використовує, головним чином, прості, а не складносурядні речення) сполучників end; та, що найдивніше, уже два контрастних елементи: rising and falling, brown fields – white walls (де контраст охоплює не лише колір, а й спрямованість площин).

Обидва перекладачі у четвертому реченні опустили прислівник through, а Н. Георгієвська – ще й у наступному, чим зруйнувала авторський експресивний повтор: …went through the scrub woods and through villages. В. Митрофанов: "… і бігла через низькорослий ліс і через села" [8, с. 409]. Російський перекладач: "…шла через деревни и мелкие кустарники" [9, с. 1]. Трапляються випадки, коли обидва перекладачі, керуючись лексичними особливостями слов'янських мов, інтегрують просторові прийменники в дієслова: turned up – підняв; поднял; pulled down – насунув; нахлобучил. Загалом обидва перекладачі максимально повно зберігають у перекладах ці мовні елементи, що у Е. Хемінгуея створюють ефект присутності, залучення читача до дії.

Щодо сполучника and, російський перекладач поводиться із ним досить вільно. На жаль, непоодинокі випадки, коли на місці згаданого сполучника у перекладі з'являється навіть нове речення. Таке надмірне застосування прийому зовнішнього синтаксичного членування викривляє досить тонке мереживо оригінального тексту, коли фотографічне, відсторонене звучання простих речень у певні моменти посилюється емоційністю складної синтаксичної структури. "It was Sunday and the road …" – "Был воскресный день. Дорога то поднималась …".

Контрастні елементи обидвома перекладачами збережено адекватно, особливо це стосується третьої частини оповідання з наскрізним протиставленням "brown – clean" та "mud – sea".

Зустрінемо ще декілька промовистих місць у російському перекладі, де можна було, не порушуючи закони цільової мови, перекласти текст ближче до оригіналу.

"The sun was taking the frost out of the grass" - "Иней на траве таял на сонце" – і українське зі збереженням групи підмета: "Сонце розтоплювало паморозь на траві".

"Let's eat somewhere simple" – "Выберем ресторанчик попроще" – і без радикальної функціональної заміни: "Добре б поїсти десь по-простому ".

"We went on into Spezia" – "Мы въехали в город" – і значно адекватніше: "Ми поїхали далі, до Спеції".

Бачимо, що переважно лінгвістичний метод перекладу дозволяє адекватно відтворити цільовою мовою художню систему письменника, де синтаксичні і лексичні авторські особливості виступають стилеутворюючими елементами поетики.

Аналіз змішаного типу здійснено на матеріалі двох перекладів оповідання одного із родоначальників модернізма Е.По "The Murders in the Rue Morgue". Переклади здійснено відомими професійними перекладачами українським В. Кушніренком і російським П. Стороженком.

Ідіостиль цього автора моделюється законами літературної містики. В той же час він відзначається особливою стилістикою, побудований за допомогою складного і розгалуженого синтаксису. Також поетиці Е. По властиве частотне використання лексичних засобів характерних не загально германському словнику, а укорінених у латині або пізніших франкомовних мовних одиницях. Будова речень його прози не несе в собі такого глибинного смислового й естетичного навантаження, як, скажімо у його співвітчизників в Фолкнера чи Д. Апдайка. Тому основна увага при аналізі перекладів щодо лінгвістичних одиниць буде зосереджена на лексичних трансформаціях.

Розбір засвідчив, що у перекладі українською мовою переважно застосовано еквівалентні способи перекладу. Причому, це стосується як лексичних так і граматичних прийомів. Наведемо один із численних прикладів:

- As we crossed into this street, a fruiterer, with a large basket upon his head, brushing quickly past us, thrush you upon a pile of paving stones collected at a spot where the causeway is undergoing repair. [11, p.385]
- "Саме коли ми переходили вулицю, розносщик з великим кошелем на голові метнувся повз нас і штовхнув тебе на купу каміння, що лежало для ремонту бруківки. " [4, с.63]

Український перекладач у такий спосіб прагнув як найточніше відтворити мовностилістичну природу художньої прози Е. По. Однак, на нашу думку, відтворена у такий спосіб містична природа

художньої творчості Е.По не отримала належного втілення у перекладі. Умовно кажучи, текст перекладу має не стільки художній, скільки інформативний характер. Тому вважаємо, що переклад таких контрастних емоційних творів, насичених інтригою та різкими змінами динаміки сюжетних мотивів є хибним. Підтвердження нашій думці можемо знайти і в міркуваннях сучасних американських теоретиків Б. Хатіма та І. Мейсона. Вони стверджують, що художні твори поділяються на динамічні та статичні. І для перекладу динамічних творів, таких як у Е. По найкраще застосовувати саме денотативну модель перекладу

Російський перекладач у своїй праці використовував переважно прийоми функціональної заміни, смислового розвитку; з граматичних засобів – зовнішнє членування речення, тобто так званих сильних перекладацьких прийомів. Ось – переклад того ж речення російською мовою:

- "Когда же мы вышли сюда на эту улицу, выскочивший откуда-то зеленщик с большой корзиной яблок на голове пробежал мимо и второпях толкнул вас на груду булыжника, сваленного там, где каменщики чинили мостовую. " [5, с.81]

Такі творчі рішення, що спираються переважно на вимоги ситуативної моделі перекладу, (попри можливу втрату лінгвістичної дзеркальності) дозволяють в результаті адекватно зберегти як лінгвістичні особливості твору так і індивідуально-стилістичні особливості Е. По як майстра художнього слова.

Таким чином, сучасний стан розвитку перекладознавчої науки дозволяє науковцю обирати одну із трьох популярних моделей перекладу: ситуативну, трансформаційну (лінгвістичну) і змішану. Аналіз наявних художніх перекладів свідчить, що критерієм обрання тієї чи іншої моделі є жанрові особливості тексту та авторський ідіостиль. Подальші розвідки дозволять з'ясувати, як інші художні, мовні елементи тексту і його прагматичні завдання впливають на вибір та ієрархію перекладацьких засобів.

Література

1. Дослідження індивідуального стилю автора (мова Е. Хемінгуея) : веб-сайт. URL: https://docplayer.ru/63045303-Kuharenko-valeriya-andriyivna.html (дата звернення 10.10.19).
2. Еліот Т. С. Вибране. Київ : Дніпро, 1990. 198 с.
3. Єнчева Г., Фірсова Є. Перекладацькі трансформації та деформації у художньому перекладі. Гуманітарна освіта у технічних і вищих навчальних закладах. 2016. No 3. URL: http://jrnl.nau.edu.ua/index.php/go/article/view/11498/15278 (дата звернення 10.10.19).
4. По Е.А. Оповідання та повісті. Переклад з англійської. Київ : Дніпро, 2001. 390 с.
5. По Э.А. Детективные и мистические рассказы. Перевод с английского. Киев : Мистецтво, 1995. 382 с.
6. Рассказы. Фиеста (И всходит солнце) Старик и море; Пер. с англ./Сост. и вступ ст. В Г. Грибанова. Москва : Правда, 1984. 592 с.
7. A Typology of Derivates: Translation, Transposition, Adaptation. Translationdirectory: веб-сайт. URL: https://www.translationdirectory.com/articles/article2374.php (дата звернення 10.10.19).
8. Хемінгуей Е. Твори в 4 томах. Київ : Дніпро, 1979. т.1. 717 с.
9. Frye N., Eliot T.S. Madrid : Espesa, 1969. 170 p.
10. Gasior P. The Taming of the Eastern European Beast? A Case Study of the Translation of a Polish Novel into English. Translation: Theory and Practice in Dialogue / Fawcett A. New York: Continuum, 2009. P.147–168
11. Poe E. A. The Murders in the Rue Morge. Running Press. Book publishers Philadelphia, Pennsylvania. 1983. 1177 p.

References

1. Doslidzhennia indyvidualnoho styliu avtora (mova E. Kheminhueia) : veb-sait. URL: https://docplayer.ru/63045303-Kuharenko-valeriya-andriyivna.html (data zvernennia 10.10.19).
2. Eliot T. S. Vybrane. Kyiv : Dnipro, 1990. 198 s.
3. Yencheva H., Firsova Ye. Perekladatski transformatsii ta deformatsii u khudozhnomu perekladi. Humanitarna osvita u tekhnichnykh i vyshchykh navchalnykh zakladakh. 2016. No 3. URL: http://jrnl.nau.edu.ua/index.php/go/article/view/11498/15278 (data zvernennia 10.10.19).
4. Po E.A. Opovidannia ta povisti. Pereklad z anhliiskoi. Kyiv : Dnipro, 2001. 390 s.
5. Po E.A. Detektyvnыe y mystycheskye rasskazы. Perevod s anhlyiskoho. Kyev : Mystetstvo, 1995. 382 s.
6. Rasskazы. Fyesta (Y vskhodyt solntse) Staryk y more; Per. s anhl./Sost. y vstup st. V H. Hrybanova. Moskva : Pravda, 1984. 592 s.
7. A Typology of Derivates: Translation, Transposition, Adaptation. Translationdirectory: veb-sait. URL: https://www.translationdirectory.com/articles/article2374.php (data zvernennia 10.10.19).
8. Kheminhuei E. Tvory v 4 tomakh. Kyiv : Dnipro, 1979. t.1. 717 s.
9. Frye N., Eliot T.S. Madrid : Espesa, 1969. 170 p.
10. Gasior P. The Taming of the Eastern European Beast? A Case Study of the Translation of a Polish Novel into English. Translation: Theory and Practice in Dialogue / Fawcett A. New York: Continuum, 2009. P.147–168
11. Poe E. A. The Murders in the Rue Morge. Running Press. Book publishers Philadelphia, Pennsylvania. 1983. 1177 r.

Рецензія/Peer review : 29.05.2019 Надрукована/Printed : 06.07.2019

УДК: 811.111'42:070:82-17:305
DOI: 10.31891/2415-7929-2019-17-70-74

НАЗАРЕНКО О. В., ПОНОМАРЕНКО А. М.
Сумський державний університет

ЛЕКСИКО-СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОГО АНГЛІЙСЬКОГО ГУМОРУ В МЕДІА-ДИСКУРСІ

У статті розглядаються гендерні особливості створення комічного ефекту, його передача за допомогою лексико-стилістичних засобів мовлення у сучасному англомовному медіа-дискурсі – на прикладах ток-шоу Еллен Дедженерес «The Ellen DeGeneres Show» та Джиммі Феллона «The Tonight Show». Розглянуто функціонування та використання таких тропів як: порівняння, омоніми, лексичні повтори, вживання подвійних значень, які підсилюють мовленнєву образність гумору. Виявлено ряд відмінностей у мовленнєвих характеристиках чоловічого та жіночого жарту, доведено, що в жіночому гуморі переважає самоіронія, тоді як в чоловічому – сатира. Визначено гендерну диференціацію у формі прояву комічного за допомогою лексико-стилістичних засобів, що є валідним та релевантним у сучасному медіа-дискурсі.

Ключові слова: лексико-стилістичні засоби, мовна гра, жарт, медіа-дискурс, гендерні відмінності, комічна інконгруентність, сміховий ефект.

NAZARENKO O., PONOMARENKO A.
Sumy State University

LEXICAL AND STYLISTIC FEATURES OF MODERN ENGLISH HUMOUR IN MEDIA DISCOURSE

The article deals with the gender peculiarities of creating a comic effect, as well as its transmission through lexical means and stylistic devices of broadcasting in contemporary English media discourse – on the examples of the Ellen DeGeneres «The Ellen DeGeneres Show» and Jimmy Fellon «The Tonight Show». Humour is a strong intellectual personal ability to reject any nihilism and misanthropy of our lives. At the present stage, humour is a form of human communication that is realized in framing, characterized by the introduction of certain associative units; it has lingual and extralingual factors for the realization of hedonic content. The cognitive process ensures the perception of the comic text and makes it possible to convey the information to the recipient. Due to the mental processing of information, the comic situation is interpreted, and the dialogical speech is the interaction of equal cognitive specifics of the comic effect, which is connected with the universal property of the creative thinking. Namely the use of lexical means and stylistic devices can implement humour, helping to understand better the emphasized implication. We have studied the function and use of such tropes as comparison, homonyms, lexical repetitions, the use of double meanings that enhance the verbal imagery of humour. The use of lexical means and stylistic devices is gender marked, that depends on the gender of addressee. The linguistic differentiation of feminine and masculine behavior is conditioned by the peculiarities of gender aspect formation, which along with other extralinguistic factors play an important role in the identification of personal verbal peculiarities. The cognitive nature of gender differences is manifested in the lexical means and stylistic devices of expressing humour. Different aspects of the comic effect have different approaches to the problem. The definition of gender differentiation in the form of a comic impact produced by lexical means and stylistic devices is an interesting and important phenomenon in contemporary media discourse.

Keywords: lexical means and stylistic devices, language game, joke, media discourse, gender differences, comic incongruity, laugh effect.

Актуальність статті. Дослідження зв'язку гендерології та гумористичного дискурсу набуває сьогодні особливої актуальності. Вчені зазначають, що мовна диференціація фемінної та маскулінної поведінки зумовлена особливостями формування гендерного аспекту, який разом з іншими екстралінгвістичними факторами відіграє важливу роль в ідентифікації мовної особистості. Саме використання лексико-стилістичних засобів здатне реалізувати гумор, допомагаючи краще зрозуміти глибинний підтекст. Когнітивність гендерних відмінностей виявляється в лексико-стилістичних засобах вираження гумору. Актуальність нашої розвідки зумовлена потребою комплексного дослідження специфіки вживання мовно-стилістичних засобів створення жіночого та чоловічого гумору, що допомагає краще інтерпретувати характер побудови жарту. Різні прояви комічного пов'язані з особливими підходами до його вивчення. Саме тому, дослідження цього питання є релевантним у сучасній лінгвістиці.

Постановка проблеми. Сучасний англійський гумор рясніє уїдливою насмішкою, інтелектуальною полемікою та незворушністю, що становить певні труднощі для розуміння та сприймання адресатом жарту. Витоки вивчення комічного сягають корінням в далеке минуле – античних часів. Незважаючи на достатню кількість досліджень цієї проблематики як у філософії, психології та лінгвістиці, що з'явилися в останні десятиліття, лінгвістика й донині не має чіткого визначення поняття комічного та не визначено особливості функціонування структури його створення. Лінгвістичні та стилістичні засоби, які є рушійною силою у створенні комічного, допомагають зробити сміховий ефект більш успішним та ефективнішим. Форми прояву гумору та його функції визначаються не лише національною своєрідністю, а також індивідуальною подачею. Дослідники довгий час ігнорували жіночу модель породження та виявлення комічного, нігілюючи її у порівнянні з чоловічою. У лінгвістиці гендер сприймається як один з компонентів індивідуальної свідомості, який визначає особливості поведінки, сприймання інформації та психологічні характеристики,

притаманні представникам певної статі. Як свідчить наше дослідження, вживання лексико-стилістичних засобів є гендерно маркованим, тобто залежить від статі адресанта жарту. Залежно від цього цей аспект впливає на створення жарту та його гумористичного потенціалу.

Вивчення багатьох аспектів комічного є актуальним і перспективним і на сьогоднішній день. Гумор – сильна інтелектуальна здатність людини відкидати будь-який нігілізм і мізантропію нашого життя. На сучасному етапі гумор є однією з форм людського спілкування, яке реалізується при фреймінгу, що характеризується введенням певних асоціативних одиниць; має лінгвальні та екстралінгвальні фактори реалізації гедонічного змісту.

У сучасній психології гумору серйозні наукові дослідження представлені у працях таких вчених, як Дж. Коллінз, Р. Мартін, М. Войнаровський, М. Аптер, Р. Уайер, Г. Поцепцов. Висвітлено різні види комічного у працях Л. Фейнберга, Х. Босінджера, І. Кобяковой, А.В. Карасика, А. Чепмена. Дослідженням гендерних аспектів займалася низка вчених, серед яких такі дослідники як Ш. Берн (підпорядкування гендерним нормам), Є. Ніколаєва (детермінація гендерних відмінностей), Є. П. Ільїн (соціальна природа гендеру).

Метою нашого дослідження є визначення лексико-стилістичних особливостей сучасного англомовного жарту, прийомів формування в ньому комічного ефекту; виявлення гендерних лексико-стилістичних специфікацій створення гумору .

Відповідно до поставленої мети нашого дослідження ми поставили перед собою наступні завдання:

- виявити способи реалізації комічного ефекту в медіа-дискурсі;
- зробити комплексний розгляд значення виявлених засобів вираження комічного;
- дослідити специфіку вживання лексико-стилістичних засобів у жіночому та чоловічому гуморі;

Об'єктом дослідження є сучасний англомовний гумор як результат вторинної номінації. Текст жарту як об'єкт дослідження дає унікальний матеріал для декодування й інтерпретації адресатом комічної інформації на основі фонових знань. Емпіричним матеріалом для аналізу виступають жарти та анекдоти з уривків ток-шоу Еллен Дедженерес «The Ellen DeGeneres Show» та Джиммі Феллона *«The Tonight Show»*. Зазначене джерело фактичного матеріалу для дослідження становить найбільший інтерес при розгляді різних форм прояву комічного ефекту, так як саме медіа-дискурс має величезний вплив у сучасному світі.

Наочним і перспективним для сучасних лінгвістичних досліджень є жанр ток-шоу, який приваблює маси телеглядачів завдяки своїй тематичній та стилістичній різноманітності.

Проаналізовані ток-шоу показали, що такі засоби виразності як алюзія, імплікація, метафора та інші тропи, на основі яких базується комічний ефект, можна зрозуміти лише за умови детального аналізу.

Одним з найпопулярніших видів комедійної телепрограми є ситком (або ситуаційна комедія). Він побудований на короткому скетчі з постійними основними персонажами та місцем дії. Характерною ознакою ситкому є закадровий сміх. Більшість досліджень показало, таке складне поняття, як гумор, і тим більше процеси породження комічного проводяться на матеріалі коротких жартів (так званих one-liners), побутових анекдотів, жартівливих загадок, "knock-knock jokes" [4, с. 14], так як вони легко транслюються і поза певного контексту.

Різні народи мають особливе культурне розмежування між смішним та серйозним. Сміховий ефект анекдоту обумовлений мотивованою мовною грою, реакцією адресата на невідповідність актуалізованої інформації усталеним нормам: онтологічним, етологічним, лінгвоетологічним, мовленнєво-логічним та мовним. Він у свою чергу залежить від вибору тематики та різних засобів створення гумору.

Гумор є продуктом конкретної культури і конкретного суспільства, тоді його почуття – вміння жартувати і розуміти смішне – це все ж процес, який передбачає певну зацікавленість з боку своїх учасників. Національна диференціація була відзначена Б. Шоу, котрий наголосив, що англійський гумор відрізняється іноді своєю доброзичливістю, глузливістю, а часом й дошкульністю [2, с. 40]. Саме британців традиційно вважають майстрами найвдаліших жартів. Вони є досить самокритичними та дотепними, а отже, в їхньому гуморі переважають такі інтелектуальні форми як каламбур, нонсенс та парадокс.

Найкраще англійський характер та його гумор можна описати англійським словом «understandment», що позначає стриманість та наявність так званого «підтексту», який реалізується за допомогою мовної гри. У свою чергу традиційні, необразні засоби, стилістичні оказіональні та конотативні одиниці створюють структуру гумористичного ефекту. Його можна досягти завдяки наявності в адресата певної бази енциклопедичних знань .

Залежно від того, з якої позиції розглядається комічне, різні вчені виділяють функції, які виконує гумор і визначають його значення в комунікативному контексті. Беззаперечним є той факт, що викликаний сміх є універсальним і не може не відображатися на суспільстві та його поглядах. Р. Мартін [3, с.125] розглядає гумор як соціокультурне явище та виділяє наступні психологічні функції:

1) когнітивні та соціальні вигоди позитивної емоції радості: *«Oh, my Gosh! That's incredible! Mommy is a professional actor, hello!»* [8];

2) використання гумору для соціальної комунікації та впливу: *«I saw an ad for a pill that stops headaches and migraines before they start. Here there are some good marketing: «Are you in any pain? If not, I'm going to give you something for that!»* [7];

3) зняття напруги та згладження неприємностей: «*I like «Alexa», cause it really works. Anyways, there's a future on there which is called «Tell me a joke». You ask it to tell you a joke and it tells u a joke. My kids use it all the time. Apparently they want to hear something funny when they're at home. It's just a daddy's at work all day.»*[8].

У своєму дослідженні ми погоджуємось з Г. Г. Почепцовим, що гумор також може бути: 1) лінгвальним, коли гумористичний ефект транслюється саме через вербальну площину, а ситуація – лише його контекст; 2) ситуативним, коли глядач розуміє гумор не через інтерпретацію мовних знаків, а через безпосереднє сприйняття ситуації [5]. Іноді у жартах лінгвоситуативний та лінгвомовленнєвий аспекти можуть поєднуватися і взаємодоповнювати один одного для створення комплексного гумористичного потенціалу. Наше дослідження показало, що останній різновид є найбільш вживаним в англомовному лінгвокультурному середовищі:

Ellen: *Will, I always love when I know you're going to on the show. You're so much fun. And that could be a good time for me because I don't feel well, and you just made …*

Will Smith: Oh, I got it.

Ellen: Ok , I'll just relax! [7]

На разі все більше і більше уваги приділяється розважальній функції комічного в медіа-дискурсі: основна мета ведучого-комедіанта полягає в тому, щоб розсмішити аудиторію. У цьому дискурсі прослідковується типологізація сюжетів, образів, мовних засобів та стилю.

Гендер може формувати систему, за якої маскулінність переважає в суспільстві та в одночасно підпорядковує, придушує фемінність, що безперечно позначається на соціальній стратифікації, яка має пряме вираження в дискурсивній (мовленнєвій) поведінці особистості.

Дискурсу анекдотів, що об'єктивує гендерні стереотипи, характерне асиметричне співвідношення експлікації й імплікації та висока прагматична значущість імпліцитних компонентів. Останні, як правило, пов'язані з кульмінацією анекдоту, що створює сміховий ефект. За умов існування диференційованих фемінінної та маскулінної субкультур тотожні соціальні ситуації отримують різні інтерпретації залежно від гендерної належності їх учасників. Когнітивна природа гендерних відмінностей також проявляється в лексико-стилістичних засобах вираження гумору .

У жіночому гуморі переважає самоіронія. До іронії тяжіють парадокси. В парадоксах поняття, що виключають одне одного, об'єднуються, не зважаючи на їх несумісність, а в іронії висловлюється одне, а розуміється інше. Іронія як стилістичний засіб посідає особливе місце в емоціонально-експресивній мові адресанта [1, с. 36]:

Malala: "We want to educate people all around the world, so they start to take action.

Ellen: Yes, exactly! 18 years old.. 18 years old - I was very similar to this". [7]

У цьому жарті Еллен використовує стилістичний прийом сатиричного порівняння, який проявляє негативний комізм щодо різниці їх життєвих пріоритетів у віці 18 років.

Комічне являє собою певне відхилення від норми, яке не деструктує світ, а навпаки встановлює в ньому баланс. Воно завжди залежить від конкретного змісту, який виявляється в контексті спілкування. Когнітивний процес забезпечує сприйняття комічного тексту і уможливлює усвідомлення передачі інформації реципієнту. За допомогою ментальної обробки інформації відбувається інтерпретація комічної ситуації, а діалогічність є взаємодією рівноправних і рівнозначних когнітивних специфік комічного, яка пов'язана з універсальною властивістю творчого мислення, яку пізнає адресат. Гра зі змістом, а саме недоречність, невідповідність нормі певних ідей, явищ, речей, несумісність є основою комічною інконгруентності. Вона досягається за допомогою мовних засобів.

Гра в жарті ґрунтується на знанні системи одиниць мови, на здатності індивідів до їх творчої інтерпретації. Такого роду використання мови є когнітивним процесом і передбачає наявність загальних фонових знань як у адресанта, так і в адресата. Розпізнавання адресатом суперечності, яка міститься в жарті, веде до комічного ефекту. Інконгруентність у жарті побудована на ефекті обману, що схожий на правду, ефекті обманутого очікування, який ґрунтується на сукупності стилістичних прийомів. Порушення передбачуваності становить основу експресивності, й тому інконгруентність у жарті пов'язана з емоційною стороною висловлювання [6, с. 29]:

Hugh Laurie: It's a fantastic word «ba-donka-donk»

Ellen: Isn't it great? You can use it from now. Enjoy your «ba-donka-donk», honey! [7]

Полісемантичність дієслів *to use*, а також займенник *it* намагається заплутати адресата жарту, що чітко пов'язане з емоціями об'єкта впливу, принаймні спочатку. У цьому випадку пресупозиція, на якій базується сміховий ефект, порушує відповідность буквального значення та імпліцитного смислу висловлення.

Щоб підсилити фразу, надати їй впевненості і змусити гостя з нею погодитися, Еллен часом використовує риторичні підсилювальні частки в кінці фрази: *Isn't it great? "He's hilarious, isn't he?"*

Аналізуючи чоловічий гумор, на прикладі Джіммі Феллона, можна відзначити що він є вкрай емоційним, що неодмінно позначається як на невербальних характеристиках – Джіммі Феллон не соромиться голосно сміятися, бити рукою по столу, торкатися гостя або навіть падати зі стільця, так і на

вербальних характеристиках – ведучий голосно кричить і не соромиться використовувати виразні, але абсолютно інколи грубі розмовні вигуки :

Damn, he even pays more attention to Biden's kids!

Oh my Gosh, summer is just about over!

"I love that!" [8]

На відміну від Феллона, Еллен є більш стриманною, чіткою та лаконічною.

У ході аналізу встановлено, що вживання повторів у жіночій лексиці виконує такі функції мовної гри:

- комічну (за допомогою лексичної анафори Еллен робить свою промову більш ритмічною, емоційною та комічною): *«I see London, I see France, I see Jason Derulo wearing my underpants»* [7];

- розважальну (лексична анафора пов'язана з текстовим хронотопом, який спільно з суб'єктної позицією автора формують загальну локацію тексту. Використання цього прийому дає змогу автору передати реципієнту мовлення послідовність події, додаючи емоційного забарвленості та ритмічності): *«I'm sure we would break the Internet, but I'm sure I've done it on Oscars and I'm done with it»*[7];

- емотивну: «*And I didn't go to college here, and I don't know if President Cowan knows, I didn't go to any college at all, any college. And I'm not saying you wasted your time, or money, but look at me, I'm a huge celebrity»* [7]. Еллен за допомогою повтору показує своє ставлення до навчання в коледжі, підкреслюючи, що це не найголовніший етап у житті .

У своєму дослідженні ми відзначили, що жіночий гумор рясніє каламбурними зворотами, побудованими на співзвучності (іноді на однаковому написанні) слів, що і утворює амфіболію: повну або часткову звукову або графічну схожість морфологічних засобів мови, що бере участь у створенні сміхового ефекту. Це відбувається за допомогою різних типів омонімів (омофони, омографи, омоформи, омонімія слова і словосполучення або двох словосполучень, випадкова схожість усталених і запозичених слів). Їх вживання розширює стилістичні можливості, надає промові експресію.

Hugh Laurie: What is a chin wag?

Ellen: Ok. Shin wag. - That'd be...hmmm... A bloodering idiot. A shin wag... "Oh, you shin wag!"

Hugh Laurie: No. It's actually... It's a verb and it's mean to chat. It's literally to wag your chin. Actually it's a very literal...Shin wag?

Ellen: Chin! Chin! Did I misspronounced it?- I think that's why... I'd never have gotten that one wrong [7].

У цьому випадку Еллен застосовує омофони, що дозволяють досягти комічного ефекту завдяки відхилення від прийнятої вимови слів, а саме заміна шиплячих приголосних ch на sh.

У чоловічому гуморі, на прикладі Джиммі Феллона, частіше використовується сатира, аніж іронія. Вона виражає модальність у відкритій формі, тобто відображається суб'єктивно оціночне ставлення автора до змістовності мовлення, співбесідника й самого себе. Сатира та іронія відрізняються емоційним характером незадоволення. Абсурдний комізм, який притаманний сатирі, робить її більш універсальною та уїдливою, але в той же час вона менш конкретна та наступальна. Сатиру безпосередньо використовують в практичних цілях і часто вона є недосяжною традиційному глядачеві, оскільки вимагає відповідного інтелектуального рівня обізнаності: *President Trump firing National Security Adviser John Bolton . Some are saying that part of the reason Trump fired Bolton is because he never liked his mustache. I guess whatever animal is on Bolton's lip didn't get along with whatever animal is on Trump's head.* [8]

У наведеному уривку ми бачимо, як Джиммі за допомогою сатири прагне викликати емоційну реакцію засудження та підкреслити всю неприязнь Дональда Трампа до Джона Болтона, вказуючи на непередбачуваність Трампа щодо відставки Болтона з посади Радника з національної безпеки США.

Amazon just announced that you can now donate to 2020 candidates through Alexa .But if you say «Alexa, donate to Bill de Blasio» you hear «Flush your money down to the toilet» [8].

У цьому прикладі чітко простежується, що сатира, яка реалізується внаслідок контрасту між ситуативним контекстом і прямим значенням речення, утворює сміховий ефект. У цьому жарті сатира направлена на людину, а саме Білла ДеБлазіо, яка зазналася в силу свого соціального статусу та положення в суспільстві. Феллон демонструє роздратування та розчарування людей щодо політика та його поведінки.

Одною з характерних особливостей чоловічого жарту є вживання гумористичного порівняння. Воно полягає в тому, що об'єкт і суб'єкт порівняння разом надають комічної ознаки тексту. Когнітивний процес є основою в порівнянні. Чим більша невідповідність між ознаками порівнюваних об'єктів, тим більше вони використовуються на семантичному та стилістичних рівнях, тим більше комізму в самому порівняні. [3, с. 11] Саме тому до цих прийомів вдається Джиммі Феллон, наголошуючи на тому, що у ході виборів Трамп намагається піти на все і не зупиниться ні перед чим: «*Trump sounds like an angry kid trying to convince his parents that he's going to make it as a professional deejay . He's like dad «My beats are the best, Dad»»* [8].

Проведене нами дослідження показало, що експлікація оцінки та принцип порушення різних стилістичних норм є основою гумористичної комунікації. Вона здійснюється завдяки так званому ігровому елементу комічного, обманутому очікуванню та принципу інконгруентності, які мають скрізний характер і реалізуються на всіх рівнях. Мовна гра базується на відхиленні мовних та мовленнєвих норм в анекдоті. Типологічною рисою сучасного англійського гумору в медіа-дискурсі є вживання різних лексико-

стилістичних засобів таких як: порівняння, омоніми, вживання подвійних значень, коли об'єкт мовлення не приймається всерйоз, а розглядається як комічна анекдотична фігура.

Сміх над собою та сатира – один з ключових прийомів гумористів. Наше дослідження виявило, що жіночий гумор рясніє самоіронією, тоді як чоловічий – сатирою. Застосування лексико-стилістичних засобів є гендерно маркованим. Жіноча гра характеризується лесичними повторами, вживанням подвійних значень, які слугують для створення комічного ефекту. Повтори в свою чергу виконують в мовній грі комічну, розважальну та емотивну функції. Типовим для жінок є використання фонетичної мовної гри та підсилювальних часток в кінці фрази. Це свідчить про те, що жіночій емоційній мові притаманна просодичність емпліцитності.

Чоловіча мовна гра насичена порівняннями, гострими, колючими, інколи навіть грубими висловлюваннями. Чоловічий гумор спрямований на самоствердження своїх інтелектуальних можливостей, висміювання задля розважального та комічного ефекту. Відбір та специфіка поєднання різних лексико-стилістичних засобів в чоловічому та жіночому гуморі, своєрідність їх функцій гендерно обумовлені. Перспективами подальших розвідок вважаємо дослідження спільних лексико-стилістичних засобів вираження чоловічого та жіночого гумору.

Література

1. Кобякова І. К. Концептуалізація та категоризація гумору. Вісник Сумського державного університету. Серія «Філологічні науки». 2006. Т. 1, № 11(95). С. 35–39.
2. Кобякова І.К., Столяренко В.М. Категоризація гумору: лінгвокультурні аспекти. Вісник Сумського державного університету. Серія «Філологія». 2008. №1. С. 40–44.
3. Мартин Р. Психология юмора. Санкт-Петербург : Питер, 2009. С. 480
4. Почепцов Г. Г. «Теория коммуникации» . URL: http://socium.ge/downloads/komunikaciisteoria/pochepcov%20teoria%20komunikacii.pdf (дата звернення 10.09.2019)
5. Самохіна В. О Жарт у сучасному комунікативному просторі Великої Британії та США (текстуальний та дискурсивний аспекти): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук: спец. 10. 02. 04. Київ, 2010. 36 с.
6. Шонь О. Б. Мовностилістичні засоби реалізації гумору, іронії і сатири в американському короткому оповіданні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10. 02. 04. Львів, 2003. 20 с.
7. «TheEllenShow» URL: : https://www.youtube.com/user/TheEllenShow (дата звернення 5.10.2019)
8. The Tonight Show Srarring Jimmy Fallon URL: https://www.youtube.com/user/latenight (дата звернення 11.03.2019)

References

1. Kobiakova I. K. Kontseptualizatsiia ta katehoryzatsiia humoru. Visnyk Sumskoho derzhavnoho universytetu. Seriia «Filolohichni nauky». 2006. T. 1, № 11(95). S. 35–39.
2. Kobiakova I.K., Stoliarenko V.M. Katehoryzatsiia humoru: linhvokulturni aspekty. Visnyk Sumskoho derzhavnoho universytetu. Seriia «Filolohiia». 2008. №1. S. 40–44.
3. Martyn R. Psykholohyia yumora. Sankt-Peterburh : Pyter, 2009. S. 480
4. Pocheptsov H. H. «Teoryia kommunykatsyy» . URL: http://socium.ge/downloads/komunikaciisteoria/pochepcov%20teoria%20komunikacii.pdf (data zvernennia 10.09.2019)
5. Samokhina V. O Zhart u suchasnomu komunikatyvnomu prostori Velykoi Brytanii ta SShA (tekstualnyi ta dyskursyvnyi aspekty): avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia doktora filol. nauk: spets. 10. 02. 04. Kyiv, 2010. 36 s.
6. Shon O. B. Movnostylistychni zasoby realizatsii humoru, ironii i satyry v amerykanskomu korotkomu opovidanni: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. filol. nauk: spets. 10. 02. 04. Lviv, 2003. 20 s.
7. «TheEllenShow» URL: : https://www.youtube.com/user/TheEllenShow (data zvernennia 5.10.2019)
8. The Tonight Show Srarring Jimmy Fallon URL: https://www.youtube.com/user/latenight (data zvernennia 11.03.2019)

Рецензія/Peer review : 17.06.2019 Надрукована/Printed : 03.07.2019

УДК 811.111'375.339
DOI: 10.31891/2415-7929-2019-17-75-77

СЄРГЄЄВА О. В.
Хмельницький національний університет

ПОЛІСЕМІЯ АНГЛІЙСЬКИХ ЛЕКСИЧНИХ ОДИНИЦЬ ЯК ПРОБЛЕМА ПЕРЕКЛАДУ

Стаття присвячена актуальній проблемі перекладу англійських багатозначних слів. Проаналізовано сучасні джерела поповнення лексики англійської мови. Розглянуто чинники, що впливають на характер полісемії. Визначається особлива роль контексту при перекладі полісемантичної лексики. Надано практичні рекомендації викладачам і тим, хто вивчає англійську мову при перекладі багатозначних слів. Запропоновано ефективний алгоритм дій для початківців з практики перекладу англійських багатозначних слів.

Ключові слова: лексична одиниця, полісемія, багатозначність, контекст, семантика, контекстуальні значення.

SIERHIEIEVA O.
Khmelnytskyi National University

POLYSEMY OF ENGLISH LEXICAL UNITS AS A PROBLEM IN TRANSLATION

The article is devoted to actual problems of translating english polisemantic words. The reasons of polysemy occurrence and the ways of its development are described and ambiguity. The concepts of polysemy and ambiguity are differentiated. The term "polysemy" has been determined. It is generally known that most words convey several concepts and thus possess the corresponding number of meanings. A word having several meanings is called polysemantic, and the ability of words to have more than one meaning is described by the term polysemy. Modern sources of English language vocabulary replanishment and the factors that influence the nature of polysemy are analyzed. The article determines the special role of context in translation of polysemantic vocabulary. Most words of the English language are polysemantic.

They can mean different things in different contexts. The importance of studying the phenomenon of polysemy is obvious because it is the object of confusion and in order to provide a quantitative and qualitative growth of the language's expressive resources it is extremely important to investigate the semantic changes in the system of meanings in the English language. The process of enriching the vocabulary does not consist merely in adding new words to it, but, also, in the constant development of polysemy. Practical recommendations for teachers and students of the English language to work with the dictionary articles and ambiguous words are given. Polysemantic terms of the modern English language stimulate a great interest, because the structure of polysemantic terms which is spread on many branches of science and industry must be understood and translated correctly. Knowledge of polisemantic terms will help cope with the task of translation.

Keywords: lexical units, polysemy, ambiguity, context, semantics, contextual meaning.

Перед кожним перекладачем виникала така проблема, як правильний підбір слова для точної передачі його значення в тексті перекладу. Вона є основною і найскладнішою в перекладознавстві тому, що слова характеризуються багатогранністю мови і семантичним розмаїттям. Наявність у мовної одиниці більш як одного значення при умові семантичного зв'язку між ними або переносу спільних, або суміжних ознак чи функцій з одного денотата на інший дозволяє говорити про таку мовну категорію як полісемія.

Різнобічним аспектам дослідження полісемії, особливостей формування галузевих термінологічних систем, відносин між структурними одиницями фахових мов присвячені праці багатьох вітчизняних та зарубіжних науковців, зокрема: В. А. Гладкої, Ю. І. Гурової, В. І. Карабана, З. Р. Карімової,

В. В. Левицького, Ф. А. Литвина, І. Г. Ольшанського, А. В. Суперанської, О.О. Тараненко, Дж. Лайонза, Е. Шнайдера та інших.

Полісемія (багатозначність, багатоваріантність) - це наявність у слова (одиниці мови, терміна) двох і більше значень, історично обумовлених або взаємопов'язаних за змістом і походженням. У сучасному мовознавстві виділяють граматичну та лексичну полісемії. Найчастіше, коли говорять про полісемію, мають на увазі перш за все багатозначність слів як одиниць лексики. Лексична полісемія - це здатність одного слова слугувати для позначення різних предметів і явищ дійсності, що асоціативно пов'язані між собою і утворюють складну семантичну єдність [6].

Мета статті полягає у дослідженні явища полісемії а англійській мові, встановленні причин її виникнення, визначенні специфіки та способи перекладу багатозначних слів.

Український мовознавець і дослідник полісемії О. О. Тараненко вважає, що полісемічні явища найширше представлено в лексиці, що пояснюється більш індивідуальним, конкретнішим характером лексичних значень порівняно з іншими типами мовного значення і, відповідно, їхньою більшою кількістю та різноманітністю [7, с. 502–503].

Полісемія - це явище, яке являє собою один з найбільш поширених і важливих моментів мови у цілому. Полісемія обумовлює, в першу чергу, навколишній світ, який містить в собі безліч різних речей і явищ дійсності, які вимагають опису, а також демонструє недостатність слів і термінів в тій або іншій навіть найскладнішій мові. Явище полісемії слів англійської мови являє собою досить цікавий мовний момент, в

першу чергу тому, що він якнайкраще демонструє все надбання, розмаїття і складність англійської мови, а також показує нам історію її розвитку і становлення [4, с. 90].

У лінгвістичній літературі наголошується зумовленість лексичної полісемії головним чином двома чинниками: 1) багатозначністю загальновживаного слова, до якого входить термінологічне слово; 2) вживанням слова у переносному значенні.

Як приклад багатозначного слова наведемо англійське слово «eye», яке позначає наступні різноманітні предмети навколишньої дійсності: 1. око; 2. вічко (для спостереження); 3. вушко (голки); 4. петелька (для гачка) тощо. Механічний вибір значення багатозначного слова по пам'яті або за словником часто призводить до грубих перекручувань сенсу тексту. Правильний вибір значення слова, перш за все, визначається контекстом. Контекст може бути вузьким в межах словосполучення чи речення: direct supplies - прямі поставки. The supply of raw material is exhausted - Запаси сировини вичерпані. Контекст буває широким, коли значення слова можна зрозуміти тільки прочитавши цілий абзац або навіть сторінку.

Під «значенням слова» маються на увазі не тільки ті, що закріпилися за цим словом значення, але і значення, які визначаються цим лексичним оточенням, тобто контекстуальні. Контекстуальні значення слів нерідко доводиться визначати самостійно, тому що вони зазвичай значно відрізняються від словникових [1].

Багатозначність слова виражається також в тому, що слова вживаються в конкретному і абстрактному значенні. Тому при конструюванні загального значення слова доводиться йти від конкретних, що проявляються в мові лексико-семантичних варіантів, до якоїсь абстракції, яка повинна втілити в собі групу ознак, загальних для всіх конкретних реалізацій цього слова. Наприклад: This company has given formal declaration that it will not approve the activity of its competitors. Тут formal означає не «формальний», а «офіційний». Такі англійські слова, як way - «шлях, образ, спосіб», student - «студент, що вивчає що-небудь», field - «поле, область», face - «особа, фасад, зовнішній вигляд, поверхня», і багато інших , неправильно зрозумілі в контексті в конкретному значенні замість абстрактного, абсолютно спотворюють зміст речення. Наприклад: Mendeleev was a great student of chemistry, де слово «student» перекладається як «дослідник». Our geologists have recently found a new gold field in Navoi, де слово «field» - «родовище» [2].

Варто зазначити, що багатозначних англійських слів набагато більше, ніж українських і, в залежності від контексту і лексичного оточення, більшість слів загальновживаної лексики можуть міняти свою семантику. Найбільш багатозначними англійськими словами є, наприклад, make, get, run, set. Деякі джерела виділяють у них до декількох сотень значень. Так, наприклад, в англо-російському словнику Мюллера у «set» як дієслова 26 значень, у іменника - 24, у прикметника - 7 [5]. Наприклад: The jeweler can set the stone several different ways. - Ювелір може вставляти камінь (в оправу) різними способами. We set an extra place at the table for our guest. - Ми організували додаткове місце за столом для нашого гостя. We need to set some extra chairs around the table. - Потрібно поставити ще кілька стільців навколо столу. We met on the set of Hamlet. - Ми зустрілися на постановці «Гамлета». All the cars have a set price. - Всі автомобілі мають фіксовану ціну.

Важливу роль відіграє соціальний аспект появи та розвитку полісемії, оскільки кожна соціальна група має свій арсенал термінів, які володіють своєю професійною або культурною специфікою. Наприклад, слово «doctor» набуває значення 1) лікар, 2) знахар,3) доктор (мається на увазі науковий ступінь), 4) допоміжний механізм, 6) богослов (вчений) [4, с. 62].

Явище полісемії - це яскравий приклад того, що в мові постійно відбуваються різні динамічні процеси, мова постійно розвивається і змінюється [1, с. 116]. Окремі слова мають кілька десятків різних значень, але ніхто не закликає студентів запам'ятовувати їх усі за один раз. Словники вказують значення слів, починаючи з самого поширеного, і в кінці списку позначаються рідкісні, застарілі, вузькоспеціалізовані значення.

При перекладі тексту, зустрічаючись з незнайомим словом, доцільно скористатися простим алгоритмом:

1. Визначити частину мови, щоб зрозуміти, в якому розділі слід шукати потрібне значення. Так в реченні «They ship silk to England» той, хто тільки вчиться перекладати з англійської, може вибрати найпоширеніше значення слова «ship» - «корабель». Однак з контексту речення видно, що тут його потрібно перекладати як дієслово: «Вони відправляють шовк в Англію». Вибрати відповідне значення допоможуть знання граматики - в англійському реченні після підмета йде присудок.

2. Вибрати потрібне значення слова в контексті. Правила перекладу багатозначних слів з англійської зводяться до уважного вивчення контексту. У багатьох випадках встановити смислові зв'язки допомагають сусідні слова. Наприклад, у реченні «Electric power can be transferred over long distances» значення іменника «power» («енергія») допомагає вибрати визначення «electric» (електрична). У складних ситуаціях для підбору значення доведеться враховувати загальний зміст всього тексту або уривка. Також може допомогти аналіз особливостей стилю автора, екстралінгвістичного контексту та інших чинників.

3. Не виписувати усі значення. При роботі зі словником студенти з метою економії часу ніколи не перечитують повну словникову статтю, вихоплюючи найчастіше вживане значення. Необхідно привчити студентів вибирати потрібне значення, що відповідає саме цьому контексті.

4. Записувати значення незнайомих слів з прикладами використання їх у мові. Полісемія в

англійській мові стає причиною того, що ми не можемо вибрати відповідний метод запам'ятовування слів. Студенти вивчають слово, до нього одне-два значення, а коли зустрічають це слово в зовсім іншому контексті, перекласти його не можуть, так як не розуміють про що мова. Тому слід привчити студентів поповнювати свій словниковий запас наступним чином: вчити англійські слова не в ізоляції, а обов'язково в контексті. Нехай це будуть словосполучення або навіть цілі речення, що пояснюють те чи інше значення багатозначного слова. Щоб процес йшов швидше і легше, можна підбирати фрази з пісень, віршів або складати їх самостійно.

Необхідно заохочувати старання учнів запам'ятати не одне значення слова, а кілька, якщо вони є, звичайно. При роботі над багатозначною лексикою доцільно звертати увагу на всілякі прийменники або їх відсутність, додатки, що супроводжують слово і обумовлюють його граматично правильне вживання. Тобто, дієслово «чекати» слід запам'ятовувати не просто як «to wait», а як «to wait for somebody / something», так як це дієслово вживається тільки таким чином.

Можна зробити висновок, що основною складністю при перекладі тексту з англійської мови є вибір відповідного слова-еквівалента. Перекладач неначе безперервно зважує різні лексичні можливості, синоніми і, спираючись на свої лінгвістичні знання і досвід, осмислення контексту і знання предмета (тематики перекладного тексту), підбирає слово (або кілька слів), яке може цілком відтворити значення оригіналу. Полісемія, або багатозначність, як один з яскравих виявів самобутності лексики національних мов, реалізує використання потенційних можливостей слова і репрезентує природний розвиток лексичної системи будь-якої національної мови. Перспективу подальшого дослідження ми бачимо в аналізі полісемії англійських термінів в науково-технічних текстах.

Література

1. Гладка В.А. Про деякі особливості тлумачення явища полісемії. Наук. записки. національного університету «Острозька академія». Сер. Філологічна. 2008. Вип. 9. С. 115–119.
2. Каримова З. Р. Некоторые особенности перевода многозначных и широкозначных слов английского языка. Сб. конф. НИЦ Социосфера. 2014. №18. URL: http://cyberleninka.ru/article/n/nekotorye-osobennosti-perevoda-mnogoznachnyh-i-shirokoznachnyh-slov-angliyskogo-yazyka (дата звернення: 11.10.2019).
3. Левицький В. В. Лексична полісемія та квантитативні методи її дослідження. Мовознавство. 2003. № 4. С. 56–71.
4. Литвин Ф. А. Многозначность слов в языке и речи. Москва, 2005. 120с.
5. Мюллер В. К. Англо-русский словарь. Москва, 2007. 912 с.
6. Песина С. А. Полисемия в когнитивном аспекте: монография. СПб.: РГПУ им. А. И. Герцена, 2005. 325 с.
7. Тараненко О. О. Полісемія. Українська мова: енциклопедія. Вид. 2-ге, переробл. і допов. / за ред. В. М. Русанівського. Київ, 2004. 824 с.

References

1. Hladka V.A. Pro deiaki osoblyvosti tlumachennia yavyshcha polisemii. Nauk. zapysky. natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia». Ser. Filolohichna. 2008. Vyp. 9. S. 115–119.
2. Karymova Z. R. Nekotorыe osobennosty perevoda mnohoznachnыkh y shyrokoznachnыkh slov anhlyiskoho yazыka. Sb. konf. NYTs Sotsyosfera. 2014. №18. URL: http://cyberleninka.ru/article/n/nekotorye-osobennosti-perevoda-mnogoznachnyh-i-shirokoznachnyh-slov-angliyskogo-yazyka (data zvernennia: 11.10.2019).
3. Levytskyi V. V. Leksychna polisemiia ta kvantytatyvni metody yii doslidzhennia. Movoznavstvo. 2003. № 4. S. 56–71.
4. Lytvyn F. A. Mnohoznachnost slov v yazыke y rechy. Moskva, 2005. 120s.
5. Miuller V. K. Anhlo-russkyi slovar. Moskva, 2007. 912 s.
6. Pesyna S. A. Polysemyia v kohnytyvnom aspekte: monohrafyia. SPb.: RHPU ym. A. Y. Hertsena, 2005. 325 s.
7. Taranenko O. O. Polisemiia. Ukrainska mova: entsyklopediia. Vyd. 2-he, pererobl. i dopov. / za red. V. M. Rusanivskoho. Kyiv, 2004. 824 s.

Рецензія/Peer review : 05.06.2019 Надрукована/Printed : 04.07.2019

УДК 414.703
DOI: 10.31891/2415-7929-2019-17-78-80

ПАВЛИК О. Б., СОБОЛЬ Н. М.
Хмельницький національний університет

ВИКОРИСТАННЯ СТИЛІСТИЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ У ПЕРЕКЛАДІ РЕКЛАМНИХ СЛОГАНІВ

У статті досліджується специфіка перекладу іншомовних рекламних слоганів. Мета дослідження – аналіз стилістичних трансформацій рекламних текстів при перекладі. Неякісно перекладені рекламні тексти втрачають свою оригінальність та емоційний посил та можуть викликати несприйняття у цільової аудиторії. Дослідження показує, що у рекламних текстах найбільш актуальні стилістичні трансформації, які поєднані з елементами гри слів. Перекладач при перекладі рекламних текстів має прагнути досягти не лише змістовної, а й емоційної еквівалентності, для створення у реципієнта реакції, схожої на ту, яку викликає оригінальний рекламний текст.

Ключові слова: міжмовна комунікація, переклад, рекламний текст, слоган, стилістичні трансформації.

PAVLIK O., SOBOL N.
Khmelnytskyi National University

USING OF STYLISTIC TRANSFORMATIONS BY TRANSLATING OF ADVERTISING SLOGANS

The article discusses the specificity of foreign advertising slogans translating. Its purpose is to analyze stylistic transformations of the advertising texts in the process of their translation. Poor translated advertising texts, having lost the originality and a motivational message, can cause rejection of target audience. The research shows that in advertising texts the stylistic transformations connected with the techniques of wordplay are most relevant. The translator should strive not only to the semantic and emotional equivalence, but also to producing the identical influence on the recipient, stimulating the reaction similar to that of the original advertising text.

According to their structure, slogans are divided into related, direct and free. The structural specificity of slogans often causes the need to apply transformations.

Our studies of the translation of advertising texts into Ukrainian show that this type of translation most often uses stylistic transformations, in the process of which the stylistic coloring of certain words changes. Stylistic techniques in different languages may be similar, but their functioning may differ in text. At first glance, similar language means may have varying degrees of use or emotional expression in different languages. As practice proves, stylistic substitutions are as important as lexical and grammatical ones. If, when performing a lexical or grammatical transformation, the translator is guided by the need to convey a lexical or grammatical meaning or form, then when translating the stylistic meaning, the translator must try to reproduce the effect of the original in order to cause the consumer a similar reaction.

Keywords: cross-lingual communication, translation, advertising text, slogan, stylistic transformations.

У результаті стрімкого розвитку засобів масової комунікації спостерігається процес створення єдиного інформаційного простору, який завдяки широкому доступу до іншомовної інформаційної продукції, сильно впливає на формування суспільної думки та створення національних картин світу. Зокрема, це стосується і специфіки споживання іншомовної рекламної інформації, яка розширяє та збагачує національні картини світу новими образами та стилістичними прийомами, які не є притаманними країні споживача, оскільки в цьому процесі «окрім мовних, у зміні змісту висловлювання, велику роль відіграють також позамовні чинники»[1, с.24]. Цей процес потребує певної адаптації до ціннісних структур та знаковому коду комунікативного спілкування. Саме перекладач стає при цьому посередником адекватної трансляції рекламної інформації.

Мета цього дослідження полягає у тому, щоб дослідити специфіку перекладу рекламних текстів та застосування перекладацьких трансформацій для досягнення еквівалентності перекладу. Для дослідження були використані рекламні слогани англійською та німецькою мовами та варіанти їх перекладу українською мовою.

Рекламні слогани як базові елементи рекламних текстів, завдяки своєму малому обсягу, емоційній забарвленості, яскравості, частому використанню гри слів є одним з найбільш важких видів матеріалу для перекладу. Слогани у комунікації неодмінно відображають національно-культурну ментальність як автора, так і споживача рекламного спілкування. Під ментальністю у цьому випадку розуміють інтегральну характеристику людей, які живуть у певному культурному середовищі, що дозволяє відобразити їхнє особливе бачення оточуючого світу та пояснити специфіку реагування на певні явища. Безумовно перекладач запозиченого слогана намагається врахувати особливості менталітету як мови перекладу так і цільової аудиторії; але і його власні національно-культурні особливості накладають певний відбиток на цей процес.

Специфіка рекламного перекладу полягає у тому, що аудиторія вважає рекламний слоган оригінальним, не роблячи скидок на переклад, як у випадку із художньою літературою. Оскільки на перший план виходить важливість максимального співпадіння між текстом оригіналу і перекладу як основна ознака

існування перекладу за В.Комісаровим [2, с.60]. За Комісаровим під точністю перекладу розуміємо максимальну ідентичність всіх рівнів змісту текстів, які співвідносяться [3, с.86]. Разом із цим, в рекламній галузі здебільшого неможливо досягти текстової тотожності перекладу з оригіналом, хоча це не стає на заваді у міжкультурній комунікації. При перекладі рекламної продукції перекладачі намагаються досягти особливої еквівалентності, оскільки ступінь точності обумовлюється необхідністю передати стилістичні характеристики вихідного тексту та близькістю до потреб та інтересів споживача. При перекладі рекламних слоганів з особливою необхідністю постає проблема транскреації, тобто адекватної передачі змістового посилу засобами іноземної мови. Однак прийоми, які вже давно були вироблені при перекладі художніх текстів, у перекладі реклами часто бувають неефективними. Неякісно перекладені слогани, втрачаючи свою оригінальність та мотиваційний посил, можуть викликати в аудиторії відторгнення не лише від рекламної інформації, а й продукції чи послуги, яка рекламується. Водночас вдало перекладені слогани легко запам'ятовуються та, стаючи частиною іншомовного середовища, активно на нього впливають.

Нерозуміння національно-культурної специфіки сприйняття аудиторії може призвести до провалу рекламної кампанії. Так, наприклад, рекламна компанія холодного чаю Ліптон навіть у англомовному середовищі, у США та Великобританії, мала кардинально протилежний ефект. У США вона була надзвичайно успішною, а у Великобританії провальною. А все через те, що у рекламі «LiptonIced»не врахували чайних традицій британців, які міцно увійшли у їхнє повсякденне життя і стали своєрідним ритуалом. Тому, при складанні рекламних слоганів, потрібно враховувати і лінгвокультурний компонент.

За своєю структурою слогани поділяються на зв'язані, прямі та вільні. Зв'язані, зазвичай, містять назву продукту «AURORA mit dem Sonnenstern». Часто вони співвідносяться фонетично і ритмічно із цією назвою. Наприклад, як у рекламі Gilette: «Gilette, the best a man can get». Або німецьких марок Ata: «Zum Scheuern und Putzen nur Ata benutzen» чи Ariel:«Ariel wäscht nicht nur sauber, sondern rein. Soll`s wirklich rein sein, muss es Ariel sein». Прямі слогани є різновидом зв'язаних, але у них міститься особисте звернення до потенційного споживача. Наприклад, у рекламі торгової марки AT@T: «Reach out and touch someone. The right choice. Your true choice» або німецьких телеканалів «Bei ARD und ZDF sitzen Sie in der ersten Reihe». Вільні слогани є самодостатніми, але погано асоціюються із назвою товару, тому їх, як правило, можуть собі дозволити відомі бренди, рекламу яких часто транслюють і впізнають. Наприклад, спортивний бренд Nike: «Just do it!».

Структурна специфіка будови слоганів часто спричиняє необхідність застосування трансформацій при їх перекладі. На думку Л.К. Латишева, у перекладі застосовуються лексичні, морфологічні, синтаксичні трансформації, а також трансформації змішаного типу [6, с.175]. Наші дослідження перекладів рекламних текстів українською мовою показують, що у такому виді перекладу найбільш часто застосовують стилістичні перекладацькі трансформації, під час яких змінюється стилістичне забарвлення певних слів. Стилістичні прийоми в різних мовах можуть бути схожими, але їхнє функціонування в тексті може відрізнятись. На перший погляд схожі мовні засоби можуть мати різну ступінь вживаності чи емоційної виразності у різних мовах. Як доводить практика, стилістичні заміни є такими ж важливими, як лексичні та граматичні. Якщо при здійсненні лексичної чи граматичної трансформації перекладач керується необхідністю передачі лексичного чи граматичного значення або форми, то при передачі стилістичного значення перекладач має намагатись відтворити -ефект впливу оригіналу, щоб викликати у споживача аналогічну реакцію.

Саме тому в галузі реклами досить рідко можна побачити повне співпадіння стилістичних прийомів у тексті оригіналу і тексті перекладу, проте іноді таке зустрічається.

Наприклад, в рекламі Peugeot: «Peugeot. The drive of your life»– «Пежо. Драйв твого життя.» завдяки застосуванню сленгового слова «драйв» перекладачу вдалось донести до споживача певну легкість, веселість та молодіжність, і, тим самим, апелювати до певної цільової аудиторії, але, водночас, було втрачено гру слів (ключовий прийом в тексті оригіналу) – «drive – водити машину» і «drive – веселість". Варіант перекладу здається більш примітивним і бідним.

Намагання як можна точніше перекласти може призвести до помилкового вибору еквівалента, стилістично неадекватного синоніма. Так, буквальний переклад слогана Volkswagen«Volkswagen. Drivers wanted» – «Фольксваген. Потрібні водії» було б доречніше замінити на «розшукуються водії», що зберегло б прихований гумор слова «wanted», яке асоціюється із розшуком злочинців. Для збереження гри слів чи створення гумористичного ефекту німецькі копірайтери і рекламісти часто застосовують двомовні рекламні тексти. Наприклад, у рекламі American Express: «Bezahlen Sie einfach mit Ihrem guten Namen. Don't leave home without it» чи «Sexy…mini…super…flower…pop-op…Cola…alles ist in Afri Cola».

Оскільки стилістичні прийоми майже завжди є багатофункціональними, то, як правило, при перекладі виявляється функціонально-прагматична асиметрія оригінального і перекладеного рекламних текстів. У рекламних текстах часто застосовують алітерацію і асонанс, але їхнє функціонування завжди є національно-культурно обумовленим. В якості відносно вдалого прикладу можна навести переклад рекламного слогана напою «Red Bull»- «It Gives You Wiings» - «Red Bull- окриляєєє». Перекладач здійснив лексичну трансформацію, в ході якої влучно замінив вираз «give wings» (буквально «дає крила») на дієслово «окриляє». Для збереження емоцій радості, захвату перекладач зберіг прийом розтягнення голосних.

Бувають і випадки досить серйозних лексичних та стилістичних трансформацій при перекладі оригінального рекламного слогана з повною заміною змісту і стилістичних прийомів. Це може бути викликано необхідністю зберегти рекламний мотиваційний посил, адресований потенційному споживачу. За умови вдалого вибору стилістичних прийомів і лексичних засобів для передачі унікальних якостей товару такий підхід може бути цілком виправданим та вірним. Так, слоган «Whiskas. In tests, eight out of ten owners said their cats preferred it», німецькою – «Katzen würden Whiskas kaufen. Lange lebe die Katze»,був перекладений як «Ваша кицька купила б Віскас». Варіант перекладу виявився надзвичайно вдалим та запам'ятався мілліонам споживачів, які уже впродовж багатьох років цитують його чи пародіюють. Англійський варіант був стилізований під науково-популярний текст, щоб опиратись на розум та науково доведені факти. Український варіант більш наближений до німецького, але замість другого речення ставку зробили на співзвучність звуків, що утворила риму, а також асоціативно важливі фоносемантичні властивості звуків [7, с. 231] [ц] і [с], що пов'язані з певними національно-культурними асоціаціями (тиші, м'якості, легкої ходи), які притаманні кішці. Таким чином, псевдонауковий англійський слоган перетворився у римований іншомовний текст, який добре запам'ятовується та викликає потрібні асоціації у споживача та підлаштовується під його ментальність.

Спроби перекласти римований рекламний текст без збереження рими зазвичай виявляються невдалими. Так, слоган «Duracell. No battery is stronger and longer» не вдалось влучно перекласти, зберігаючи риму. Текст вийшов сухим і не приваблює у достатній мірі споживача «Дюрасель. Жодна батарейка не працює довше».

Як бачимо, для успішного перекладу бажановикористовувати ті стилістичні прийоми, які будуть адекватними оригіналу. Так, у влучно перекладеному рекламному слогані «Зголоднів? Не тормози! Снікерсни!» (оригінальний текст – «Snickers. Hungry? Grab a snickers») вдалось зберегти ритміку, яка впливає на потенційного споживача, та, завдяки використанню неологізму «снікерсни», замінити ті стилістичні прийоми, які були використані й вихідному тексті. Створення нового слова «снікерсни» позитивно сприйняла підліткова та молодіжна аудиторія, а це – основна цільова група рекламованого продукту.

При перекладі слоганів українською мовою іноді залишають незмінною назву певної марки, товару чи фірми. Це може сприйматись і як додатковий аргумент на користь цієї назви, а саме – завдяки популярності вона не потребує перекладу: «MasterCard. There are some things money can't buy. For everything else, there's Master Card» - «Є речі, які не можна купити. Для всього іншого єMasterCard».

Отже, можна зробити висновок, що найбільш вдалими є переклади рекламних текстів із застосуванням стилістичних трансформацій, які можуть відшкодувати змістові і прагматичні втрати, підсиливши певне значення або створивши нові відтінки значень, які є ментально близькими цільовій аудиторії. Ці нові форми і значення можуть створювати нові асоціації і образні ряди, які мають на меті мотивувати бажання купити певний товар чи послугу. Проведене дослідження доводить, що при перекладі рекламних текстів найбільш продуктивною є транскреація на основі образної репрезентації змісту, яка створює адекватні асоціативні ряди, які є значущими для представників іншомовної культури. Крім цього, на емоційну оцінку рекламного тексту активно впливають традиційні естетичні уподобання цільової аудиторії.

Література

1. Архипова И. В., Копоть Л. В., Шеватлохова Е. Д. Национально-культурные особенности речи как средство трансформации смысла высказывания. Вестник Адыгейского государственного университета. Сер. Филология и искусствоведение. Майкоп, 2017. Вып. 4. 226 с.
2. Бархударов Л. С. О поверхностной и глубинной структуре предложения. Вопросы языкознания.1973. №3. С.50–61.
3. Комиссаров В. Н. Лингвистика перевода. М.: Бизнес-информ, 1998. 244 с.
4. Картер Г. Эффективная реклама. Москва : Международ. отношения, 1980. 167 с.
5. Шувалов В. И. Психология рекламы. Ростов на Дону: Феникс, 2003. 320 с.
6. Латышев Л. К. Перевод: проблемы теории, практики и методики преподавания. Москва : Книга по требованию, 2013. 160 с.
7. Sapir E. A Study in Phonetic Symbolism Text. Journal of Experimental Psychology.1929.№ 12.P.225–239.

References

1. Arkhypova Y. V., Kopot L. V., Shevatlokhova E. D. Natsyonalno-kulturnыe osobennosty rechy kak sredstvo transformatsyy smisla viskazivanyia. Vestnyk Adiheiskoho hosudarstvennoho unyversyteta. Ser. Fylolohyia y yskusstvovedenye. Maikop, 2017. Vip. 4. 226 s.
2. Barkhudarov L. S. O poverkhnostnoi y hlubynnoi strukture predlozhenyia. Voprosi yazikoznanyia.1973. №3. S.50–61.
3. Komyssarov V. N. Lynhvystyka perevoda. M.: Byznes-ynform, 1998. 244 s.
4. Karter H. Эffektyvnaia reklama. Moskva : Mezhdunarod. otnoshenyia, 1980. 167 s.
5. Shuvalov V. Y. Psykholohyia reklami. Rostov na Donu: Fenyks, 2003. 320 s.
6. Latishev L. K. Perevod: problemы teoryy, praktyky y metodyky prepodavanyia. Moskva : Knyha po trebovanyiu, 2013. 160 s.
7. Sapir E. A Study in Phonetic Symbolism Text. Journal of Experimental Psychology.1929.№ 12.P.225–239.

Рецензія/Peer review : 05.05.2019 Надрукована/Printed : 04.07.2019

Повні вимоги до оформлення рукопису
http://vestnik.ho.com.ua/rules/
За зміст повідомлень редакція відповідальності не несе

Підп. до друку 31.05.2019. Ум. друк. арк. 18,86. Обл.-вид. арк. 17,38
Формат 30х42/4, папір офсетний. Друк різографією.
Наклад 100, зам. №

Тиражування здійснено з оригінал-макету, виготовленого
редакцією журналу “Вісник Хмельницького національного університету”

Редакційно-видавничий центр Хмельницького національного університету
29016, м. Хмельницький, вул. Інститутська, 7/1, тел. (0382) 72-83-63